

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XV књига XVII свеска LIX септембар 2019

59

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005–2009), Небојша Деветак (2010–2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Мирјана Крстевска, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас
и Министарства културе РС

САДРЖАЈ

пјраї њоезије

Ненад ГРУЈИЧИЋ.....	5
Драгица СТОЈАНОВИЋ.....	14
Власта МЛАДЕНОВИЋ.....	20
Обрен РИСТИЋ.....	23
Анђелко ЗАБЛАЋАНСКИ.....	25
Војислав КНЕЖЕВИЋ.....	30
Раденко БЈЕЛАНОВИЋ.....	35
Јулиа КАПОРЊАИ.....	41
Милан МИЦИЋ.....	44
Тин ЛЕМАЦ.....	48
Валентина ЧИЗМАР.....	50
Драгиша ОБРАДОВИЋ.....	53
Олгица СТЕВАНОВИЋ.....	56

пјраї њрозе

Небојша ЛАПЧЕВИЋ.....	59
Момчило БАКРАЧ.....	68
Стојан БОГДАНОВИЋ.....	80
Емилија ЖИВОЈИНОВИЋ.....	85
Жељка ГАВРИЛОВИЋ.....	90
Тијана СЛАДОЈЕ.....	94

пјраї на пјраїу

Давид КЕЦМАН Дако.....	98
------------------------	----

пїраї друїиѣ

Данило ЗАТОЧЕНИК.....	105
Станислав ЛИ.....	112

пїраї д'оїе

Јелица РОБЕНОВИЋ.....	117
-----------------------	-----

пїраї ищчийїавања

Јелена МАРИЋЕВИЋ.....	121
Маријана ЈОВЕЛИЋ.....	124
Жарко МИЛЕНОВИЋ.....	130
Вељко СТАМБОЛИЈА.....	133
Нада КРЊАИЋ Цекић.....	137
Мелида ТРАВАНЧИЋ.....	143
Тања ПРОКОПЉЕВИЋ.....	147
Наталија ЛУДИШКИ.....	151
Злата МАТЛАКОВА.....	155
Милијан ДЕСПОТОВИЋ.....	158
Марија ПРГОМЕЉА Бјелица.....	161

пїраї наелеђа

Владимир УВАЛИН.....	164
----------------------	-----

Ненад ГРУЈИЧИЋ

ПЕСМЕ О МЛАДОСТИ

ПОДСТАНАР У НОВОМ САДУ

*У кафани „Линда“ у Лебарском сокаку, данашњој запуштеној
„Липи“ у Милетићевој, окупљали се официри, професори,
лекари, чиновници, адвокати и богатији трговци. Угледни
стални гост био је Васа Пушибрк, чувени директор Српске
православне гимназије. Газда Јозеф Оберниг знао је шта
треба сервирати угледном госту: велику криглу пива и једну
саликифлу (слану).*

Студент сам Више техничке у Новом Саду,
Подстанар у строгом центру, Змај Јовина 16,
Са погледом на чувену Милетићеву улицу,
У стану са огромним собама где шкрипи паркет.

На гвозденом кревету, војничком,
Живех у девојачкој собици на пет квадрата,
У облику ћириличног слова Г.

Неколико годишњих доба проведох
Код Стевана Бојића, капетана ЈНА у пензији.
Удовца са двоје деце, мојим вршњацима,
Лоше им ишла школа, а свађе веома добро.

Ту навраћају неговани и размажени
Новосадски младићи и девојке,
Али и безуби наркомани, један беше робијаш.

Неко рече да ће ме ноћу дрогирати у сну.
Изгледах као рокер, такву музику слушах:
Коса по раменима, одевен у белу чупаву бунду,
Са вранглер фармеркама и чизмама на шпиц.

Одлазим у Дунавски парк на клупе
И пишем песме у нотес из Приједора.
Ко год наиђе, надахне ме одраз лица.

Први албум словеначке групе „Булдожер“
Са лудим Марком Брецељем на челу.
Ох, какав очаравајући звук уз ошинут текст:
О, о, оооооо, љубав шта је то?
То је она ствар коју пева Чоби!

Излазим на зимски снег, шкрипи живот,
Пешке до Више техничке у Школској 1.

И тако пустих две године низ реку.
Оставих машинску струку за сва времена.
Под сиротињском мишком нова „Књижевна реч“.

*

*На тераси негдањег девојачког конвикта
Збрзани врапци купе мрве са малог прозора,
Тера их дебела комшиница, метлом.*

НАПУШТАЊЕ ВИШЕ ТЕХНИЧКЕ ШКОЛЕ

Крајем 19. века, у кафанама „Јелисавета“, „Гранд“ и „Централ“, био је цењен шах. На турнирима играле три групе шахиста. У првој – најјачи, ранији победници, у другој осредњи, у трећој најслабији. Ако би се састали играч из прве и друге класе, односно, из друге и треће, ови јачи као олакшицу морали су дати противнику пешака и потез вишка. А ако су играли играч прве и треће класе, јачи је морао жртвовати краљицу и скакача или тона. Најчувенији шахисти беху прота Милан Ђарић и банкарски службеник Јоца Рајковић.

На крају друге године на Вишој техничкој
Одлучих да напустим машинске студије.

Још само део испита из математике,
Па да дипломирам као човек.

Но побегох, нећу да будем погонски инжењер:
Чекао ме посао у Старој Пазови,
У ливници и фабрици мотора „Лифам“.

Вићазослав Хроњец ми у шетњи рече
Да је његова мајка радила у тој фабрици,
Терала га да студира медицину.

Гуше ме машинске хале и мириси уља,
Једу ме токарски стројеви и блањалице.
Теше ме поезија и шах.

Реших да будем песник
С песмама у празним џеповима
И шаховском таблом под пазухом.

И реших да полажем пријемни испит
На Филозофском факултету у Његошевој,
Да крмарим морем чији ме хоризонт чини срећним.

И бејаш осми, последњи на списку примљених
Од осамдесет несрећника са неодговарајућом школом:
Економска, медицинска, техничка...

Као да сам први на листи,
Прославих, невин, успех у ресторану „Гурман“,
Ту преко пута факултета,
Где навраћаше дружина из „Поља“,
Нико ми не честита,
Нити ме погледа.

Са мноштем наздрављаше првак листе,
Један риђи момак из Теслића,
Урођени књижевни таленат на куб.
Али он напусти студије због неке дебеле девојке
С којом се у бусу и на улицама непрестано свађао.

*

*Тамо где Перун баца муње
А дуга додирује земљу,
Ту перуника рађа!*

ПРВЕ ПЕСМЕ У „ЛЕТОПИСУ“

На месту данашње Матице српске беше гостионица „Турски хан“. Поред редовних пијанки и туча, кафана беше и стециште картароша и коцкара. Ту се појављивао и сликар Арсеније Теодоровић, аутор иконостаса у Алмашкој цркви. Око њега су се окупљали познати Новосађани, а он је, нарочито кад попије, заповедао жучне расправе о политици и локалним догађајима.

Ох, никад не штампах, младац, стихове
У најстаријем књижевном часопису на свету.
Професор Петар Милосављевић затражи ми
Песме за „Летопис Матице српске“.
Донесох десет, да бира, да објави коју.

О, бар једну своју песму
Да видим на страницама „Летописа“,
Окрилатићу понад Петроварадинске тврђаве.

Студентске вежбе на факултету,
Анализе звукова и слика.
Једном и Попина песма „Коњ“.

Из задњег реда узех да говорим,
Професор узвикну жагору:
„Тише, чујте колегу Ненада!“

Пролеће у цвасти, Нови Саде,
„Летопис“ објави свих десет песама,
О, Боже једини, велики ли си!

Корачам по језеру у Дунавском парку,
Одвајам се и летим преко реке до Тврђаве,
Кружим с галебовима око Пијаног сата,
Пливам на леђима по клобуцима неба.

Поезија ме узима под своје
И множи у свим правцима света.

*

*Раширених крила галеб се спусти
И трбухом дотаче Дунав.
С рибицом у кљуну настави лет.*

БРАНКОВА НАГРАДА МАТИЦЕ СРПСКЕ

У кафану „Линда“, данашња „Липа“, навраћали Светозар Милетић, Лаза Костић, Исидор Бајић и Урош Предић. Свако је имао свој „штантши“ – стални сто. Уз добар перкелт, гулаш, пајшлу и пљенско пиво певачка дружина „Сунцокрет“ веселила госте.

За есеј о „Јавној птици“ Милана Дединца,
Добих „Бранкову награду“ Матице српске, 1978.

У свечаном салону млади лауреати:
Љиљана Пешикан, Радослав Петковић,
Сава Дамјанов, Пал Шандор и ја.

Професор Милосављевић позвао студенте,
Целу класу – да присуствују уручењу награде,
Да чују и виде свога колегу у Матици.

Од четрдесет пет студената, авај,
Дође само – Данило Јокановић.
Касније ћемо о томе причати у ресторану „Липа“.

Схватих за цео живот
Да за мој успех не мари мало ко.
Људи хитају у своја пљуцкања.

На часовима ренесансе и барока,
Неки студенти су бацали преко глава
Папирне птице професорима на сто.

Један кромпирасти скидао је невидљиве
Длаке са рамена најлепших девојака,
Хватао белешке на свим предавањима,
Умножавао на индиго-папиру
И давао плавуши с осмехом холивудске диве.

У „Књижевном билтену“ на факултету
Објавих награђени рад на више страна.
Нађох се на звезданом решету.

И ништа друго на свету не беше важније
Стооком младићу са таласавом косом до леђа,
У пространом монтгомери мантилу,
Са подстанарским кључевима у џеповима,
И танке коже, на шпиц жућкастим ципелама
Што пропуштају јесењу кишу
У дугачком реду пред студентском мензом.

*

*Вране са бетонске ограде
Прхнуше на бандеру преко улице.
Протутња теретни камион
Са брдом шљунка на себи.*

ПРВИ НАСТУП НА КОЗАРИ

*На врху званом Козарски камен налазе се велике гвоздене
алке, у хрђи, за које је негда на мору било везивано бродовље.
Панонско море покривало је географски простор данашње
Чешке, Словачке, Аустрије, Мађарске, Украјине, Румуније,
Србије (део), Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније.*

У септембру 1978. чудом бејаш позван
На Књижевне сусрете на Козари.

На Мраковици, врху планине,
На огромном полукружном амфитеатру од бетона,
Испод циновског Џамоњиног споменика,
Много света – и моја мајка Стоја,
Оба ујака, Стојан и Здравко.

На споменику убијенима у Другом светском рату,
И грозд презимена Грујичић.

Без осмеха пристиже Бранко Ћопић
Са високо притегнутим панталонама,
Упасаним са каишем скоро до средине груди.

Тито га ономад јавно критиковао
Пред његовом мајком Сојом
На конгресу Антифашистичког фронта жена:
„Он је узео читаво друштво и приказао га,
Одозго до доље, као негативно,
Што значи да га треба слистити.“

Око Ћопића на Козари
Домаћини трчкарају озбиљних лица.
Он је први лауреат награде „Скендер Куленовић“.
Председник жирија Младен Ољача.

Бранко и Скендер – један до другог,
Крајишници, другови ратни,
Награда у праве руке.

Пред овај рат крајем 20. века,
Оба су имали бисте испред сарајевске „Свјетлости“.
Једна је срушена попут оне Андрићеве у Вишеграду.

А Скендер, на турском – Искендер,
Потиче из арапског – Āl-Iskändār,
А на грчком – Aleksandros, Александар, Алексије, Ацо...
У преводу на српски – Бранко.

Куленовић и Ћопић – имењаци, гле!

У мајчином џемперу,
Са попречном шаром преко душе,
Месец дана пре изласка „Матерњег језика“,
На Козари говорим песму „Опасно протезање“.

*

*У бришућем лету изнад глава
Сиви соко хвата голуба на бетону
И односи у зимзелено горје.*

СССР

*Кавкаски тетреб у лето храни се цвећем, листовима и
стабљикама лековитог биља, а зими пупољцима, бобицама и
семенкама брезе. Барикунасто црне боје, има дебеле црвене
обрве. Живи у Русији, Грузији и Јерменији.*

1.

На московски аеродром „Шереметјево“
Слетели смо дванаестог новембра 1982.
Дочекала нас Ирина, лепа оката Русиња,
Са београдским листом „Комунист“ под пазухом.

У Удружењу књижевника СССР-а
Наступамо као млади писци Југославије:
Будимир Дубак, Тоне Першак, Јусуф Буцови,
Бранимир Донат, Димитар Башевски и ја.

Упознајемо руске песнике, међу првима
Вјачеслава Купријанова и Михаила Сињегљикова.
Један пише слободан, други везан стих,
Расправе на ту тему озбиљне су као живот и смрт.

Стиже вест да је умро Леонид Иљич Брежњев!

У московском хотелу „Пекинг“
Уплакане девојке седају уз наш део шанка,
Свака има осамнаест лета – истичу то,
Толико је владао с јаким обрвама Брежњев.

(Ох, двадесет година потом у Берлину
Купих разгледницу где се у уста љубе
Брежњев и Хонекер, шеф Источне Немачке).

Будимир се заљубљује у Карлину Кархину,
Да ли и она у њега, хм, млада обавештајка?!
Љубе се на киши, она ће ући у његов роман.

На место Брежњева долази Јуриј Андропов.
Спрема се сахрана, нема нам места у Москви,
Улицама марширају чудовити родови војске.

Шаљу нас што даље – авионом у Грузију.
У лētu цртам портрете путника око себе,
Виждрача Ирина, рођена шпијунка,
Строго забрањује да нарисам њено лице.

Из дана у дан, она мења фризуре и одећу:
Једном је у царској бунди, нашминкана,
Други пут – у радничкој блузи, без пудера,
Трећи – у штиклама са најлон чарапом на црту,
Ено је у трегерима на хлачама са старим патикама.

2.

У Стаљиновом родном месту – Гори,
Препуна сала мантила-шушкаваца, сви стоје.
Пар црних женских очију, крупних,
У младоликом светлуцању ка мени.
Као да би бежале у Југославију.

По завршетку наступа, очи несташе у тами.
О, Боже, зашто ми не излазе из главе!

Неки младић хоће да купи мој шал
И нападно га скида с врата.

У мотелу слушамо грузијску музику.
Вечерамо збијени у уском простору.
Музичари тресу инструментима и певају.

Једини плавооки узима два ножа са стола,
Укршта их и ставља међу зубе,
Игра раширених руку, у трансу,

Потеже плетенку вина и разбија о под.
О, не дај Боже, да се замеримо!

У центру Горија споменик у црном мрамору,
Дупло већи од вође у природној величини.
Ту је и Стаљинова родна кућа-музеј, малена,
Са дозиданим плаштом, каменим небом,
Да штити земаљскога бога од зуба времена.

Унутра чаше, пепељаре, вазе, сувенири,
Кутијице, тањери и разни предмети
Са бркатим ликом најпознатијег Грузина.
И чује се глас Џугашвилија са звучника.

Млади Стаљин учио богословију.
О томе причам у Новом Саду уз тамбураше.
У фебруару умире Андропов,
На чело државе долази Константин Черњенко.

Из Друштва књижевника Војводине траже
Да доставим извештај о боравку у СССР-у.
Касним, али – песма је песма.

*

*Са јаркоцвеним подрепком и потиљком,
Прекривен црно-белим перјем,
Са тамном пругом што силази на врат,
Најављивач пролећа – велики детлић,
Луна дугачким кљуном о дрво.*

Драгица СТОЈАНОВИЋ

КАРТА ЗА НИРНБЕРГ

У дугом плавом мантилу
Купљеном на Бувљој пијаци
Налазим на дну џепа
Возну карту за Нирнберг
Купљену првог августа
Две хиљаде десете
Одакле дуги плави мантил
На голом рамену путнице
У августу када се носе
Од свиле лаке хаљинице
Где је кренула Непозната путница
С ким да се сретне
Кога да загрли на малој станици
Носећи у џепу белу папирну марамицу
За ким да плаче
Да ли је знала
Да ће се са мношћем срести
У овој песми
Да ће је купљена карта за Нирнберг
Одвести до бивше мене
Која те је неуморно чекала на станици
Да се вратиш из Нирнберга
Првог августа давне
Две хиљаде десете
Истим возом којим је и она пошла
Да ли те је коленом додирнула
Док су се стискала тела
Задржала у купеу
Прстом показујући плавет
Севера Баварске
Док је и последњи преостали путник
Излазио из купеа

У трену док гледам
Погнуте две силуете ове вите сенке
Крај пруге на станици
Још не знам:
Која од нас две за тобом плаче
Непрежаљена љубави
Чија је бела папирна марамица
У дну џепа плавог мантила
Купљена на Бувљој пијаци
Марамица моја или утешна марамица
Непознате путнице

МИЛАНО – МОНЦА

Зашто у поноћ спавају поштари
Зашто се не пробуде
Крену да ти уруче
Телеграм љубави

Зашто нисам пошла са тобом
На језеро Комо
Где су некад одседали песници
А сад ту живе богати

Зашто и мени сиротој
Ниси купио кожне ципеле
На Piazza della Vitoria
Да потрчим за твојим кораком

Оставио си ме
Као капут на чивилуку
На задњој
Јесењој распродаји

Или страшило у пољу
Које чека тек да га рубом ока
Додирне усамљени путник
У возу на станици Милано–Монца

Док у истом купеу
Невидљивог обриса леђа
Прекопута седи Глувонема
Која ни прсте више нема

Да опише у ваздуху
Близину љубави
Близину смрти
Лепоту бола

НИШТА И НИГДЕ

„О, не воли, не воли ништа
ни књиге ни позоришта
ко учени.”

М. Црњански

О ја не идем
Где учени иду
Као негда што сам ишла
Ни у музеје
Ни у позоришта
На Бродвеј
Више не бих ишла
Не волим мјузикле
Не гледам подвезице
Испод сукње глумице
Која у истом трену гле!
Плеше и пева

О ја не идем
У пазарни дан
Где обичан свет иде
Ни у супермаркете
По хладно пиле
На пијацу у суботње пре подне
По ротквицу лук и зелен
Смрзнуте харинге
Донесене са Балтика
Или из рибарског села
Са Босфорског мореуза
На чијим обалама
Угледах црног рибара
Дугачке штапове
Пуштене са моста Галата
До тајне мреже са црном рибом

О ја не идем
Ни деца где ходе
За време ферија
На игралишту у парку
Где трче за лоптом
Или лептиром у ваздуху
Мамећи осмех
Заљубљеном пару са клупе
Не верем се о дрвеће
По јабуку са највише гране
Као да ме прате шерпаси
Погледи старца и старице
У шетњи са унуком

О ја не идем
Ни докони људи где иду
У кафане боемске
Четврти Београда
Где абери се уз звук тамбуре
Шире брзином светлости
Пре свих не знам:
Ко је написао роман године
Ко најбољу књигу поезије
Не знам кога ће
Ставити на престо
Ни на мотивационе говоре не идем
Што пуне амфитеатре учењем
Живот је сунчана Прованса
Мисао каква је
Живот такав је
А не ово снежно лето што живим

О ја не идем
Верујући људи где иду
Недељом у зору
Уском стазицом
У белој чистој кошуљи
У цркву да се молим
Не палим свеће за мртве
Ни за живе
Наизуст не знам молитве
Не заустављам корак кад чујем
Звоно под сенком брезе
У шпиљу на Метеоре не идем
По зазиданог монаха
Чије сам тело пожудно гледала
У ништа више не верујем
Много много сам грешна

Ни пастир куда иде
За стадом не идем више
Као што сам негда ишла
За звуком фруле
До тора
Изнад којег само висе облаци
У коме се беле јагањци
Затворени због великог снега
Великих сметова
О ја само идем
По белом беспућу
Разређеном белом ваздуху
У чарапама које си заборавио
За твојим босим стопама идем
Из тачке А до тачке Б

Из ништа у нигде
Из ништа у нигде

ФИРЕНЦА

Писаћу сутра о Фиренци
О Piazza della Signoria
Давиду и Микеланђелу
Уморна сам као црна земља
Уморна од милијарду корака
Пуна старих ципела опиљака
Писаћу сутра о Фиренци
Сад уживам у лепом трену
Меланхолије пролазности

ХАЉИНА

из рукописа „Глувонема”

У подераним крпама
Или човека који спава
На поњави
Са псом у локомотиви
Испод надвожњака
Помислим:
Ти си тај човек
У трену
Претворен у просјака
На крају наше љубави

И пса кад препознам
Међу мноштвом паса
Негда белог као пасуљ
Са трпезе Хиландара
Сад чађавог као лула морнара
Како лута од врата до врата
Помислим: Ти си послао тог пса
Да ме препозна
Међу баченим књигама
Перјаним јастуцима испијеним флашама

Кад видим лепог
Глувонемог човека
Како прстима шири слова
Као панталоне каиш хаљину

По танком ластишу
Склоном кидању паду
Помислим: Ти си нестао
Престао да шапућеш Душо и Драга
Ти си тај лепи човек
Мог изгубљеног имена
Занемео онога трена
Када си викнуо Збогом!

Али по чудесној игри прстију
Описивању главе рамена
Врата очију видим да то нисам ја
Не допада ми се та азбука
Сенка на том цртежу
Та жена о твоју руку обешена
Нисам ја чак ни штипаљка
Која држи ту лаку хаљину
Пуну ваздуха

Власта МЛАДЕНОВИЋ

НА ДРАИНЧЕВОМ ТРАГУ И ДРУГА БЕСПУЋА

ПЕВАЊЕ САМОСВОЈНО

*„Лепо је не изгубити себе
у прљавом опстанку.“*

Гордана Тодоровић

Смелост је бити сам
и лудост у исто време,
јер док истински певам
ко ће слушати моје песме.

Не припадам ником,
узалуд виком
дозивам истину,
дижем у галопу прашину.

Одзвањају поља пуста,
долина јечи,
сува су моја уста,
жудна речи.

Тако се подвизавам,
у пустоши певам.

КЛУПА НА КАЛЕМЕГДАНУ

Седим на клупи,
смрзнут као бронза,
поглед ми тупи
стреми у даљину, богзна

куда воде путеви;
сем мрачне будућности,
не видим ништа.
О, старачка крепости!

Све је у магли,
град притис'о смог.
где је смисао
живота мог,

Док седим на клупи
и чекам смрт
цивилизације која ће доћи.
Чему успомена, осврт,

узалудно ламентирање
над градом, о
под снегом Црњански,
и бело у ноћи је црно.

НЕ ЧУЈЕМ ВИШЕ ПОЕЗИЈУ

У кафани „Прешернова клет“,
млад и занесен,
говорим напамет:
„Ноћ сувише велика
за моје звездано чело“,
док је Бранко
за суседним столом,
са болом у души,
читао Горанову „Јаму“.
Ја тад нисам знао
да то беше само сан
и да мртав пјан
будим крваву зору,
дан који ће доћи.
Напољу сирене завијају.
Не чујем више поезију.

НЕМАМ ЈА ЗАВИЧАЈ

Одавно немам ја завичај,
а можда га нисам ни имао,
то је само литература,
све сам измислио,
и рођење и место,
да би и сам
веровао у то.

Како да објасним поезији
да мене у завичају нема
и да је она мој дом;
како да јој објасним
да ми нисмо потребни ником
и да је све то фарса,
ми смо, у ствари,
о то је истина,
пали са Парнаса.

КАЖЕМ

Кажем љубав.
сви ћуте;
кажем мржња,
сви говоре у глас.
Боже, спаси нас!

УЋУТАЛЕ СЕ МУЗЕ

Ућутале се музе,
речи ми више не долазе,
не маре за моје сузе
што лију због њих.

Оставиле су ме самог
да певам међу зверима.
Нема друге, нема туге,
љубав је Бог.

ВЛАСТИТИ ИЗАМ

Властити сам изам,
вртим се у круг,
дуг је пут,
стаза којом певам,
али нема друге,
дуг свој знам.

Моје је да сведочим,
траг остављам,
и да тугујем
и да забављам.

Тужан сам пајац
који следи свој правац.

Обрен РИСТИЋ

ЊИМА ЋЕ СЕ САМО КАЗАТИ

Њима ће се само казати пут и путовођа испод Свете
Горе И дознаше постоји место из ког се путује најлепше
А капи ове течности чине густу масу у коју урањаше
Ко у светињу у нади да ће одавде са камена да узлете

Ако кроз ова врата чисти прођемо на којима ће нас
Дочекати Науци ако је веровати да земља је округла
И шупља Записано је негде Можда слово ил цртеж
Звук у таласима Тајна у утроби Ртња тражећи спас

Или у дубоким ризницама Старе планине На делићу пута
Ка висини Видим одавде ту светлост која ме као велика
Прозрачна риба у мирно подне августовско гута

Камо је Дис кренуо мислећи да овај плави зрак ко река
Гробница је за праведних Сërба душе утопљене
И како ће будуће насеобине куће небеске примити укућане

И КАКО ЋЕ БУДУЋЕ НАСЕОБИНЕ

И како ће будуће насеобине те куће небеске
Ко светиње давно остављене за боље дане
Заборављена огњишта под водама ледом и стенама
Отворити тајна врата за нове укућане

Толико лица или обриса пролазника литија све већа
На данашњи велики празник васкресења Христовог
У цркву Светог Великоимученика Георгија продиру
Први јутарњи зраци – велика радост пролећа

Учи стрпљењу А хтео бих да вриснем У оку
Лакоћа која ме обузима да узлетим Као цвет
Упијајући сав жар до извора на истоку

Жељан благих вести на часној трпези Али свет
овај на велики логор сличи Избе ће се
Небеске населити И невеста чија ће...ко у причи

НЕБЕСКЕ НАСЕЛИЋЕ СЕ ИЗБЕ

Небеске населиће се избе и невеста нечија ће
Тим темељима своје снове оставити као залог
Будуће ватре на огњишту праотаца од осмеха сазданог
У високим рајским шумама сјајна луна засветлиће

Неимари древни отврдлих руку мајстори силни
Радоваће се градњи а зноју своме митско знамење
Подариће Дивље ветрове савладаће и космичко камење
Од ког се не види ни мали сунчев зрак умилни

Топлина нежна надлази са Лепенског вира У свануће
Док хитамо ка излазу гурамо се и спотичемо
Свега што смо волели и чему се радовали одричемо

Се И папрат и босиљак на прагу родне куће венуће
У малим гутљајима као у муљ нестајемо А безданим
Темељима ће своје девичанство дати невесте из завичаја

ЈЕР САМО ЋЕ ОНИ ИЗ ВЕКОВА ДАВНИХ

Јер само ће они из векова давних чудесни неимари
Спознавши тајну поезије песници минули млади
Спустивши се у тишину и дубину земље Господари
Неких других рима вратити се потом Тек изненади

Ме силазак њихов на чаробне ливаде Старе планине
Приказаше ми се лета овог господњег кад небо гори
Испод Атоса а таласи морски радоваше се свакој зори
Кости се распрскавају у хиљаду зрака и поново једине

Са овим пределима Уз чаробну музику даљина теку
Мисли И сазнах шта је потребно осим ове светлости
На хоризонту Ах какав је Божански мир у свемиру!

А толико је бескућника и просјака у промашеном веку
Недовршене градње Чулима огрубелим испод овог свода
Како ће ветрове дивље потчинити и призвати Господа

Анђелко ЗАБЛАЋАНСКИ

ГОСПОЂИ Х.

*Не помаже ни муж, ни дете, ни гласовир.
За вас је у греху мир.
Милош Црњански*

О њој ти певам пријатељу
О њеном оку враголастом
Што ти буди ону луду жељу
Боком исто ко умилним гласом

О њој ти певам, ти незнани
Што на балу је вином појиш
Испод маске сви су њени дани
За њу само ко средство постојиш

О њој ти певам занесени
Што усред лета танким ледом
Воде те душе привици њени
И у њој пелин покапан медом

О њој ти певам заборављени
О жени попут богомољке
Јер кроз циљ ће тек кораци њени
А теби њене сујете жаоке

24. август 2018.

ВРИСАК

И врисак с куле не чу нико
до два срца истог крвотока
он је у њој као бик рик'о
у њему она водњикавог ока

Под њима су горели векови
крви исте што их сад раздваја
док у споју дрхте им удови
у капљи зноја тајна им одаја

Чедност буја док се не истопи
од надошле прећутане страсти
истог млека што сећање шкروпи
врисак с куле затурене части

27. август 2018.

* * *

дотаћи не смем ватру
на врху брегова
модрих твојих уздаха
усном што клизи
неразумом

дотаћи не смем
сан свих снова
кад у твојем крилу сва се разлије
као рађања сунца
бурлица

дотаћи не смем
наше две линије живота
и у њима наћи капи
усковитлане реке твоје утробе
с мог дамара

дотаћи не смем
суштину крви твоје немире
душом руке невидљиве
моје
и твоје –
дотаћи хоћу

22. август 2018.

СУСПЕТ У ЈЕСЕН

Време је одавно згазило трагове –
Двоје што се никад, никад нису срели
У године младе што точе сокове,
Кад су зимски дани кô ноћ јулска врели.

Неумитно време збрисало им стазе,
Оставивши само недођију зрелу –
Ако до ње дођу, исти камен згазе
И маше за исту сву кржаву стрелу.

Знаће да су онај тражен стручак смиља
И мекота длана под којим се слило:
Кап зноја, кап крви, у души кап миља,
Ватре што је згасла док је ћути било.

Глад им не утоли ни сав нектар слада,
Ни црвеног вина гутљаји опори;
Тек усне им жедне, недра дрско млада
И још танак струк јој који жену твори.

Сва се језа скупил у погледу једном;
Оном кад даљину не видиш од себе,
Ни путеве друге тек једино вредном –
Оном – кад ни голо срце не озебе.

25. фебруар 2019.

ПЕСМА СУТОНА

Кад некад станеш сред вучје кучнице
И затекнеш само олињалог вука
Чудећи се слутњи да с њим су блуднице
Већ јазбином титра јед хиљаде мука

Не говори ништа – звер нагоном чује
Сваки зов у ноћи кад си била сама
Све страхове наше у бесу олује
Смешак у очима и грч на уснама

Нестаће страхови, све вилинске чини
Само ћеш кроз себе чути како дише
Дух младога вука негде у давнини

ТРЕНУЦИ

Сву ноћ лију кише мојим годинама
На сваком прозору нека друга муња
Обасја затамњен живот у ритама
Бол што се кроз вене иза среће шуња

Што су муње јаче тама више пече
Кишне капи даве голоћињу душе
А све беше јасно још у давно вече
Јуности кад нож је гурнут испод гуше

Узалуд је сунце грејало видике
На путе љубави – страсти прве језе
Узалуд кад кише перу све паслике
И ум спусти душом подигнуте резе

Што сећања више стихом заодевам
Неодевенији ја стојим пред њима
Будан их се бојим, будан их и сневам
Јутрима умиван буре таласима

Сву ноћ лију кише мојим годинама
Муње јаче севну – тама више пече
Узалуд је сунце пало присојима
Кад сећања стихом покрило је вече

У ТРЕНУ БЕК

Изгубићемо векове тражећи
један дан
дан страдања за нова рођења
изгубићемо себе
не нађемо ли бездан
у који нам тону сва
људска спасења

Изгубићемо ореол с иконе
крсне славе
дан наде у свечаним одорама
ако с дна свих мочвара
живог блата главе
не избавимо душе
из суштине срама

Изгубићемо хлеб, со, грожђе
крвљу брано
дан сусрета небеса с њивама
изгубићемо цело стадо
несном бројано
ако се ми продамо
и сви међу нама

13. фебруар 2019.

ДВАДЕСЕТ ПРВИ...

Нечисти мач и крст богоугодника
Већ дуго исте руке светом проносе
Туђим се болом хране хорде силника
И својом руком пласте туђе откосе

У очима им сити вуци глад глођу
И кости ратника слободе измишљене
Дрско бранећи крезубог звериња вођу
Не плашећи се ни људи ни васељене

Што сила бива већа човечност је мања
Небо без облака а дан ноћи сличан
Сваки корак даље поразом одзвања
Зверињу и плену исто је безличан

25, јануар 2019.

КУЋА НАСРЕД ДРУМА

*Наша је ово кућа, ал` нас у њој нема.
Слободан Ракитић*

немилоост на прагу
прастарог кућерка стоји
зелена чуваркућа на крову
одолева вековима
само нама свела

прозори затворени
а врата широм отворена
долазе гости увек незвани
праг одолева вековима
само нама труо

под сљеменом осињак
испод греде обешени страх
пред кућом заједно реже
пси луталице и овчари
авлија одолева вековима
само је ми узорали

26. септембар 2018.

Војислав КНЕЖЕВИЋ

КАЖА О БРИТВИ

Душану Ибрајтеру

Кажем ти дете моје
поседовао сам
право правцато писмо
мајсторско
и у вароши берберницу
на најбољем гласу
у којој не само
да се делало
и делало
већ и диванило
с муштеријама
о свему и свачему
и надугачко и нашироко
па и о народу совјетском
и његовом
великом вођи
кога мало ко од нас није
у то време величао
па и обожавао
и
због тога сам и ја
Голог отока допао
И бивао од првог дана
крвнички пребијан
и понижаван
излаган тешком
и претешком раду
како у каменолому
тако и на вађењу
песка из мора

веруј дете моје
толика мучења и мрцварења
тешко да бих и преживео
само да су мало дуже
потрајала
и да нисам ненадано
једне недеље
добрио задужење
и у руке бритву
којом сам бријао дуго
своје сапатнике кажњенике
и међу њима
и оне који су на мене
дизали руке
и из дана у дан
батинали ме
пљували по мени
и
свакојако ружили
бријао сам их потом
и неким другим данима
какви су били
сваки други уторак
или четвртак
кажем ти дете моје
једно одређено време
искључиво сам бријао
само заточенике
а после
готово свакодневно
и све стражаре
и запослене у управи логора
као и самог
увек набуситог и осорног
управника логора
и његову „десну руку“
како је знао већ рећи
за свог намргођеног
и ревносног заменика
и
за оне прве
као и за све друге
и треће
имао сам увек
мирне руке
и једну те исту бритву
једнако наоштрену
као и доста пене
за бријање

коју никада нисам
нимало штедео
и
тудио сам се својски
да све њих
на исти начин и једнако
и за носеве повлачим
само зато
да би их избријао
што боље

веруј ми дете моје
до последњег дана
заточеништва
живео сам у убеђењу
како ми дани и ноћи
некако лакше и брже
промичу
него ли огромној већини
других кажњеника
и
гдно сам се преварио
јер чим сам се
домогао слободе
за којом сам итекако жудео
и дуго сањао
сазнао сам да сам
у логору провео
и двоструко више година
па и месеци
него ли што је
по правоснажној пресуди
требало
и
право да ти кажем
дете драго
патња је моја голема
и са голом истином
испратиће ме
и до гроба
тако да све мање кривим
у(правника логора
и његовог заменика
него ли што кривим
самога себе
коме су баш они
превише дуго
и предуго тражили
и некако пронашли

одго(варајућу замену
и
како већ признаше
готово у глас
да би му у руке
само бритву
пре)дали
баш као и мени
оне недеље
давне

КРУГ

Боку Новоселу

Све нас што смо извођени
из тамница у једно те исто време
у дуже
или краће шетње
живот је могао да чека
и чекао је

држали смо се строгих
затворских правила
и ми са пресудама
и они без пресуда
ходећи и ходићи
најћешће у паровима
и
једни иза других
с главама увек
обореним на прса
како ни облачак
на небу
смотрили не би

кораци наши
колико толико уједначени
пресликавани су тад
на неке од страница
уџбеника
Ђавоља геометрија
и чудно
ни мало није
што и дан данас
право(угаоник

затворског дворишта
омеђен
високим зидинама
баш сви ми кажњеници
без изузетка
доживљавамо
и описујемо
једнако

траг поезије – Војислав КНЕЖЕВИЋ

Раденко БЈЕЛАНОВИЋ

СЈУТРА ДОЛАЗИ ПЕРИША

ДОЗИВИ ДАРКЕ ПЕРИШИНЕ

О Момо ооо
О Момчило ооо
О Момко сине е е е
Оја а а а
Оставила сам кључ
На велику крушку
Питомачу

Кад дођеш
Ено ти љеба
Под плочу
Узми па се наједи
Да не помисли
Народ
Да си гладан
Искобниче несрећни

А ја одо
На задругу
Да купим
Соли
Гаса
И карабоје
Шапу
Баци зукава
Проглуши
Сво село
Од празног лајања

Закључај
Остави кључ
На друго мјесто
Одврни воду
Нек иде
Низ Пруду
Снијеће
Орницу Ћићову

Дојћу прије
Но што
Одломим врат
Ако буде затворено

Пропрљај огњиште
Да се не затули
Баци једну крљу
Стави трулине
Да се кућа не запали
Крљу са трудом
Да кућа замирише

У разор Вуков
Убери лободе
Положи теладима
Каблић стави
Крај огњишта
Да се не излади

На убој приви
Убојнога камена
И сјераве вуне
Да ти извуче
Набој
Обазри се око куће
Алата превежи
За питоми калем
Погледај у небо
Орлови су навадни
Комакни
Фијукни
Да не штета не нађе
Сјутра долази Периша

Стоку пушти
Кад сунце сађе
А Ријеку
Ако загрми
Бјежи на чистину

Што даље од брави
Не стој под дрво
Завуци се под шибут
Громови у брдо бију

Покри се талаганом
Испод њега фањелу
Одломи гранчицу
Тисовине
Ја одо Момо сине

Полети
Донеси
Тачкице и боцу
Кућу јатка
С грлом у јагоде

Ако ми остане
Купићу ти
Бритву
Да начиниш
Мачугу кукуљачу
Луцац за звоно
Да га метнемо
На угича
Прекинуће дретву

Узми косијер
Донеси дрва
Пријави
На заладак сунца
Када пројавиш
Преко Рогана
Напој стоку
На Десенски Поток

Понеси ужину
Комат колоботњице
Кварат млијека
Заструг не тичи
Требаће Периши
За далеки пут

У зли вакат
Те дозвола
Глас изгуби

Убери траве
Од утробице

Ела
Шумиле сине
Имала те мајка
Кад год претвори
Ако магла падне
За овцама дођи
Не псуј
Не надмаљај се
Над водом
Што ти год понуде
Не узимај

Не котрљај камење
Не јаши коња низ брдо
Чувај стоку
У своје
Немој у туђе

Наклепљи косу
Набриди
Узми боколицу
И љути брус
Помлати оно
Испод омара
Пази не прекоси

Јанково је
До бијелог камена
По средини
А наше горе
Према Пановом Лому
Када изађеш
На изјавак
Дај со

Не фијучи
Дозваћеш змије
Враг над врагом
Ђаво над ђаволом
Земља над небом
Небо под земљом
Знадни
Сјутра долази Периша!

ВИШИ ЈАД ОД КОМОВА

О Марко Милованов
Дођи да видиш
Шта ме снашло
Виши јад
Од Кома
Послушај ме
Велимире Магдин
Овдје добра
Никад било није
Дођи
Кумим те богом
И Светим Јованом

Погледни
Ударила
Некаква златица
У нафаку
Америго Америго
Јад те снашо
Окле је створи
Свака мука
Отуд дође

Како јој
Име нађедоше
Златица
Но како
Када другоме
Штету чини
Да им ваља
Не би је извозили
Траг им се пасји
Утро навијек
Као да с неба пада
Оглођа сваки листић
Овако вам се
Све златило
Ови наши јадови
Обични брави
Све им се туђе
Чини боље

Ево ти га на
Увезоше не компијер
Сјеме ибрид
Гори од репе

Унутра пукне
Споља гладац
А унутра јадац

Нико се наш
Тамо не укопа
Њихови црви
Те поједу
За двадесет ура
Човјек без гроба
Проклета земља
Бог је казнио

Боже их разгубало
Пролајали
На умрелом часу
Земљу затроваше
Једини дофатак

Коломбоћ убије слана
Куку ти га кокоте
Раж тоња опржи
Само што је под земљом
Опстане
Арвауле небеске

Козе затрије Мошо
Народ осиромаша
Обоље
Утробича се
Вјечно тако
Репом се китио
Америго Америго
Све однесе ала и врана

Јулиа КАПОРЋАИ

ИЗ КАПИ МОРА

На мапи жардињере
Неколико је људском руком
Насумично распоређених биљака
Доминира чуваркућа
На пустој земљи још увек
Мирише Нериум олеандер у белој
И тамно ружичастој боји
Залутала гугутка ломи свој зов
Надпросечношћу асфалта
Јутро је болно попут ноге
Анатоме Филипа Верхајена

ТАЛОГ

Колико мисли
Непрецизно осликаних
Стихом
Не стиже да се
Забележи
При обичним
Дневним рутинама
Јер
Руке су нам заузеле
Копањем
И прсти гурањем
У старе ране

БЕЗ АНЕСТЕЗИЈЕ

Данима се договара
и припрема сеча
седокосе јелке
Окупља се руља
пред смакнуће
надима се снага
задиркује уз
понеки клокот страха
од пада
на погрешну страну
Зато се прво гране режу
а потом са врха
скине звезда
ведрих ноћи
Безрукој само остаје наклон
пред публиком и
нешто мало топлине
за мразовите дане
који неумитно долазе

О ЉУБАВНОЈ ПЕСМИ

У разговору с пријатељем
Тешим га да му је песма добра
Иако љубавна
Јер навикли смо
Да мрачне теме капљу
Из наших оштрих пера
А усне бивају свезане
Пољупцем тишине
Када о глаголу волети
Треба нешто рећи
О нежности или снажној чежњи
Прозирномлечној структури срца
На саму мисао и нечији помен

СИТНЕ РАДОСТИ

Као мала сакупљала сам
јапанске салвете и
југословенске значке
које ми је отац доносио

с пословних путовања
Потом су изгубиле свој
значај и постале ствари
без места постојања
Једино је прашина бивала
све видљивија
Временом необични тренуци
постали су вредни сакупљања
да би касније били описани речима
или само послужили увесељавању срца –
Попут „изненадне плиме
пoboжности
или напада смеха
који нам подижу клонуле главе.“*

*из „Одбране ватрености“ А. Загајевског

Милан МИЦИЋ

ЗИД НА КОЈЕМ ЈЕ ШУШТАЛА БРАНА

Док сам причао
с каменом,
много дана
пре изречене речи,
завукла си се
у напуклине
у мојој материји.

У моје
квадратне несвестице,
у успорен ваздух,
у моје воде
што су губиле везе
са јауцима у мени.

То су биле године
када сам био лојалан
неодгонетнутој будали.
Са сузама
само у левом оку.
Када сам
избацивао руковања
из шаке.

Ушла си
у моју напуклину
и цветала.
На посном тлу,
у пустињи,
где сам буком
подржавао висину
света живих.

(У замрзнутим беспућима
на камену.
Када сам
своју исцерену стидљивост
показивао у оно
наказно добро јутро
са свих страна.)

Цветала си
и листала.
У мени –
устајалој води грешке.
У осмеху
разбијеног јајета.
На срушеном зиду
шуштали си,
моја Брано.

БРАНА КОЈА ПОКРЕЋЕ ЛУТКЕ

Како сам
варио ваздух
у хладном времену
за веровање.
Како је
журио шум
па стао
док су
пуцале усне
под јауком.
(Када сам
видео свој
портрет са жигом
у окну прозора.)

Угледао сам те.
Тај ветар
дувао је само
у твом врту.
У твом сну,
као у гнезду,
окретали су
се птићи.

Ниси знала
да постоји
храброст у зглобу

твоје руке.
Светлуцање тишине.
Многе замршене ласте.

Око нас
биле су неприлике
које доносе срећу.
Што траже
више одважности
при ходу.
Збачени шешири
што нису
добре воље.

Право доба
за храброст бубрега.
За читања
наше снаге.
За одушевљење
наше коре љубави
што нам је
била хлеб.

Мојим костима,
скорелим у невољи,
допала се светлост.
Допуштење да се лети.
Столице на којима
седимо да
мењају величину.

Да ме, понекад,
ударају лутке
по рамену, коси,
леђима, Брано...

БРАНА ШТО КЛЕШЕ ДЕСЕТ ПОСТО МОЈЕ ТЕЖИНЕ

Када сам препродавао
буку у себи
отпорну на топлину
из складишта убрзања,
(ону што је
непрекидно трчала унатраг)
као лековито
погрешан човек,
кости у мени

слабо су се
јављале једна другој.

(То је била
посебна вештина будале.
И наопако
узимање времена.

То су били
прегрејани призори
што су
чували ненађено.)

Миловала си ми
упорност ожиљака.
Много времена
у минути.
Варке које пеку.
Јутарњу мучнину
моје чистине.
(Онај осмех
опасан по човека.)

Састављала си ме.
Стрпљиво.
Уједала зубом светлости.
Купала у скупим,
црвеним јутрима.
Показивала пут
до куће
у глувом добу
за гледање.
Говорила како
влас у коси
живи дуже
када се
залива нежношћу.

Клесала камен.
Повреде од
удаљених звезда.
Неукротивих десет
посто моје тежине,
Брано...

Тин ЛЕМАЦ

КОЛО МЈЕСЕЧЕВИХ СИПА

У МОДРИНИ

машем
крилатој
амеби.

Плачем мед.

У подземљу
коло
мјесечевих
сипа.

СПУШТАМ

руке
над
кипућом
баром.

У модрини
трне
зијев
жутих
жаба.

С неба
израстао
суноврат.

ПОДНО

куле
мојих
костију
глисте
плету
разлитали
стожац

САДИО

рижу
поред
ријечног
гробља.
Послије скупљао
окаmine
олујног неба.
Ослијепио.

ИЗ МОЈИХ ОЧИЈУ

сипи
чај
поред
самотне
планине.
Пузим у подножје.
На одбаченом шибљу
снијета
јаја
шумских
духова.

Валентина ЧИЗМАР

ВАСКРСЕЊЕ

Све мирише на Петроград,
моја сенка, кожа,
реченица и мисао:
„возми ме сос собой”
одзвања она.

Увлачи ме у постељу другог
универзума,
као да сам цвет
из кристалног језера.

Шуме заставе на јарболима
Московског булевара,
на углу Невског „проспекта“
уздишу у мојој соби беле ноћи
и Север се отвара као
бескрајна прича тајанственог
аутора,
и почиње пролеће у грудима...

Пролазе заљубени у ноћи,
гледам их са прозора,
отварају пут за убијеног Александра
на плочнику Храма спаса на крви.

И васкрсавају га
латицом цвета,
коју остављају за собом.

ЧЕКАЈУЋИ ГОДОА

У свом скромном стану
чекам Годоа.
Давно је већ требао бити ту.
Маслине су спремне
и све посластице чедне.
Зашећерено воће,
поклон са машином
и кравата на фотељи.

Свилени јастуци,
миришљаве купке, опрана стакла,
начето вино и угрејана пећница
из које се пуше
зачињене печурке.

Сат већ дрхти,
казаљке се оклизују и врте
преко таванице капље киша;
чини ми се да ме сви намерно варају,
одвлаче време дневним вестима

и непрецизно бележим у роковник
песме, док у суседном стану
плаче дете,
пас пијуче са спрата ниже,
борим се да им докажем
да и Ја постојим.
Зовем свог Годоа.
Нада је последње чему се
човек још мора надати
у овом времену
у којем чекаш да кристално белих зуба
покашеж свој осмех

одлазећи са огромним кофером
у неку дивну, сунцем обасјану земљу,
у којој Годо долази
чим на њега помислиш.

СВЕ МАЊЕ И МАЊЕ ВИДИМ ЧОВЕКА

Све су тамније равнице
којима ми поглед одмиче
некуд у непознато.

Па се бојим Боже да ћу
запустети далеко од људи,
да се говором нећу моћи вратити.

Јер као да ме је стена притисла,
или сам Прометеј за стену окован
и камен ми је у средишту тела,
па све тврђе и теже
говорим са Човеком
из ове пустиње у којој боравим
више од пола године.
Осећам само Дунав како тече
и све јаче биљку како расте
како се усправља ка Сунцу,
птицу док се величанствено
уздиге над водом,
а све мање и мање видим Човека.

ИКАРОВА ОПОМЕНА

Ти си попут птице
ластавице.
Црно-бели свет
у твојем постојању
чини да твоја филмска улога птице
подсећа на античку прошлост
када си врховима својих крила
јурећи брзином ветра
састављала све улоге у моћ
летења,
попут древног Дедала.
Ал' само средина између неба и мора,
сигурни је правац летења.
Икарева осиноост опомена је!

Драгиша ОБРАДОВИЋ

ОДЗИВ

Твој одзив гласом звони
открива зрак светлости
отвара врата дана и наду

У топлом тону, јавља се снен
путује свемирским стазама
буди уснуле звезде у мени

Улази у бескрај, у све даљине
отвара плаветни свод неба
далеко постаје ближе и јасно

Свет је на видику и као лице
познаника и пријатеља, драго
страно блиско, нејасно знано

Одзив је моћна снага говора
помера границе, међе и тајне
смирује невреме и кроти буре.

Постаје песма кад песме нема
осветљава хоризонт кад пада ноћ
огреје озебле, подиже посустале.

Тај одзив је као љубавни глас
цветни врт у који слећу пчеле
знак у постојању и у трајању

КУЋА СНА

У сазвежђу млечног пута видим траг,
небеске степенице које силазе и воде
у одаје уснулих звезда и кумове сламе
где је искра сјај а трепет топли звук

То је сунчани врт где настаје мој сан
кућа осветљена изнутра и споља
отворена и без сенке као у бистром оку
са кровом до плавог небеског свода.

Тамо јутра улазе на златна врата дана
у зраку сјаја са присним дахом звезда
које дарују топли додир и благи шапат
спокој љубави и тишина одсањаног сна.

Изнад озелених прозора, у врту цвећа
сада цвркућу птице, трепере акорди песме
умилни звон у меком одсјају звука и игре
сунце милује прамен твоје звездане косе.

У НЕКОЈ НОЋИ

У некој ноћи нестане мир тела
таласају се линије немира и бола
допиру одасвуд као у неком мору
у тиху игру улазе гласни хук и бура

Живот је на таласима лист наде
који утоне а исплива у одсјају
и као осмех постане неми привид
траг на умаласаној пучини сна

Буде ме сећања гласови и разговори
Лица из детињства видим у полусени
подсећају ме да сам од њих удаљен
и да је између нас хладна празнина

За сунцем ходам и даљине дозивам
као да тражим светлост у себи негде
јер прамен магле лица обавија
одзиви нестају и силазе у безгласје.

Не видим да ли долазите или одлазите
у пределу где стојим ноћ је све тамнија
треба ли да се пробудим и да у тами бдим
удаљен од вашег присуства и од свог сна

ПАЛЕТА ФУГЕ И БРУЈА

(Пред сликама Павла Поповића)

Дубоко у топлој скали, трепери
палета у акцентима фуге и бруја
кобалтана, смарадна или смеђа
открива смисао и значење слике.

Са извора маште у поље звука
из слике извиру танане нити
у свом веселом току додирују
дубине понирања и протицања.

У симфонији боја акорди одасвуд
звучи небеског склада и риме
светле у овоземаљској збиљи
обасјавају путеве до нашег вида.

Изнутра, као и споља, или у раму
боје допиру до чула као стих
музиком стишаног акорда и риме
у хармоније моћне снаге и склада.

Искри се лепота сјаја и одјек звука
мисао узноси облике према искону
материја боје постаје живи кристал
дух и енергија божанског смисла.

Олга СТЕВАНОВИЋ

ЈОШ ОД ЈУТРА У СУСЕДСТВУ

Још од јутра у суседству поправљају
запрежна кола спорог сељачког котрљања
Одбијена о рески звук металних шина на точковима
сунчева зрака севнула је пред кућним прагом
у сенци вињаге у дворишту
И праслика свих животних слика
трајалих колико један уздах траје
пробудила давни дан у настајању
и цео живот у нестајању
Под летњим сунцем у зениту
у запаху непокошене траве
избезумљујућа песма зрикаваца
а снег пада на далека поља
на путеве кривудаवे изгубљене
којима се више не пролази

ДУГО ТРАЈЕ ОВАЈ ПРАСТАРИ

Дуго траје овај прастари обред који изводи киша
уз потмулу јеку грмљавине и ромор облака кроз олуке
у стрепњи разапетој преко рубова
неког заосталог женског чула

Нема најаве да ће скоро синуту сунце
и срце је сагло главу док га разум подсећа
да ожеднеле жиле и лишће сад пију
да будући цветови сањају
свадбену раскош и мирисе
а плодови повијају биљну тајну
у овоје језгрене светлости
Испод дебелог облачног застора

Испод дебелог облачног застора израња
над хоризонтом пред залазак јарко сунце
и опроштајном светлошћу обасјава
кућу и кроз прозоре све у њој
Знајући да ће та раскош кратко трајати
питаш се где је она свих осталих дана
зашто се овако ретко и накратко јавља
тек да се не изгуби траг њеног постојања
Као да је ова кућа твоја душа осветљена изненада
и ти се окрећеш посматрајући оживеле призоре тог дворца
знајући да ћеш ускоро морати да се вратиш
у сивило принуду и оскудицу
И ово што записујеш само је једна твоја ципела
док другу већ губиш успут

ГЛЕДАЈУЋИ ЗВЕЗДЕ

(Уз песму „Слепи Виде“ Саве Крнете)

Гледајући звезде из сеоског мрака или са обале мора
одакле се још може видети њихово мноштво
прегледајући их безбројне и безимене
незнаној некој горе тим погледом дирнутој
одазива се дрхтајем из твоје нутрине
обамрла њена двојница
Иако мрав тренутан и безначајан
иако већ као да те није ни било
од свемира саздан си свемир сам али зачаран
од себе одвојен заборављен
и твоје сопствене звезде непознатљиве
из тебе се огледају у незамисливој даљини
Наши животи творбе и претворбе сазвежђа
оно што смо проживели једно је са њима
и пребирући их погледом горе
пребиреш по збитијима сопствене судбине
из које закликће по која пробуђена радост
ил уздахне неки од двоструких непребола
Јер смо звезде невидљиве испод мрене зване овај живот
јер смо болест вида свемир ослепели
ослепели Световид
И кад смрћу пређеш преко реке Ступнице
у жеженој жеђи мимоиђи ако можеш
извор трусовине клете воде заборава
и продужи до извора живе воде Исусове
„која тече у живот вјечни“
А њеним чуварима на питање ко си одговори:
„Син сам земље и звезданог неба Зовем се Звездани“ *

Препознаће те и дозволити да се напијеш
и засијаш светлошћу исцељеног
свевидећег Световида

**Из песме на златној плочици нађеној у гробници у Фарали у
Тесалији, IV век пре нове ере*

СВЕ ПРЕПОЗНАЈЕМО

Све препознајемо
чак и звезде у последњој ноћној даљини
и шушањ и одсуство шушња у тишини
и пријатан дан је из далека приспео пријатељ
и ноћно пуккетање намештаја пробијање је
живог створа кроз шумски густиш
и билом срца морски таласи туку негде о обалу
И потмули шум црвеног мора у нама
којим пловимо у бескрајност Итаке
препознајемо
и кишу препуну прошлости
и наше далеке ветром опходње
и незнађе утуљеног дана заостало
из неког давнашњег слома
и наду неуморну тешитељку
и страхове пресретаче из заседе
и музику наша крила под небеским сводовима
и сопствену повратничку мисао
Препознајемо осмех непознатог и осмех-одговор
и будућност коју најављује пророк у нама
и прошлост јато птица одлетело из замршеног грања
овог несагледивог дрвета постојања
И најмрачнија ноћ и најрадоснији дан
пристижу нам из дубине заборава
старијег од овог од многих од свих живота
И само схватање сећање је
јер Све препознајемо

Небојша ЛАПЧЕВИЋ

АСТРАЛНИ КРСТ ОД ТЕРАКОТЕ

Руши се ноћ:

„О, Царе севера, Господару вечности, вини ме у живот...”

Минерва, богиња занатлија, Минерва је без очију као обелисци, ил’ ружичасти врхови брда над реком Брегалницом...

Касаика је њено име, моћни тркач, што видике града Виничког Калеа* отвара као сан у сувој земљи ил’ црвеним путевима... Земљо, ти која нам са трпеза љубави приносиш плодове своје и храниш војнике, раднике, грнчаре, мајсторе, путнике... Хвалимо те! „И нема она ни робова ни господара и не можеш га истргнути из тајни...”

Ефар се опет замисли, гледајући наслагане папирусе у ковчежићу украшеним дуборезом Јупитера, Бога сунца, творца светлости и светлосних знакова, магије знамења... Живот у знамењима! И дописа година 325. и још једну молитву: „Мада си отишао, врати се! Мада си умро, оживи! Устани! Види шта је учинио за тебе твој син.”

Ефар поглади папирус и одложи га у дрвени ковчежић, овај пут заувек. Затим скиде своју амајлију Бога сунца, одећу од лана, сандале од коже и јасписа и све то пољуби трипут. И беше потпуно наг, сричући речи моћи, небеску храну коју његова плот прима као кедрово уље.

„О, Бози! Остајте тамо, Бози римски лажни, збогом. Ах, ја сричем мој грех, грех сричем, вичем!” – настави Ефар дрхтавим гласом где мишљаше да је стао па клече пред младим црноризцем Аксиосом.

Црноризац Аксиос беше у служби као хришћански мисионар Стобског Епископа Будиуса, који га у Виничко Кале посла пре него што крену на пут на Први Васељенски Сабор у Никеју.

У насебинама Брегалничке долине још увек беху крвави прогони следбеника Христа иако је од проглашења Миланског едикта прошло дванаест година. У многе римске стеле камне и на прочељима катакомби беху урезани Константинови крстови, а грнчари, скулптори, мајстори користили су благодети многих глиништа и од њих правили уметничке и митолошке представе. Ефар је у тишини сликао победе

у храму, поштовао те победе, али је више био узведен уметношћу. У овом региону државе ретко је било писара и сликара. Велико мноштво се са знатижељом окупљало пред чудесним Ефаровим делима, у које је уграђивао своје мистичне моћи. Веровали су да ће их чудеса с икона напајати духовним даровима милосрдних богова.

Пред зору, пре но што у његовом унутарњем оку не мине тама, ритуално спремајући се да слика, пише или ваја, ставља завој на своје очи, и пре свитања изговара речи лицем окренутом према небу. „Нек’ знамена сјај, Његова трона, ко младо сунце роди, нек’ небески брод вечно нас води, хвалите Цара, хвалите Господа“.

„Хвалите Господа“ – понови Аксиос. Своју камилавку и крст скиде, па припреми свету воду и маказе за пострижење свог бившег учитеља. У том тренутку Аксиосу се учини да из распуклог неба, распетог непца, пролете птица са библијском причом о потопу, па заповеди да га Ефар прати – „Погледај, Боже! Погледај ме нејака!“

Ефар осети студ на језику, магличасту кост понови, и сети се давних времена кад се огроман диск сунца поново рађа, а он својим ујаловљеним, старачким рукама начини многе теракотне плоче, посебиче теракотни животни фрагмент хероја Ахила, сина Пелеја и богиње Тетиде... Ахил потпуно наг у десној руци држи копље, а са левом руком држи убијену дивљу свињу, иза њ кентаур Хејрон, с главом човека, брадом козе, а ноге с копитима. Мештани вероваше да је то све Ефар читао у сновима, а теракотне плоче и иконе беху уздигнуте свитањем и испечене жижником обданице...

Наједном, учини му се да чу вику која је допирала од мноштва људи, што се тискаше пред Ефаровом кућом. Заслепљен сумраком собе, хтеде одмах лице закрити рукама од нечастивих сабласних колонада пред вотивном галијом од бронзе, светиљке која га је подсећала на зле дане у Емпоријуму. Часак задржи дах, затим промукло рече:

– Јесам ли, дакле, мој Аксиосе, баш ја тај кога је Епископ Будуис одабрао. Прошло је четири године од када сам те, Аксиосе, испратио у бели свет. Култура духа коју си одавде понео, видим, ишчезнути неће. Не знам, јесам ли достојан? Срамота ме је. Овако наг и немоћан. Можеш ли замислити Херкула да служи као млинар?

– Могу, а моћи ћеш и ти ако је у теби љубав – прекиде га Аксиос.

– Слажем се, ипак, те љубави и снаге имам. Волим сву браћу, сестре, и оне који су на истинитом и праведном путу, и оне друге... Волим... – рече Ефар.

– Ефаре, мир с тобом. Не може те бити срамота пред Оцем нашим... Наг си јер си збацио са себе сву одећу, сав пртљаг, терет и грехове које си носио, као што сам и ја са себе збацио... Нек остану збогом Божи лажни! – одговори Аксиос.

– Спознати новог Бога, јединосушног... Хоће ли Он препознати мене и моја трагања у глини, папирусима, речима...? Хоће ли ме гурнути у понор Хада? Није ли Христ, Бог сиромашних и убогих? – као да је Ефар шапутао себи у браду.

– Ја не знам, Бог зна. Он чува стадо своје. Учитељу, ти си учен, цењен човек, вешт... Народ те је следио. Сада ћеш направити

Константинов крст од теракоте и под њим ће те следити, Ефар.

– Живећу с Богом! – одлучно рече Ефар

– Крштавам те у име Оца и Сина и Светога Духа. Амин!

– Амин!

И пре но што беше свитање наговештено циљиком кућног звонцета, Аксиос уморан од пута крену смирено на починак у собу у поткровљу. За собом остави сасвим нову тогу и крст од кудеље и трешњевог дрвета. Кад остаде сам, Ефар се трипут помоли и пољуби кудељни крст, затим обуче нову одећу, обави завој око својих очију, па као марљиви ноћни радник, својим рукама у глини, рукама у нескладу, изваја Константинов крст.

Одједном на његово остарело лице као да се изли неочекивано небозарно миро затомљујући негдашњу мучнину. Приљуби чело на теракотну икону Константиновог крста, и сасвим свежу је остави под прозором. Надолази цаклеће сунце. И пође да сабере сву светлост...

Ефар скиде завој с очију својих, и оснажен крсним знаком крену стрмом стазом кроз јутарњу дубраву ка пољу које као да га призиваше својим поленима. Раздраган тим приказом клече, рашири своје руке и узвикну: *Crux Cristi, Vince!*

С обе стране, дојури светиња коју је попут северца носила љутња и бес, а додатно се ражестише видевши крст на Ефаровим грудима.

„Камен за хришћанина! – повикаше прогонитељи силно окомљени на жртву, с крвцом на језику, бацали су на Ефара камење оштро попут ахилевске стреле.

И лево у врат, и десно у плућа, и по трећи, четврти... четрдесети пут у трбух и главу, зарива се... Камен по камен... „Нека зацвили ко распорен штакор... Где је сад Спаситељ твој!?“ – наставили су крвници.

И кад их, напokon, нестаде, као неколико мрачних облака распршених у поднебесје, Ефар сав измучен и унакажен, пљоштимице се пењаше уз гребен ка катакомбама где беху многи гробови који му се као кроз густу маглу указаше. Са собом одвуче и један бели окрвављени камен да на њега спусти главу и умре. Пре него што је издахнуо, стрмина на којој је искварно учини му се да је личила на лествицу коју је Бог послао за њега. Тама се утапала у његове очи, попут завоја непрекидних, уокруг...

Горе, с прочеља катакомбе, крст са теракотне иконе бацао је сенку на ваздушасту ливањску капију као астрална плоха вечних звезда.

Доле, далеким римским друмом, корак по корак, Аксиос је ходао с муком, и као силуэта ишчезну у небо и земљу.

**Виничко кале или Винаца, антички град у Македонији, археолошко налазиште теракотних икона где је начињена и икона „Константинов крст“ у четвртном веку када су прве насеобине у Брегалничкој долини прелазиле у хришћанство.*

РАСКОЛНИЦА ЗА КРСТОНОШУ И ПСА

„Ломиш се сломљен у десном ребру,
мислиш у злату, чиниш у сребру.”

Анђелко Анушић

Прича се... Кад човек оседи, то је знак да живот уђе у „мирнију луку“, да свој „дивљи огањ“ стиша... Али нека га, не смета, нека тиња, то није удварање оном неизбежном, смрти, то је само подсећање да смо поседовали младо тело на овој земљи.

„Кажу, тако ваља, ваља мислити на оно шта нам је наредно“, шапаутао је Језда Крстоноша враћајући се са погребна свом псу. „Добри, Родионе верни мој пријатељу, мой хороший“. Руска раса, *собака*, сустопице је пратила газду, лижући му ципеле и њушећи дланове омирисане дивљим јабукама и воском. Родион је својим предосећајем и урођеним инстинктом, заправо био својеврсна ходајућа клепсидра, нерв и пулс је ударао као стари часовник са казалькама наштелованим по сатницама погребна.

„Не волнуйтесь, я здесь хозяин“, тихим дахтајима и лавезним речима му се умиљавао Родион, „я здесь хозяин, ја сам овде да те пратим и упозорим на недаће, подсетим на време, када треба следећег испратити...”

Драги Златар је након сахране покушавао да га прати у стопу. Храмљући на десну ногу, придржавао се за штап прекривајући шаком рукохват: „Мислиш у злату, чиниш у сребру... Ето, испратисмо комшију...”

Језда Крстоноша је гледао то мноштво, како одлазе тамо, два метра под земљу. Свима крст носио, све отпратио... „Тамо доле где је пукло поље...”

Испружена рука чека да покаже пут... Тим путем су отишле и његове три жене... Умирале су једна за другом Невенка, Јагода, Ружа... Парцела по парцела, раздвојена на једнаке делове, попут саћа, као да мами ројеве пчела... Медоносни весници сведоче о рајској башти која је горе, одмах преко пута... Ово гробље зову „ботаничка башта“, као да је тело, кост и крв покојника изврсно за ђубрење и прехранивање посне црнице. А прича се о покојницима све најлепше.

„Да, да, Јездо, настави. Па јесте, дела и једине савршене слике учинимо за живота. То му нешто дође као онај накит који правим... Откупљујем, преправљам, продајем... Ту ја напипам свачији отисак и траг нечијег живота. Ти то као филозоф знаш боље од мене...”

„Хм, јесам завршио филозофију али никада нисам радио у струци. Знаш, волим ја да будем с народом... Помажем ту и тамо зидање, спремање огрева, селидбе, разне светковине, сахране... Узимам новца само колико дају... Тако је кренуло. Хајде да испратимо и овога... И, ја од тада носим крст. Испраћамо једни друге, а често сами себе закопавамо, ко зна шта нам одређује судбину...”

„Мени се чини да је моју судбину одредило место мог рођења. То ти је тамо од села Лаћислед, ка извору реке Сребрнице, на једном ћувику беше некад стари град. Њега су, кажу, саградили Латини да заштите ливницу и топионицу сребра, нешто мање злата... С кастела надгледаше читав крај. По предању, њихов посао наставише Дубровчани, имам и нешто имања на том брду који се зове Металица. Не слушај, да ли сам досадан?“

„Таман посла, из тог краја, село Боботе, ми је била друга жена.“ Крстоноша се осврну око себе. „Све сами ожалошћени, ожалошћени свет.“ То је устаљена слика без опипљивих промена.

„Ето, баш лепо... Прича се да је један сељак нашао јабуку од чистог злата и продао неком златару у Крушевцу. Ух, шта се све није нашло предмета од сребра, бронзе, гвожђа. Верује се да је у подрумима под земљом закопано благо... Него, да ми свратимо у кафану да се окрепимо? Ја дајем пиће!“

Пишчева жеља је да сазнања о Пећкој улици, нашем врту детињства, *старом гробљу*, прекопута кафане *Девети мај* исприповеда.

Прича смештена у првој години ослобођења од фашиста, четрдесет седма, осма, кад је комунистичка чизма тек почела да затеже чвор на својим пертлама...

Из десног цепа „вијетнамке“ Језда Крстоноша извуче неколико папирића, да се подсети шта му је наредно; међу њима и папирић извесног Д. Т. из неког села Воштаница или Моштаница, можда Оштрица, ђаво би га знао.

Пре три дана кад је Језда био у кафани „Девети мај“ која се налази у улици до гробљанског комплекса, од власника кафане Мије Баксуза, чуо је причу о његовом тасту мецени, рихтеру, али и углађеном швалерашу са кочијама, Василију Маринковићу или како су га звали, деда Васку, Нишлији.

У Пећкој улици око гробља живеће су старе фамилије: Цураковићи, Закићи, Кујановићи, Тасићи, Ценц, Живковићи, Здравковићи... У граду су их звали „гробари“...

Причало се да се у кафани пре Другог светског рата окупљало то „црвено друштво“ и међу њима Моша Пијаде. То је била кафана са дрвеним столицама и столовима на којим су увек као украсна „трпеза“ била јаја офарбана у луковини, со и чокачићи за ракију. Ракију и вино је Мија Баксуз набављао од Боке Арсића из Бобота, довозећи их у бурадима. „Након смрти деда Васка, жена Моше Пијаде, Лепа послала је по куририма венац и новац за сахрану. То је нама Миловановићима значило, подршка Моше нам је била какав такав гарант да неће приватну кафану затворити“, говорио је Мија Баксуз док је служио. „Ако је затворе, морам се вратити трговини стоком на велико. Тамо по источној Србији са мојом бабом Лалом сам продавао стоку. И, кад би ме неко питао да ли би узео јабуку од чистог злата или баба Лалу која је додуше неписмена, али лукава и оштроумна, па, ја бих изабарао бабу!“

Тада извесни Рајко Партијаш, који се дотад непрестано кревелио, шпијунирао, шкилио на једно око, као незвани гост приђе за сто пошто је увидео да га остали у кафани избегавају.

Рајко Партијаш потапша по рамену једног и другог, па их дрмусајући поприлично пијан, постранице, Крстоношу и Златара ухвати у загрљај:

„Е, еј, бре... Да кажем ја вама... Погреб је за многе раван каквом друштвеном, јавном, културном догађају где се окупљају пријатељи, рођаци и познаници. Све их уједињује заједничарење... Кажем себи, у тефтер запиши то Рајко... Водио сам прецизну евиденцију... Име, име оца, презиме, датум... И ја сам некад пре рата носио крстове ко ти Јездо, сад од кад сам члан Савеза комуниста Југославије носим пирамиде са петокраком, тако се данас испраћају другови...”

Драги Златар се отрже из загрљаја:

„Ти Рајко, носиш пирамиде са петокракама, а овај крстове... Срби у две колоне, зар и погреб да нас дели...”

„Мог’о би ти, Јездо Крстоношо, да будеш на нашој линији, носи мало петокраке, има ко то да гледа...”

Крстоноша осети неку запару као пред кишу, од кафанског загушљивог ваздуха и ове провокативне приче му се смучи, као када се тешко дише од облака туге... Родион кад нађуши напету ситуацију, „Ну, ну, вот беда!“, зацвиле пред вратима.

Јездиним плућима се спусти у желудац онај облак туге ... Сети се слике која је била његов свет, гробљанском стазом спровод, окупља се ожалошћени народ; једино је гробар који је долазио с источне стране гробљанске стазе био ведар и чио, хитро и једно пристизао на свој редовни посао. Да види шта му је наредно... Сав потребан алат убаци у лимена колица: лопату, ашов, мотику, крамп, грабуљу... Да се нађе бесквасни хлеб, сланина, парадајз, сир и „унуче“ лозове ракије... Да подмаже посао, да клизи низ грло док звиждуће нама непознату песму... Можда песму коју је јуче чуо од оркестра за сахране, то баш зна да уђе у уши.

Он је слуга два света, овога и онога, на раскрсници вечитој, за њега пуне руке посла... И, за Творца увек има посла. Ко би рекао да баш сада обраћа пажњу на ону тамо ожалошћену жену која свако јутро плаче за преминулом деветогодишњом ћерком, или на оног старца што даје помен сину погинулом на ратишту у Босни, ил’ Циганчиће што у салветама и кесама скупљају трпезу намењену покојнику, трпеза за сиромашне; каменоресцу који оставља своје визит-карте са прескупим ценовницима... Један камен један спомен... Свештенику који није свестан својих грехова... И он трља руке... Као да је гробар најближи ономе свету. Подижемо спомен. Купујемо парцелу неба. Јер, за исконском светлошћу вапимо.

„Ти ме и не слушаш... Отишо си ти у мајчину, Јездо. Кад он не слуша, слушај ти, Драги, читам ти шта сам писао у тефтеру: сусрет између два спровода има свој неписани дневни ред, као какав службени састанак.

Под један, и бројевима написано један, извештај између два састанка, сумирање утисака, размени се по која реч, пита за здравље, за укућане и посао... Помен за упокојеног... Алилуја...

Два, и бројевима написано под два, поглед у будућност, само нек иде по реду... Алилуја...

И, три... Број три са тачком. Текућа питања, ваља нешто попити и презалогити, одајући дужну пошту, разно... Алилуја!“

То се све дешава у току спровода, док се мноштво окупља, док у мимоходу пале свеће и изјављују саучешће, док траје опело, у колони иза ковчега, за груменом земље... Ал’ јадац мало, нема попа, ништа опело, сва она храна... Него културно пригодни говор, испратница за друга... Застава црвена... Ово би мого трактат да буде... Мого би и ти крштени...”

„Носи се, бре, ти и твоји, знаш!“, загрме Крстоноша, „ја гледам само своја посла.“

„Добро де, маните то... Да вам покажем овај споменик,“ Драги Златар извуче из коверте једну фотографију не би ли скренуо причу. На фотографији надгробни споменик... „Вреди златне јабуке!“

Показивао је своју скупочену гробницу, од најбољег гранита импала, украшену скулптурама, у зеленилу из најбоље баште у земљи. Често је доводио „посетиоце“, пријатеље и познанике, свраћао народ да види своју будућу кућу, тако лепу као да „има две куће у Београд!“ Допричавали су многи дивећи се уметничком делу: „Лепота једна, да пожели човек душу да испусти!“ или „Ааа, то је то, такво што ћу и себи саградити“ или „Па, свака част газда, али мора се дотле живети, и заиста боље је живети. Док је жив човек мора да се бори и спасава...”

„Батали ме, бре, то злато, има ко то гледа, другарски ти кажем... Него, Јездо, како ти се свиђа мој *трактат о спроводу*? Личи на трактат... Је л’ тако, Јездо, цимеру са факултета, једосмо једну кору леба, пиздо! Попиј са мнош...”

А, знам те, нисам крштен, нећеш ти са нама...”

Језда је био бојажљив, никада се није гурао у ред са људима, није се такмичио за неко место иако је жарко желео. Сад стоји овде пред капелом, један, два, три, четири, пет, шест...

Препуни боксови са мртвацима, велике скупине људи, родбина, пријатељи, службена лица је видео само пред једним значајним покојником, шапутали су да је живео у изобиљу... Таква је види се и скупа сахрана... Али Онај одозго не бира... Понеки детаљи, танке линије са дланова, издају човека који је чинио нечиста дела, али понеког прикривају све до стремљења ка небу. Ка Новом граду.

Довољан је био један час да у кафани... Велике количине пића, загушљива атмосфера. Дим од цигарета... Сви дишу на шкрге, дахћу... Спава им се...

„Кафа, одмах стиже!“, летео је Мија Баксуз.

„Ја сам увек био широке руке, помагао другима“, причао је као за себе Драги Златар, занесен својим доброчинством сиромасима, па настави: „видели сте како помажем је ли?”

„Треба дати нешто од себе, ја људима сам дао парче моје душе, добра дела? Да ли би се ти са мном заменио, Драги, да носиш крстове? Да ли би ти то учинио?

„Помажем колико могу... Али не бих се одрекао свога богатства“, рече опрезно Драги Златар.

„Јес’ бре, Драги, ајде да се заменимо. Ево, теби моје место у друштву за златару. А, ти, Јездо, носи петокраке и буди мој партијаш, а он крстове, шта кажете? Дај, Мијо, туру!

„Бог не постоји!“, није се више могао суздржавати Језда Крстоноша.

Пас Родион снажно залаја, гребући шапама врата кафане. Са зида је пажљиво читао испуцале шаре, мрље од масних руку, пукотине се претварају у провалије...

„Постављена је велика провалија између нас и вас, да не могу да пређу они који желе одавде к вама, нити да пређу к нама оданде“. Исусова парабола о богаташу и убогом Елазару: Пред богаташевим вратима је лежао Елазар, желећи да се насити са богаташеве трпезе. Пси су лизали његове ране.

Рајко Партијаш, љутито зграби карирани стољњак, па са свим што беше на столу тресну о под, газећи срчу чизмом.

„Марш напоље, вражју вам матер!“, витлао је послужавником Мија Баксуз.

„Сиромахова сахрана, почеће, пожури, газда...“, дахтао је трчећи Родион Романович, строго уз ногу Језди Златару „Гроб му се налази тамо узбрдо, ближе поднебесју“, и виде да Драги Златар крену другом страном улице. Рајко Партијаш је остао сасвим пијан у кафани *Девети мај*.

Златар се десном руком ослањао на штап и кришом миловао рукохват са јабуком од чистог злата... То није златар то је *кушач*. Диви се злаћаној, ужареној јабуци која лепотом мами... Родион помисли: дај ми очи да се нагледам, наситим злата, семе злата да крцка под крњим зубима док златна оса облеће око моје главе... Крстоноша помисли, неко ми узима очи, запоседа ум, пуни плућа иловачом, гуши ждрело блатушом, кад небеска парцела лебди, осећам сумпор у очној дупљи, огњевите пламенове пакла... Неко ми узима очи, куша ме... Узми јабуку од злата, нека буде твоја, да се више не мучиш, узми!

Његово име је Нико... Нагони ме да цвилим, јечим, звечим, прштим, сукрвицом и сузама, сломљен у десном ребру, кључну кост заривам у своје тело... Тад виде да Родион јурну ка Златару, спреман да га изуједа својим очњацима од оштрице *раскољникове* секире...

„Стани, не, Родионе, немој, пушт’ не *раскољници* через...“

Крстоноша је сазнао о новом покојнику Д. Т. сиромаху ово: Кад је умро нико није знао, пет дана нико није отворио капију, нити га је било ко тражио, тело су му нађушили околни пси. Био је осамљен, није се дружио са комшијама, вукао је неке књиге, читао и дружио се

са јунацима. Један јунак му долази на сан: Тројице се славе као велики празник ту у околини. У светковину ишли смо по многим селима као крстоносци. А онда су му читаве књиге долазиле на сан...

Угушиће га мемла и буђ хартије из свих тих силних књига, неки кажу, сад се изједначило његово тело са књигама огромне библиотеке.

Прочитао силне књиге, а остао необразован, много чудно. Једном је дошао да каже, да му неко дугује неке књиге. Није се сећао наслова, а то беху књиге о расколницима, врстама земљишта и калдрмисаној улици препуној сенки.

траг прозе – Небојша ЛАЧЕВИЋ

Момчило БАКРАЧ

ОРО ДЕ ПОМЕНА

Негде пред поноћ закључао сам цркву и кренуо низ брег до центра села. Иза леђа, одозго од Мироча, до ува ми је допрло вучије завијање, једва чујно, а одоздо, изломљен зидовима, разлегао се драм енд бејс заливен звуком трубе.

Душан, председник црквеног одбора, позвао ме тог дана да дођем на сеоску забаву у част газда Рице.

Знаш човека, рекао је, онај Француз, е, ноћас му је оро де помена.

Не паде ми на памет да питам шта то значи.

– Није ред да не свратиш – каже Душан – сећаш се како сте лепо причали, много си му био симпатичан.

Обећах да ћу доћи, мада сам био сит њихових вашара и слава, или су то покладе, карневали, обogaљени остаци паганства, чудни су ти Власи, током читавог лета одвијале су се јавне журке које су трајале два-три дана, по једна општа разваљотка недељно, хектолитри алкохола сливају се у берићет власника кафана, гомиле месишта са роштиља које се, зачудо, дели цаб-цаба, о богапитај чијем трошку, зумбави звуци са лошег озвучења засипају одасвуд, из кафана и са уличних тезги, цигољају и однекуд долутали улични музиканти, унаоколо бивакују распиштољени мештани и раја која се сјурила из околних заселака, млади туристи пијани се возикају на фенси скутерима и у пицнутим спортским моделима аутомобила, тачније – то су деца гастарбајтера која су дошла да се издивљају у завичају. Бесани урнебес.

Савио сам косом улицом и избио на главни сеоски трг. Био је претворен у кафану без крова, столови поредани у круг око средишта на коме се вртело коло какво никад пре нисам видео, ни на филму, затворено, без главе и репа, дугачко као егзодус. Жива музика подигнута на подијум постављен удно асфалтне плохе, тик до живице која обраста речно корито, тачно чеомице према згради општине у којој је и аутобуска станица и супермаркет и ресторан.

Већина масе је танцовала уз неки чудан марш без певања, само старији су седели раштркани по столицама. Морао сам проћи туда да

бих се запутио низ сокак у правцу собичка у коме сам боравио, нисам хтео да прокидам коло те тако кренух рубом њиховог скакутања. У шпалиру спојених столова, баш испред музичарске бине, снимио сам Душана у друштву са још пар угледника, хтедох да шмугнем непримећен али није ми успело, спазили су ме, замахали рукама.

Дођи овамо, сликаре, седи да попијеш за душу.

Шта сад, помислим, цимнућу једну, па на спавање. Дакле, за нечију душу, чију би било него моју. Чудног ли исказа. Увалио сам се преко пута главешина, на празну столицу испред које је био чист комплет тањира и есцајг у неодмотаној салвети. „Ничије... – помислих – могао бих и да чалабрцнем.“

На столици насупрот моје стајала је наслоњена огромна црно-бела фотографија величине, рецимо, Стаљинових портрета, раскошно урамљена. Леп неки лик, млад, у ствари у цвету зрелости, насмешен. Укосо преко горњег левог угла црна трака од свиленасте тканине. Тад сам разумео, донекле.

– За покој мајстор Рице, дрмни, ово је његова шљивка, најбоља у крајини! – рече газда Дуле сипајући у чокањ поред мог тањира.

– Ма шта, бре, у крајини, нема је такве на Балкану – жалостиво је дотурио газда Генче Сикинић, члан општинског већа, потпредседник црквеног одбора, по занимању саксофониста. У том вилајету музикаши су највеће баје.

Са газда Рицом, покојним, седео сам недалеко одатле, на тераси ресторана, непун месец пре тог часа, дан-два уочи његовог одласка назад у Француску, где иде да убије пензију, како рече, а потом, потом се враћа своме дому, завазда. Причао ми како се суди са „реноом“ у коме је оставио радни век, утукао је богатство на адвокате, али не жали, све ће то да се наплати, и судски трошкови и четири 'иљаде еври месечно за мировину.

Не могу рећи да сам га препознао на фотки, било је то, засигурно, неко давно усликавање.

Током трајања мог боравка у друштву веселог портрета ваљала се нека непрестана музичка нумера необичног такта, свечано успореног, но ипак живахног, окретало се оро, као млин који застајкује, цимне уназад па опет наставља да круни, зрно по зрно, као време. Сви одрасли играчи држали су у левој руци свећу, десном се качили под лакат следећег у низу, а било је и деце која су учила да хватају корак, истрчавала па се враћала након што гуцну сокић, грицну торту.

Све некако чило, течно, разборито. Без видљиве туге.

Газда Рица је унапред обезбедио кермес, објашњаваше ми Душан, све до у танчине упаковао, за случај да се, не дај боже, деси, као што и доликује правом господину... и као што видимо – десило се, беше у праву човек, предосетио.

– Свака му част! – подвикну Генче саксофониста, па смо подигли ко чашицу а ко чокањ и сркнули.

– Иди у коло, ред је, уфати се до оне дојне у уској хаљини, оне коврцаве, та је удавача, можда ти се посрећи да се прижениш код нас, сликаре, шта би ти фалило.

– Мани, газда Дуле, ја сам путујући уметник, не држи ме место. А ни не умет овако да танцујем, обрукао бих се.

Нешто касније сам ипак окренуо круг преко трга, без свеће, у друштву две бакуте које нису чекале младожењу.

Лепо беше. Зумба, зумба, туп, па швић улево, хоп-ла, па све испочетка.

Трубу као да је возио Мајлс Дејвис лично, суптилно навучен на оријент, као и увек дубок и мисаон, у свом недокучивом тихом заносу. Чуо сам га. Или ми се у мозгу распевала Рицина шљива халуциногенка.

Покусао сам рагу чорбу, преко ракије набо неколико ђевапа, па се опростио са друштвом, уз извињење, наклонио се покојнику и отишао.

Море, бежи. Муке. Не могах да заспим до свитања. Вуци Мирочанци завијали су нешто ближе. У мозгу ми се целу ноћ крчкало оро де помена. Вежбао сам корак. Она дојна ми се смешкала. Подругљиво. Мамно, обећавајуће.

Обесвестио сам се тек кад се ноћ преломила, спавао до подне. Расанила су ме црквена звона.

Испљуском се смлаченом водом из црева у дворишту па брзо одвесла узбрдо, до храма. Звонар Мирча воздигнут на степениште парохијског дома помазио ме слабо маскираним презиром, бућнуо ми у руке политарку са етикетом вињака у којој је, подразумева се, позната домаћица из газда Душановог чабра.

– Послао ти – прошобоњо је Мирча кроз нос – да се сабајле прекрстиш и дођеш себи, а ти, мајсторе, ево, стижеш у невреме, чекам те сатима.

Рекох да није морао.

– Како?

– Тако, ракију оставиш на столу, у канцеларији, зна се и за кога је и од кога је.

Ишао ми је на јајца помало тај Квазимодо. Имао је риђе бркове најжурене и разбацане као префорсирана магарећа чешагија. Мирисао је управо тако. Имао је текста за две и по реченице на дан, нејасно је шта му би да се ту, ничим изазван, чудесно расприча. Спаковао сам ракију у ранац па откључавши црквена врата одмаглио увис, на скеле. Да, пило се и испод фресака. Нико није забранио.

Дан се котрљао мучним темпом, као и сви протекли у тој завлаци на крају света, три такта напред, два назад, ни гутљаји нису помагали, цврчање инсеката које се дизало из траве и пошљунчане утрине пред црквом звучало је као шкрипут кочница.

Нигде никог, осим мене, зидних светаца и набацаних прекрупних секунди.

Негде предвече, док сам се премишљао да ли да се спустим у село до радње и купим грозд банаана, лепињу и конзерву рибе, стазом до централне иконе бешумно се докотурао Јова Циганин, главни ктитор осликавања, једини прави бизнисмен у црквено-одборничкој екипи, мешетар на велико. Изгледало је да човек нема појма да сам ту. Ни ја нисам био сигуран у то, тишина беше готово посве изгрицкала моје присуство. Зирнуо сам у његов потиљак, вратио поглед и остао

у пози своје споре четке. Стајао је пред иконом. Чуо сам га како сикће и плуцка. Са пробуђеним занимањем упиљих се у то нечувено молитвеништво. Махао је рукама, бесно климао главом.

Ха, *quo vadis, domine?* Шта то ради овај *ad hominem*? Боље је да ништа не питам, не гласно. Притајио сам се додатно, кожом упио невидљивост.

Кад је посвршавао обред, газда Јова лепршну у дубок наклон, окрену се налево-круг и упуту ми мио поглед. Знао је тачно где сам.

– Овде кад неког прокунеш – рече – тај ће да си види јаде. – Рече и оде.

Нисам ни шушнуо.

Одмах потом одмајмунисао сам низ скелу спретно, отишао да намакнем фруштук, сабијем га у црева, дунем цигар-два, па се вратим орнаментима и ореолима.

Морам да офрескујем што више од оног шта је мој удео у работи, следеће недеље долази комплетна клапа да докусури посао, наш вођа Борко, василевс освештаног художништва, протомајстор и менаџер, од одборника ће да заплени евре, а потом сви скупа бежанија преко брда и јаруга, доле у Бачки Јарак на дну панонском где нас чека нова неосликана богомоља.

Одиста, вратио сам се четкама, блудео испод плафона све до мрака, памети смрле и рашпрафљене, зумбајући оро де помена, офрље, по сећању.

Изгорео је ракијски керозин, без ефекта, јер ја још нисам био луцидан, те стога одох преко моста до последње шансе, сваштаре-страћаре која се не затвара док село не оглуви. Пет конзерви пива биће доста. За мало интерно славље, без повода.

Успут сам омастио брке парчетом лепиње и последњом бананом.

Вечера за испосника. Уједно и доручак за шампиона, јер храну сам готово престао да конзумирам, некако од пукле лењости, да једном дневно гзутам било шта беше ми сасвим довољно. Збогом килограми, вратићу се у цивилство, пред својих жена женство, једног дана, наново танак као тек израсли жутокљунац, згодан дечко, сув као притка, сама жила прекаљена. Био сам самом себи све више лаган, као дим од спаљеног керозина, и дивио сам се својој етеричности, аветињском повратку у рано доба и другим чудима. Кичма ми је певушила док сам прелазио ћуприју преко танке реке, готово посве ишчезле. Живот се, по мени, исфињује, као легенда.

Ујутро сам, као богомдани дивљак, глодао пресне младе кукурузе из баште у дворишту наше изнајмљене гајбе, потом се запутио ка удаљеном ободу села, до газда-Чеде да пазарим кило препеченице одстојале у храстовом бурету пуне две деценије. Врхунски производ за који је само он знао рецептуру. Шта год да је то било по свему је превазилазило славни Џек Денијелс, а коштало је колико прилог за убожницу, замало па „колико даш“.

Мене је спасавало, неопходно гориво за пловидбу преко пучине дана.

Успут сам свратио до дућана у општинској згради, по дуван, хлеб и паштету. „Нешто се мора и прегристи, шампионе...” – морао сам самог себе да убеђујем у потребу за елементима и неминовност жвакања. У радњи натрчах на читаву процесију јутарњих купаца, домаћице и пензионери, чекачи аутобуса за Неготин, неколико сеоских протува мамурних од јучерашњих малигана. Ред се померао ужасавајуће споро, неке су жене паковале читаве гомиле робе, као пред ратно стање, пензоси оклевали, биркали и закерали. Таман кад сам доспео до статуса следеће муштерије настала је пометња, задрхтала су тела у низу. Жена испред мене је узмакла, на њено место се уметнуо теретњак од неких 150 кила, гњецаво чудовиште, трол. Куцнух га по пространом рамену, платформи постављеној на висину од 2 метра, безмало.

– Ја сам на реду, браћала.

Мук. Сви присутни прецвикали су писак.

Бизон се окренуо, делимично, заљуљавши труп, кривећи дебели врат до границе могућности. Очи су му биле питоме, поспане, две урасле црне маслинке на тањирићима беоњача. Гледао је ка мени из даљине неразумевања. Утиснуо сам се између његове стомачине и пулта, усидрио се ту као реморкер пред мастодонтским горостасом прекоокеанског носача контејнера. Продавачица је са друге стране тупо белјила у нешто што је сматрала немогућим. Тролов дах пирио ми је преко темена. Рекох укоченој чиме треба да ме послужи. Чуо сам свој глас. Левим увом, као да стојим мало постранце. Звучао је као брбор непознатог. Нехај и сува оштрина.

Трбух цина је попустио, отпловио уназад. Монструм је навалио гласно да дроби, не према мени, више некако ка плафону и боговима којима се жалио, или их псовао, беше то нешто на влашком или циганском. Игнорисао сам његов рецитал.

„Заболе ме, масни, свакако те не разумем...” – мислио сам неуобичено.

Изашао сам након што сам платио робу, а унутра је остао шок, да траје.

Том збивању нисам посветио више ни трун пажње. Испоставиће се као грешка. Убрзо. Али чувство које ме испунило било је големо и целовито. Осећао сам се као да сам на правој страни космичке поделе. Као нека врста божанског манијака претплаћеног на успех. Као горопадник овенчан благословима и мистичним моћима.

А такви не морају много да мозгају и стрепе.

Чика-Чеда је био нека врста свеца. Ниједна нога није му радила како треба, био је згњечен на некој бауштеле у Аустрији, чудом је оживео после месеци које је провео у стању шокираности, па је чудом пропричао, па чудом проходао. Добио је све смртвне одштете, грозоморне паушале намењене за васкрслог. Рођена жена није му испрва веровала да је то он, мада се незнатно беше променио, али свест у њему шљакала је другачије. Нови он био је смиран и благ као грудвица вате, трпелив, стрпљив, чудно разнежен.

Њих двоје вратили су се на његову сиротињску очевину, ту подигли палату. Купио је хектаре земље, засадио на њој воћњаке, кућне подруме напунио бурићима врхунске израде, додавио апаратуру за пецару, савршену, са свим мерачима и скалама. Све како ваља и Богом потребује.

И ето мене, двадесет година касније, да шљокнем резултат Чединог подвижништва. Случајно сам чуо за тог магистера, док сам куповао бурек у пекари два матора алкоса ширила су фаму о локалном дестилату без премца. То је било довољно да се распитам и произвођача потражим на кућној адреси.

Остало је историја. Анали апокрифних сећања.

Дочекао ме тога јутра са детињим одушевљењем које је једва држао под контролом. Знао сам да долазиш, рекао је, па је одшпеао преда мном вабећи ме руком да га пратим до подрума. Све ми је одмах било објашњено.

Отпечатио је бачву за коју се зарекао да је неће дирати до десетогодишњице погибије млађег сина и двоје унучади на аутопуту кроз Словенију. Јуче је био тај дан, и гле, течност је у бурету пресахла за трећину. То се не дешава, објаснио ми је, не под тим условима и не толико, дакле, ракија је отицала на онај свет, за задушнице. Сад је знатно гушћа и јача, али је питка као млеко.

Понео сам две литре тог млека, једну сам добио на поклон а другу платио.

Није ми се дало да неку од флаша начнем. Похранио сам их у башту, под лист бундеве и отишао да се предам скелама. Мумлао сам оро де помена и до ноћи оцивео на суво. Исплатило се, дан је био уљуљкан, безљудан и бескрајан, али је протекао брзо.

Одмах по повратку у стан пао сам у сан без снова. Пре првих петлова нешто ме отуда повукло назад. Без иједне мисли зурio сам у плафон осјајан месечином. Знајући. Све знајући за неки секунд пре знања. Провирио сам са дна прозорског стакла, видео да је клизна капија растворена зјапом широким цео метар. Заборавио сам да је закључам.

Неко је петљао око браве на улазним вратима стана. Неки пипкави обијач, дух, или миш. Склизнуо сам са лежаја, са судопере покупио ножеве, опаке, месарске, алатке Борковог оца, два језива шиљка оштрењем истањених сечива. Бешумних босих ногу пришао сам вратима.

Тихи бравар са друге стране изгубио је живце, налегао је на дрво свом силом масивне теже. Чуо сам сиктање кроз зубе. Довратак је пуцкетао, мучно су шкрипали бравин језичак и гвожђе засуна. Клекнуо сам на једно колено одмах до зида, припремио сечива. Био сам спреман за страшне тренутке.

Врата нису хтела да попусте.

Немогућа тишина у којој сам чекао притајен, апсурдност те тишине, то је зауставило гурача. Чуло се домунђавање неколицине разнобојних гласова, стегнуто шушкање на влашком, или ромском. Па тешко дахтање нечијих ноздрва. Потом трупкање које се удаљава и најзад звук паљења јаког мотора, турирање које је потрајало најмање минут, осујећено али јаросно.

Гле, у истој ноћи постао бих и убица и убијени, помислио сам. Али нешто се испречило. Нешто необјашњиво. Да ли бих се сетио, да ли бих стигао да збрзам судњу молитву, затражим опроштај?

Више нисам одлазио до радње, нити сам пролазио центром села. Нашао сам пречицу до цркве, косином брега по уском путељку између башта и дворишта увелико празних кућа. Село је очас опустело, гастарбајтери и њихов подмладак масовно су емигрирали у своје нове домовине.

Два дана после ноћне посете мом чекању са секачима у рукама одржана је последња сеоска фешта. Личила је на полумалаксали зверињак. Посетио сам га. Неки махнити немир натерао ме да прошетам до центра, мајем се онуда у дуксу са капуљачом набаченом до изнад очију, са оба ножа у рукавима. Држао сам се сенке.

Вредело је.

На тераси најнеугледнијег бирцуза у ширем центру тог под-света седео је човек у морнарској мајици избушеној дугим хабањем или прогоретинама, у крилу је држао закопчану хармонику. Нека тешкоока, смождена људина, испресована тегобом. Тежио је можда 60 килограма живе ваге, али то не мења на ствари. Око њега чопор деце, засигурно његове, и једна жена, или две.

У једном титрају магновења све сам схватио. Они су дошли ту да преживе од његове хармонике. Али тешко је ишло. Клинци су били натронтани разнобојним крпама, гладни, живуљави, окати, пуни очекивања. Жене младе, тмурне, озверене. На пар столова које су запосели беху остаци вечере на папирним тањирима, хрпице сецканог црног лука, хлебни огрисци и трагови роштиљског сока.

Ипак се нешто уловило. Јадна чергарска прича, помислих.

А тад је морнар засвирао, кроз жамор који на њега није обраћао пажњу.

Због њега ми је драго што ову причу причам, ако је ишта заслужије – он је тај.

Хармоника је зарежала, прочистила грло па се отиснула у победнички заборав свега трајућег и неважног. Нека ситна, окраћена хармоника, плитког даха, али њен живот беше заиста засебан и бол величанствен. Морнар јој је придружио свој глас, најпре преломљен, тронут и пун сипње, али полако је растао, све самом себи певајући, без молбе било чему, без удварања.

Ритам песме се укрупњавао, постајао је сложенији, прсти су пумпали дирке на начин сувереног играча, из мелодије су расли несташлуци, шала, магија, а глас је ловио те прегибе као да премеће жонглерске реквизите, или дечије играчке, овлаш, па их одбацује остајући уз своју муклу озбиљност, свој победнички патос.

Био је то румунски језик. Или језик Цигана Трансилваније. Древан. Мени сасвим непознат. Тим лепше. Песма ми се обраћала мојим властитим гласом, мојим мислима, недореченим, пресним. Немуштост је само једна, недељива, није потребно да се преводи. Знао сам да ту песму никад пре нисам чуо, ни у заумности, и да је нећу чути никад после, а опет, долазила је из мене.

Чудесан је био тај безимени Циганин. Леп као божији уклетник. Као дивна човечија трагедија. Имао је толико уљудности и господствене финоће да никоме не замера, чак ни Богу, то што не наилази ни на кога ко има срца.

Песма је била најпотреснија тугованка која постоји, а у њој је било и борбе и снаге, дрскости и ведрине, нежности, смеха, помирења и молитве. Разбила ме у парампарчиће, потекле су сузе, лаке, самозване, клизиле су у сенци испод капуљаче.

Плакао сам, дакле, као стрина на даћи. И није ме било срам. Ко зна шта сам све исплакао. Нешто теже од деценија.

Борко и Авлија стигли су на уречени дан и прихватили се мазања. Испод њихових кистова невероватном лакоћом промаљала су се светитељска лица и хаљине, очи, завршне финесе.

Дорађивао сам полако последње флекуце шара које су биле мој удео, чинило ми се да нема потребе за журбом, али протомажтора Борка је наљутила моја опуштеност.

Замерио ми је што се дописујем смс-порукама с ко зна ким, са неким женама, очигледно, како ми је набацио, па уз то с њима још и мељем телефонске разговоре од пола сата. Није му било по вољи ни што се унаоколо растежем и глуварим, лешкарим под орахом у порти читајући књиге, којекакве, никад верске, и наливам се ракијом.

Јесам, све сам то радио.

Био сам у врућој преписци са једном мојом цицом из давнине, са којом сам се био недавно опет сударио, за кратког боравка у Врби, војвођанској вароши у којој нам је обома кућни праг, сваком свој. Преко њеног прага сам прекорачио једне ноћи и завртео се рингишпил. Нисам умео отуда да сиђем, није умела ни она, а нисмо ни хтели. Повукло нас у дубину па у мрежу уловило васкрсло љубависање старо цео век.

Варао сам матер мојих беба. Скот.

Посвађали смо се страшно ја и Борко ноћ пре његовог и Авлијиног одласка. Њиховог али не и мог, ја, блудник, морао сам да останем.

Страшна је то прича.

Сплескали су та два мегалос мастораса сав посао за три дана. По празнинама никле су величанствене мазарије као тропска шикара. Какав ли је то благослов, питао сам се. То умеће и вештина награђени многим еврима. Авлија, бивши дифовац и гимнастичар који је по жељи више силе смрскао колена да би се потом посветио свештеном четкању, клизио је по зидовима онако како је некад скакао по партерима и вратилима, као човек од импрегниране гуме накрпане са десетак атмосфера силе потиска, одскакао је од дасака развучених по скелама, бифлао као да прави згибове. Страшан тип. У глави му је радио дигитрон. Квадратни центиметри пута евро-центи.

Покушао је да смири и приземи прашину коју смо дигли Борко и ја, али се повукао мудро и на време, да не би попио какву залуталу дангу, јер учинило му се да ће многе полетети. Сумњам да би прихватио улогу судије у боксерском мечу који се замало није

одиграо. Протомајстор и моја маленкост рекли смо један другом што ни пас с маслом згутао не би, али се нисмо мушки огледали. Само смо изригали гадост накупљених неизрицаних чегрсти, замерки и злопамћења. Ружно. Крах дивног пријатељства.

Те ноћи отчепио сам боцу чика-Чединог задушног вискија. Седео сам за столом на веранди под српом младог Месеца на ведром небу по ком су махнитали гроздови сазвежђа, не разабрах шта је ту Млечни пут, а оно задушно млеко жутело се у мојој чашици мутним земаљским сјајем. Све док ме није залила светлост зоре. Мајстори су у бунилу свуноћ страшно хркали, па престали. Тад сам покупио напола попијену бутелку и отишао цркви.

Током паузе, негде око девет сати, док сам брстио јутарње банане купљене на трк у завученом дућанчету са друге стране моста, пристиглоше мегалоси. Разгаљени као свадбари. Грешком, или срећом, гуцнули су од ракије из друге флаше коју сам оставио на дворишном асталу. Пробали, па отпили добро. Дејство је било чудесно, Авлија је лебдео као вилин коњиц, мек и мио осмех лизао му уз образе као кандилов пламичак, оцујао је кроз разјапљена уста храма као да је спреман за узапашће, а Борко заседе уза ме у парохијском дому и одмах отпева молбу да му праштам грубост и бездушност.

Изридао је покајничку исповест, рекао да ме воли као брата божјака који носи његов крст уз, или низ, падину.

Не, нисам га штедео, био сам суров, немилосрдан. Можда светогрдан. Гадно сам оплео по његовој дволичности и рачунцијској подлости, по манипулисању људима, по лихварском калкулисању свега постојећег, чак и пријатељства, чак и богобојажљивости и молитвице, у вредност изражену новцем. „Је ли тако било... је ли баш тако...“ – понављао је са прогутаном горчином. Покајничке сузе су му брзо пресакле.

Банули су звонар Мирча и отац Миливој, парохијски прота који је столовао у другом селу, далеком, већем и лепшем, достојнијем, а у овај подмирочки збег навраћао два пута месечно. Био је у комплетној униформи, управо стигао са неког парастоса о ком је одмах весело обавестио, па је изјавио да је дошао да види мене. Мене? Чуо је, каже, да сам допао у невољу. Одмахнуо сам главом упитно, у недоумици.

– Каже ми Мирча како си се замерио овдашњем циганском главешини, мафијашу. Он и његова банда узели те на зуб. Сине мој, то су људи на све спремни. Шта ти би, шта ти је то требало? Ја сам мислио да си ти миран један, кротак човек, а ти си у ствари опак и прек. Зар ти не паде на памет да том завадом можеш да нашкодиш овом светом месту, да брукаш цркву?

– Не, оче, не паде ми на памет. Нисам урадио ништа што би...

– Како ниси, па село бруји од приче како си извређао Гилгамеша, сиктерисао га на сред продавнице, пред свима. Такву увреду тај ти неће опростити.

Мирча је радосно трептао. Борко је ћутао оборене главе као да се све то њега ич не тиче. Изашао сам, из цркве покупио торбак и пошао дома, пречицом између баштенских ограда, није ми било до непотребног мајања по скелама, свакако сам добројао до последњих

потеза четком. Доле ме у тишини чекала друга флаша чединице, пресабирање утисака и паковање ствари за пут.

Живописци су пристигли неочекивано рано. Работа завршена, дугови наплаћени. Шеф је избројао мој тал, одрецитовао ставку по ставку читајући из бележнице. Потврђивао сам климањем главом, у реду, у реду, то је то. Но он је, после драмске паузе, преко мог танког свежња лупио педесетицу евра, рекао да ме тиме части за одрађено, тачније за самовање. Међутим, мораћу да придодам још један дан, да бих опослио неке ситнице, сутра седам на аутобус, а они крећу одмах, други посао већ их чека.

– Шта треба да радим?

– Да испишеш имена светитеља на стубовима у припрати и дуж брода... и имена ктитора, Душан ће ти рећи којих.

– Колико то плаћаш?

– Бог ће ти платити, дете моје... шалим се, то ће ови из одбора да цалују посебно, не знам колико, треба то с њима да погодиш.

– Не, ти плаћаш, иначе заборави.

– Колико?

– Педесет.

Измигољио је новчаницу, с муком, из уредно пресавијеног смотка. Пошто су били већ спаковани, он и Авлија нестали су моментално. Нисам их пратио. Ни махао, као ни они мени. Закључао сам капију, скинуо све осим боксерица, па се заливао водом из црева док није почела да ме леди, потом сам седео на мокром бетону спљоштен суровим светлом голог неба, нагињао из флаше, расправљао се са Гилгамешом, где које име, све тако у натезању ко коме шта дугује, колико одиста тежи његова маса пута инерција и колика је отпорност тог меса на разна сечива, колико ракије је потребно да се то месо опије и смекша и тако то. Ја и чединица преспавали смо у кукурузној леји, за све глуви, пијани и загрљени. Никад нећу сазнати да ли ме неко те ноћи тражио, гребуцао на врата иза којих не беше никога да се јави, одгракће добродошлицу. Срдачну, јер ножеви ту више не бејаху, отишли су с Борком на радосни пут.

Мој продужени пансион у опустелом селу потрајао је данима, нисам сигуран колико, немам тачан податак, јер време се стопило у лепљиву кашу кошмара.

У јутро после одласка сликарског тандема, са којим је требало да путујем и ја, након што сам се вратио из несвести, блатњав, потпуно го, јер гаће су с мене спале негде успут током минулог бауљања, након што сам се опрао и обукао пожурних цркви, да наставим аргатовање. Душан ме чекао, саопштио ми задатке, дао списак имена која је требало нацифрати на одређеним местима, погодили смо цену, чинило ми се пристојну, па сам грозничаво навалио на рад.

Бела акрилна фарба, византијски краснопис. Пар десетина светитељских имена, плус исто толико ктиторских имена и презимена испод речи „приложио“ (ли, ла), није се чинило да је то бог-зна-шта. Међутим, рука ми је била несигурна, дрхтава. Нервоза, шта ли, нажуљани живци. Брзопотезне мисли, уз ритам удараца по шаховском

сату. Свест ми се рашрафила и ландарала, скакутао сам по аветињским прошлим збивањима, маштао о путовањима на којима никад нисам био, грчка острва, златне плаже којима шетам у неком опојном анти-времену. Заглибљивао сам се у тлапњи, израњао након дугих минута непокретног зурења у зид по коме је требало да префињено калиграфишем. Слова су се разливала из оловком нацртаних граница, блештала искривљеном белином, њихова ружноћа видљива је, чинило ми се, на километар. Мора се префарбати, па испочетка. Прекидао сам агонију, одлазио у канцеларију парохијског дома да се смирим, скувам кафу, гурнем главу у судоперу, под млаз.

Није вредело, морао сам до Чеде, по лек. Тражићу онај храстов виски који је одавно изашао из пубертета, преточићу у себе његов мир и мудрост.

На том путу до циља и назад морао сам проћи кроз центар села, Гилгамешовом територијом. Срећом сам ишао задана, у обнемелом простору висиле су неколике силуете старца и беспослених дућанција, све је деловало обично, безнадежно, безначајно и невино. Но ко зна ко ме и откуда мотрио.

Настојао сам да не ходам као пас подвијеног репа, него нехајно, са главом у ветру.

... ето ме опет на скелама, жваћем неготинску суву лепињу да у желуцу направим алкохолну мочу, охладим цилиндре уморне од чистог керозина... други је, или већ трећи дан кажњеништва које добровољно одлежавам, пеглам разобручена слова, мноштво пута преправљана... сат по сат... у цркву не долази нико... барем да уђе Гилгамеш, па да му запретим да ћу... да га прокунем... молим фино... има да се осуши као спечена стара банана... али не појављује се, прошао га бес због увреде, или је све то само трач, кажа о крвавој завади између бедног дотепанца, црквеног мазала, и домаћег им господара и тлачитеља, домородачка легенда настала из жудног ишчекивања трагедије, мора да је тако, досада има велике очи, веће него што их има страх... вукове чујем и дању, одмах ту изнад последњих напуштених кућа... лепо певају... чупка ме за грло тај пој, нагони да запојем и ја... и тако, трешти црква од мог севдаха, вишеграде, граде, гђе је моја драга, ко да са мном никад... никад се нисам тако орио, грло ми је подивљало, нарасло до размера здања, потом је пробило зидове и строп... не могу да се зауставим, певам све знане хитове сељачког рока, са мном у душту је Бебек, па Тифа, Алелуја, па фини Даворин... прелазим на циганске... ђелем ђел..., о барва пудела ђаје... морам, дошло ми напосто да отпевам стани стани ибар водо, а мозак ту песму нема у власништву, те тако одлазим до падине подно храма где се хвата сигнал српске и моје мреже, машам се за мобилни, касноавгустовска светлост је вртоглава, пали и заковитлава Чедин Тенеси блуз, убадам у именику број знанца, бекрије с којим сам једном Ибар газио урлајући, јавља се, дуго ћути на мој захтев да ми тог часа уживо изведе наручену тугованку, па крене, шкрто и штуро, стих по стих... то, памти, дилејо... делијо... па да, кад се та мелодија мумла иста је као оро де помена...

Не чуди што ме нико није посећивао, нико тражио. Мој је одлеп све растерао, зблануо и Гилгамеша. И вукови су, рекао бих,

побегли, песму угасили. Остадох сам у космосу. Сам с Богом. Постао сам тога свестан у једном залеђеном трену.

Тако сам срдечно причао с Њим, тако непојамно епифанијски. С Њим. Створитељем. Да. Сатима. Дан за даном.

Говорио сам најпре тихо, па потом гласно, без устезања. Одличан разговор.

Интервју, такорећи. Јер Он је био ту. Ћутао је, чекао, ћутао само зато што су моја питања била бескрајна, моје примедбе, уводи, разматрања. Моја самооптуживања, жалопојке, бес и пародија.

Ја сам испосник, Госпode, рекао сам му, сипим као пустиња, трајем без опскрбе градивним елементима, ево, видиш ли, и знам да сам гад, знам до поништења сваког личног људског узгона, сваког поноса, ова со што ми на очи цури гладна је живе воде, одистински, али не хвалим се, само истањено зумбам, упразно дробим, али где су у мени Твоји висови обећани, где у моме лику златни пресек... пусти ме да одем одавде, у даљу бесловесну милост...

И отишао сам. Згарање јада у мени се навршило. Аутобус којим сам пропадао кроз каскаде био је чудо беспримерно. Неготин је сијао као Јерусалим, на моменте као онај после свега. На сред главне улице, у дневној гунгули ужурбаног људства спазио сам псећи сношај. На тај приказ натрчале су четири клинке са школским торбацама, па су завриштале ужаснуто и згађено, одскочиле и побегле. Све то ме није помутило. Осећао сам се помало као васкрсли. Сео сам на пиво у једној лепој панорами која је имитирала Медитеран, по сунцобранима су скакутале чиопе, и тад сам назвао своју присну блудницу, рекао јој да стижем.

Стојан БОГДАНОВИЋ

ТИГРАСТИ

Донедавно нисам ни знао да постоји тиграсти комарац. Када се говори о комарцу, онда се обично мисли на неког мршавка. Али сада није тако. Постоје комарци који се брзо гоје. Клопају крв. Не мора то да буде људска крв. Може да буде од неке птице, од магарца, од вола... Може свашта да буде. А мени се ово десило. Убо ме таграсти на назгодном месту тако да морам да избегавам када о томе причам пријатељима, не искључујем пријатељице, да се не би стидели. Ја се не стидим ничега. Што сад имам да се стидим? Зато што ме је ујео тиграсти. Глупост! Неки су то једва чекали. Али бадава. Изгледа да ми је тамо нешто гадно пробушио јер је отуда шикнула крв. Шикља још. Ево већ неколико дана. Ја сам у први мах подметнуо лавор да ми крв не би отишла на онај једини пиротски ћилим. Убеђивале су ме комшије Пироћанци да се крв тешко скида са тепиха. Иако они штеде своју крв па је не просипају по ћилиму који је окренут на гостинску страну јер никога не пуштају у кућу. Они сви живе у летњој кујни. А зими, зна се, подигну тепих па се преселе у кућу, у најмању собу. Може се звати и собица. Мање троши дрва. Али, свеједно је хладно јер зидове нису малтерисали да не испадне као да су завршили кућу, па сад морају и порез на њу да плаћају. Рачунају да је доста што им је држава узела пензију. Крв још није престала да тече, а ни да истиче. Напунио сам оно буре у које смо раније киселили купус. Имам намеру да правим крвавице или шваргле. Нећу да правим, као Пироћанци, пеглане кобасице. Јер ту треба и мало меса. Па после и да то сушиш и стискаш и притискаш. А комшика то не подноси. Не подноси ни тиграсте комарце. Од њих подригује. А није Пироћанка.

УЈЕД У ПОЗНИМ ГОДИНАМА

Комшика није тако мислила, али мама је саветовала да пази да је нико не хвата за бутке, да је не пипка тамо. И она се дуго придржавала маминих савета. Није то никоме дозвољавала. Колико је

мени познато, а познато ми је, бар не, јавно! Пре неколико дана чујем жали се, ујео је тиграсти комарац за бутину. Толико је била срећна, толико се смејала, да је од смеха прецркла. Сад су сви у нашој згради под тензијом. Ишчекују. Боје се људи да се не повампире. Лекари саветују да се старије даме не излажу ризику. Али, не вреди.

ИСТОРИЈСКИ УСЛОВИ

Комарци и када нису тиграсти немају друга посла него да боцкају. Шиље шило и боцкају. Боцкају и женске и мушке. Моја комшика верује у старе приче да је нос, односно сурлица, прави аршин за боцку. Времена су се променила. Кад се она боцкала сви су јој говорили сачекај мало. Не жури. Све ће си дође на место. Изгледа да се то није десило тако. Не кажем баш за њу, него уопште. Има оних који чекају, па све то дође касно. А код неких, богме, никад не дође. Ни тиграсти нису свемоћни. И њима с временом порасте боцка. Али није тако тврда. Нису је утврдили. За све је потребно да се стекну историјски услови. Кад се они наместе, онда тепај колко год можеш. После је касно и за тебе и за комшику. Могу само зунзаре да вас напљују, а од боцкања ништа.

ЋУТАЊЕ

Ћутање је велико зло. Најопаснији су они комарци који се не чују. Тек када те боцну, онда се намрштиш, или опсујеш. Комшика се чуди зашто тиграсти јуришају на њу, а не и на комшију. Комарац воли нежност. Мислим, тиграсти. Никога комарац није ујео за табане, за ђон. Он тражи осећање. Тражи оно мекачко месташце. Иначе, ако би запео као сивоња у ђон, оде сурлица, оде боцка. У том случају не гине му умирачка. Само да легне. Комшика кад га види таквог, мисли да је он легао ту да је чека да би је мало развеселио. Али враг је однео шалу. То није онај наш враг. То је враг који купи комарце као чума децу. Он је пробирљив, купи само тигрaste. Али кад му докурче Американци са својим прашковима за буве, стенице, ваши... онда уме да насрне и на ширу популацију. Комшика разочарана америчком хемијом коју подмећу пре сваког бомбардовања одлучила је да се повуче у илегалу. Ни комарци је више не инетерсују. Ни боцке. Ништа, ништа. Зна она и да ћути. Само је треба ућутати. Треба је с времена на време притиснути.

Комшика није на време научила да јаше, зато целог живота води коња. А ја о томе ћутим. Сав сам се искривио.

ШТЕДЊА

Да се не би нарушавала еколошка равнотежа на комарцима се штедело. Они богатији слепи мишеви јели су тиграсте комарце, али очишћене, а крилца су јели црквени мишеви. Комшика се у то није петљала. Није могла да подигне ногу да би се успела уз степенице. Видео сам јуче како се мучи. Појављује се прво штака, после пола сата и нога, па после пола сата и друга. А онда се чује издах: Уууух! Ипак је успела да се пре мрака довуче до својих врата. Ту је после дужег претурања по торби и по џеповима установила да је негде изгубила кључ. Пала је с ногу и заспала је ту на отирачу пред вратима. Када је ујутру њен син полазећи на посао отворио врата имао је шта и да види – маму су изјуждали комарци. Глава јој је отекла. Није могла да прође кроз врата. А кажу тамо где прође глава прође и гузица. Овај пут, по *pasarán*. Човек је непрестано псовао слепе мишеве, који су иначе законом заштићени. Један квалитетан слепи миш може за један сат да поједе око 600 комараца. Претпоставка је да су комарци осредње ухрањени. Штедња је учинила своје.

ДРЕСУРА СЛЕПЦА

Такозвани савремени људи бране се од комараца прскањем неким хемикалијама, запрашивањем из авиона... Притом страдају и неки други инсекти без којих свет не би могао да опстане. На пример, пчеле. Кад се спомену пчеле, одмах се помисли на мед, а још је већа корист што оне опрашују биље. То је и највећа корист. Без опрашивања свет би се зауставио. Скаменио би се. Дакле, мој предлог би био да се употреба бојних отрова против комараца забрани на свим нивоима. Најбољи начин за спречавање претераног множења комараца, нарочито тигрстих, јесте гајење слепих мишева. Њих бисмо могли издресирати тако да они хватају комарце, а не као досад да се само наклопају. Поједу за један сат шест стотина комада и легну да спавају, а ви се целе ноћи расправљате са комарцима. Јурите их из собе у собу све док не сломите и последњу вазу, макар да је кинеска. Ако притом не паднете и не сломите нос или ногу, онда операција комарац за ту ноћ није завршена, није била успешна. Дресура, мој брајко, дресура!

*

У Великом Бојинцу, селу на Сувој планини, сељаци су у време владавине Сулејмана Величанственог дресирали комарце како би турским војницима преносили мисао супротну од оне Сулејманове. Тај експеримент је пропао због недостатка средстава, а и због тога што на располагању нису имали тиграсте него обичне комарце. А обични комарци су килави.

Кад их је после неколико векова Миланче ослободио Турака, они су се бацили на дресуру слепих мишева. Метод, штап и шаргарепа.

У пракси, за сваког ухваћеног комарца давали су слепцу (слепи миш) чашу соде, а за два и више, слепац је добијао клакер. Сада слепци пију кока-колу, и врло су хеппи.

Пијани слепци опет су легли.

*

Песоа тврди да човек види помоћу носа. У праву је. Човек мора имати нос за све. Мој нос, мој понос.

И далековиди људи се саплићу. Они не виде испред свог носа и ходају као да пропадају. Они стално ходају кроз тунел, али виде оно светло на крају.

Слепци виде помоћу ушију, а и помоћу коже. Виде и при великим брзинама. Како би иначе стигли тиграсте комарце по мрклом мраку, по мрклици. Чак им распознају и жуте штрафте на леђима. Неки слепци имају тојаге. Али по неписаним правилима која још увек владају, тојага неминовно води мечки на рупу. Боље је и лепше кад човек нешто напипа. Не мора да види. Може да сања. Сања, дабоме. Шта би друго...

Слепи миш није слепац као што ви мислите. А, ако баш хоћете да знате није ни миш. А. Ками мисли да само слепац зна да ноћ нема краја, али он није мислио на слепог миша, на нашег слепца. У то сам сигуран.

*

Комарци су чудне живуљке. Њима се хране слепци. Слепци углавном не раде ништа. Ко ради тај и греши. Да би слепци били безгрешни одлучили су да не раде ништа. Лове комарце. Не да би их припитомили. Не. А и дресура их не интересује после оног пропалог експеримента Боњинчана, не усуђују се. Одмах их поједу. Хране се протеинима. А комарци нам пију крв. Држава се жали на њих. А ставила је слепце под своју заштиту. Као да ће комарац појести слепца. Слепци једу само лети. Зими спавају. Комарци зими штукну негде. И они раде ноћу.

ЗАТО

Проблемима душе се баве психијатри, психолози, попови, књижевници, песници, душебрижници... Већина мисли да се душа пуни ко бутане ћушке што ги воли мој Пикси! Ти исти мисле да се душа празни тако што све проспете некеме на главу као прљаву воду, и одете свиркајући... Да л' ће некад да ми се смири душа, Боже драги?!

Да ли комарци имају душу, ово тешко питање заслужује пажњу великог дела човечанства. А тај део не брине за комарце него за њихову душу. Најпре се наклопају. Тако алави се издују. И на крају, морају да гурну прст у уста да би повратили протеине које су иначе скупо платили. А лакше би им било да су опрали своју гузицу или још лакше да су опрали некеме ноге.

Познајем неке људе, међу њима сам и ја, којима је најлакше да оперу женске ноге. Кажу да је то лакше и да им прија души. Боље им је то него да оперу своје ноге. Неки и немају ноге. А и то је мање страшно него када немају мозак. Мозак се не пере. Испире се.

Независно од тога да ли су комарци стасали. Они су по мом дубоком убеђењу бездушни. Не зато што су мали, него што могу и слона да оборе. И зато што воле свуда да забадају...

Старе злоће вам не могу ништа, али могу све да покваре. Могу злим мислима и купус да укиселе.

МРШАВА ЧОРБА

Крилца од комараца једу црквени мишеви, а тело и бутке једу слепци. Од ногу се прави мршава чорба. Ако је заљутите нико неће осетити да су у питању комарци. Може и оригано, мада се он ставља само у смрдљиво месо. Овде је реч о ногама, а не о месу. Није реч ни о рибама, нити о рибљој чорби. Уосталом, рибе или немају ноге или имају дугачке. А чарапе што су скупе. И брзо се цепају. Не смеш рибу ни да пипнеш, оде све у паприкаш.

Комарца би требало стићи и утећи.

Емилија ЖИВОЛИНОВИЋ

ПРЕОКРЕТ

Вече је затапало тмином градско обличје а живу шароликост главне улице преметало у липову мирисаоницу која се сваком нудила подстицајним освежењем. Жене су излазиле из својих домова, седале на дрвена седала тик уз куће и уз стишан разговор све време присматравале своју заиграну децу, истом отпоздрављајући којој мимоходној прилици, ако се радило о знанцу.

Није било никаквог појавног несклада међу њима. На исти начин зачешљане, у одећи лишене чак и наговештаја женствености, прозорљиво задовољне, биле су резултанта једнообразног живота којом су несвесно, ту, на улици, седећи свака на својој столици, откривале проход празног времена кроз себе, пуштајући га равнодушно да отиче, сасвим помирене, чак и вољне да устаљеним ритмом понедељком једна наспрам друге перу велики веш у лименим коритима у заједничком дворишту а иако блиске, једна другој прећуткују породичне свађе, а каткад и покоји шамар иза затворених врата.

У једно такво завечерје, с хоклицом у руци, прикључи им се Илонка, брижљиво напудерисаног и зарумењеног лица под крупним блајханим локнама, што је, придода ли се ведром шлингерају хаљине јарких боја, још више истицало њену појавну неусклађеност са осталим женама, које, ако су и биле изненађене њеним придружењем, то нису ничим показале.

– Види, види, дошла нам Илонка – огласи се Добрила, седалом јој најближа – мора да си нас се ужелела – и не чекајући узвратно, довеца – знамо, знамо, радиш па и да оћеш немаш кад, иначе, што да не, и ти би овако с нама, а види нас, ко квочке се гнездимо да скупа убијамо време пред вечеру.

Илонка је ћутке опкроји плавим гледом и благо залучи уснама да прихвати цигарету смештену у заширен крак показног и средњег прста, који су интезивним сјајем јарко црвених ноктију привукли знатижељу а можда и завист заседелих жена, и тек кад отпусти први дим из себе, одговори јој:

– Е, није да не знам колико вам је лепо. Зато сам и дошла. Нит се свукох, нит замих од врућине, нек сачека, после ћу, рекох кад вас

видех, боже, како су сложене, иди и ти, подружи се, да ти буде лакше. А и липа пред ноћ јаче мирише и да ћутиш, лепо је и одморно, баш онако како човеку треба пред спавање.

Остале се у себи сложише с њом, мада им није посве годила њена каћиперна узнегованост спрам њихове претеране скромности.

– Па Илонче, ми би те који пут и звале, да знамо да оћеш с нама. Ал не би да сметамо. Много радиш, кад доћеш мртва си, а ми се доконе баш тад скупљамо и дружимо. За боље не знамо. То нам је и излазак и провод! – јави се Мира-шнајдерка, најјезичавија међу њима. – А теби, велимо, мало ли је којекаквих тамо на послу, само ти ми, припросте фалимо!

– Чак и да се шалиш, није тако! – ниским се, скоро исповедним тоном отвори Илонка.

– Имате дечицу, имате мужеве, а ја, шта ли ја то имам, да ми неко завиди?! Једино, ако се то рачуна – истом замахну слободном руком у правцу своје куће – оне ноћне фрајле тамо, уз пенцер, и то ти је све! Лепе моје, куд би ми био крај да је све како вам се чини! А ако баш хоћете да кажем, цаба ми фрцкле, и којекакви шлингераји, кад сам без икога. Лако ли је сам да лежеш и сам да се будиш?! На кога да викнем, с ким да се посвадим?! Ко ли мене чека, коме да се надам? Моја четири зида, моја су тамница. Куд бих срцем – не може се, ту где јесам – нема ме.

Под грцавим јој се гласом ваљчић сагорелог дувана неочекивано заломе и пропаде кроз забушену рупицу на набору муслинске хаљине.

– Јуу, женооо, изгореее ти аљина! – врисну Дара, која ју је читаво време држала под оком, дивећи се сваком волану. – Боже, боже, каква штета! – прошапта, брижно отпирујући још коју могућу невидљиву жишку с Илонкиног крила.

– Пусти, нек иде врагу, шта би би, важно ли је – бранила се Илонка, помало изненађена Дарином узбуном – све ће то да ме надживи!

– Али, штета, много је лепа – није се предавала Дара – можда могу да је заштопам најлон-концем, или ако нећеш, питај Миру, она уме то боље, машински!

За то време је Добрила, иако с њима, целим бићем била приправна да и на најмањи наговештај неког дешавања у својој кући захитри тамо и предупреди нежељено. Никад се није знало у каквом расположењу стиже Благоје и на шта је све спреман кад се појави. Кад је само припит, започињао би свађу и физички кажњавао децу, а одвећ пијан кршио све пред собом. Мало ли су пута летеле пред кућу столице и лонци. Срећа да нико није залазио у ту причу.

И док се Дара и даље бавила Илонкином хаљином као да и сама сноси део кривице због забушеног карнера, Добрила се као бичем ошинута трже од познатог звука трапуљања Благојевих корака, скочи и немајући кад да било шта објасни, одјури тамо, да пре њега стигне и буде штит својој малишанима. Ниједан примљени ударац није се могао поредити с болом који би трпела ако не би успела да их одбрани од његовог пијаног насртаја.

– Што га не остави – рече тихо Бреда, осврћући се за њом – једном може тамо и крв да падне, све је гори и гори.

– А куд би с њих петоро – упита се Мира – сем на улицу?! Све је његово! Кад се удавала, оставила је посао, да му служи и рађа децу. Ето јој сад. Да се разведе, шта се мења, деца иду њему, он ради и може да их издржава. Ако би се доказало да је лош отац, деца опет неће њој, него иду под старатељство. Руке су јој начисто везане. Једино да Бога моли да му он пресуди!

Подељене ћутњом, свака се од њих донекле пронађе у сличном лонцу. Пред њиховим замишљеним погледима у трку су се сударала деца, кријући се од изабраног, који је жмурећи, гласно одбројавао време одређено за сакривање. Ову прастару игру волеле су и оне у свом детовању, далеко од помисли шта их чека у будућности.

Бреда одлучно изрони из своје сетне дубине и реским дозивом призва Синишу и Мирјану за одлазак кући. Њен Славко је био мајор не само у гарнизону већ и у својој кући, што је било знано свима у окружју, тако да је Бредин одлазак с знојавом и задиханом децом прошао без прирепка.

Илонка по први пут, ослобођеног видика, с пажњом осмотри Дару. Била је млађа од свих и нежне, скоро дечије грађе. Гарава коса затегнута на потиљку, давала је господски тон њеном бледом лицу и сјајном погледу. Уз мало труда то би била згодна жена, помисли и неочекивано се гласно одобродаши:

– Даћу ти је кад ти се толико свиђа, мени је дојадил! – обећа јој чврсто, уз нову цигарету. Иако је постранце видела Дарино лице осјајено детињом радошћу, није хтела да се њоме још бави, бојећи се да даљом причом нехотице не да превелик значај својој намери и повреди је.

– Види чудо невиђено – шаљиво добаци Мира-шнајдерка – Дара јој дуну пуор с аљине и доби је на поклон! Куд да се денемо сутра с њом! Још ако накомљује косу и офарба нокте, их бре, шта ће рећи наша мала и њен лепи мужић Драго! – царала је без зле намере Дарину приврженост доста старијем мужу, који је по много чему знаном а од свих прећутаном, није завређивао.

Кроз отворена балконска врата, горе, над њима, чуло се зачикавање Брединих малаца пред спавање, све док их кратка очева заповед не сатера у мук. Још увек на својим седалима пред кућом, њене сатруге су, поред отежалог липовог дашења, осећале и мирис отпијане кафе, помешан с мирисом дувана из Славкове луле.

Између усрка и издашеног дима брачници су као и увек претресали догођено у том дану, смејуљећи се ситним децим подвалама.

– Жене, разлаз! – Мирин се отресит глас подупре одмаклом вечери, а понета столица зањиха њеним лелујавим ходом. Код куће је иза целодневног рада чекало да гомиле урађеног шића ослободи фирца, сувишних конаца, а потом овлаш попегла и сложи у кесе с цедуљом на којој треба да напише цену свог рада и име власника. Шта год да је у младости волела да буде а није, садашња Мира је ипак била

посвећена послу од кога је издржавала себе и своја два сина. По свом умећу била је надалеко чувена и то јој је годило. Стога је у сећању редовно прескакала време свог очаја и несналажења након Грујиног одласка. Вртела се тад у празном размишљању шта јој ваља чинити а све у нади да се ако не данас, онда можда сутра врати њен Груја и буде све по старом.

У ишчекивању онога што се неће догодити, примицала се ивици опстанка и ко зна колико би се тако суновраћивала да је хитропотезна Бреда не отрезни, сурово и кратко: – Шта ти сањаш?! Има лепшу и млађу, кад је умислио да је и он неко. Била си добра док се школовао, сад не ваљаш. Престани с кукњавом и спремај се да сутра одемо код Славкове рођаке да упишеш кројачки курс. То мораш да завршиш и да се много трудиш док си жива, себе и деце ради. Кад се прочујеш, бићеш добра и себи и њима, а од онога си боља и пре и сад. То мисле сви који те знају.

Дара сачека да Илонка докраја цигарету и помало стидно крете за њом у кућерак на међају два разграђена дворишта. Каткад је заливајући дворишно цвеће долазила под прозор и ако би је ословила налакћена у отвореном прозору, краће се задржавала и још брже одлазила, у незнању шта ли то сад Драгу треба, кад је онако раскречен на степеништу дозива мимиком, осећајући за собом њен сажалјив поглед, док се надвијала над ноћним фрајлама и хватала им мирис. Сад је пак, њеним позивом осмељена, по први пут ушла за њом у невелики простор, једнако мирисан и шаролик ко што је и она била.

– Седи, де, док се свучем – понутка је Илонка већ зашетаљу погледом по невеликом собичку.

Било је ту њених слика из школских дана, слика родитеља, браће и сестара, али никако и очекивана венчана слика. А како јој је било у знању, или јој се само чинило, Илонка је имала мужа железничара, који је нестао у рату, без трага. Пратећи јој упитник из погледа Илонка јој, разодевена до комбинезона од сивоплавог шермеца, спремно одговори:

– Скоро сам је скинула са зида. Не знам је ли Шандор или није, ал дође глас да је жив под туђим именом, ожењен и тако то. Да проверим, рекох. Распитах се међу својима. Једни ме упутише у Чешку, копах из места у место, од једне до друге адресе, ни трага.

Други ми рекоше за Франкфурт. Седох на воз и одох. Све новце што сам имала понесох. Рекоше ми: Лудвигштрасе. Ајд, одох и тамо. Казаше ми: само позвони кад прочиташ: Хер Милер. И отвори жена. Хилдегарде, мислим да рече своје име. Је ли то тај и тај. Показујем слику. Личи ал није. Какав Шандор?! Грешка. То је Алфред Милер. Занебесих се. Обиђох Франкфурт уздуж и попреко. Шта да предузмем? Поново зајасих на она врата. Сад отвори он. За њим, она, Хилдегард, како ми рече а уз њу деца. Он гледа згранут и просто моли. Иди, видела си, сад иди. Погледах му децу. Лепа.

Поћута за кратко: – Не би нам суђено. Што да им кварим. Све бацих за собом. Тек кад стигох овде, полудех. Е, нема ти овде више места, зарекох се и бацих га у канту. Сад је као што видиш, само флека од слике. Фала ти Боже, преживех.

Груди су јој се под комбинезоном још надимале, док јој је пажљиво смотавала обећану хаљину.

– Ево ти, Дарче, здраво је носила – рече, благо тресући блајханим локнама не би ли их замахом главе склонила с лица.

Дара се не помаче. У пуној немости само је уз себе привијала неочекивани дар и сузних очију залиставала у себи Илонкину причу. У хаотичном бунилу некако стиже до своје куће, и сад праћена брижним Илонкиним погледом док се прекрштених руку надвијала кроз отворен прозор над ноћним фрајлама и ловила им мирис.

Иза затворених врата пуче шамар.

– Шта тражиш код те профукњаче?! Оћеш да те поломим за пример?! Чујеш ли ме, бре?! – драо се сав изобличен тик уз њено лице, засипајући је капљицама плувачке. Глас није излазио из ње. Ни јецај, ни крик. Био је само другачије виђен. Њен Драго. Велика љубав из рата, још већа заблуда.

Кочоперни заводник у униформи, који је као пастув њиштао за сваком младом женом, а њу држао под кључем. Илонка га није хтела. То је одавно знала. Ни полуосмехом га никад није удостојила. Још увек бридног образа, безгласно се ушуња у собу и леже уз децу, која су се пробуђена мешкољила у кревету.

Сутра ће да извуче картонски кофер под креветом да међу бројним уредно сложеним X/100 љубавним романима, које је једном годишње добијала од сестара из Бање Луке, пронађе платнену кесу са скриваним кусуром од пазара, узме колико јој треба и оде на ондулацију, обуче Илонкину муслинску хаљину и нашминкана заседне на свом седалу с женама пред кућом, ко и сваког летњег завечерја, па куд пукло да пукло.

Жељка ГАВРИЛОВИЋ

ЧЕТИРИ АДРЕСЕ

ТРИСТАНА

Госпођа Тристана становала је близу свих нас. Да је могла да говори, чини ми се, лако бисмо јој чули и шапат са те удаљености. Њено се боравиште, у свако време, сем за маглених дана и вејавице, лепо могло видети са терасе мог поткровља. По ноћном поветарцу, шаљући са прозора на све стране ројеве светлуцавих мехура од сапунице, једном сам помислила да ће неки од њих свакако одлучити да заврши лет на мермерно белом лицу усамљене госпође Тристане. Да, била је сасвим сигурно усамљена. Када сам је први пут видела изблиза, у њеним очима је затитрао страх од непредвидљвог исхода људске близине. Није било тешко разумети да госпођу Тристану треба припитомити, али је управо то залазило у домен готово невероватних подухвата. У питањима људске душе наука је поштапалица, а етика хипокризија, и ако сам ишта јасно видела на лицу госпође Тристане – то је била потпуна неприступачност таквим тумачењима.

Нико није знао како је овде живела. Тек кад се одселила, сви су почели да се сећају прошлости, да одгонетају загонетку. А душа је стара варалица која према потреби преправља сећање и кроји слику која јој одговара, и баш зато је и било толико прича о госпођи Тристани, колико и људи који су их причали. Тело свакако памти боље и тачније. Вазда широко осмехнут, господин са шеширом, у празним се ноћима сећао њеног белог и витког тела вечне девојке и плакао за њим безгласним сувим мушким сузама. Под руком му је оживљавала њена мирисна топла коса која је палила дланове и доносила дрхтавицу. Уосталом и наука је, у виду грубих ожиљака на његовом срцу, ревностно забележила трагове сећања бола и патње. Лечио се свакојако, било чиме што му се нашло под руком, али сваки пут када би помислио да се домогао последње пречаге на лествици свога бола, лице с очима позлеђеног јелена враћало би га на почетак свега. Тристанина је сушта душа, са тог лица, као с огледала, непрекидно исијавала загонетком и стрепњом.

2.

У мом животу то су биле године славних епикурејских гозби, чулног лудила и летњих врелина које су нагло смењивале циче зиме, тешки постови и опасно приближавање потпуној смрти усред обиља. Наслађивање животом брзо ми је додијавало, а остварљиво ме је гурало од себе. Претеће је у мени већ тада нарастала клица страсти за немогућним, нерешивим, оностраним. Моја су путовања иза ума добијала црту опсесивног, околини неразумљивог и неразумног, али урањајући у таму целим својим бићем, када бих јој спознала обличје, а она већ почињала да ме сматра неповратно својом, одлазила бих нагло, да се више никада не вратим. Нити сам ја сама, нити је ико други могао знати када ће и зашто моје пркосно узводно пливање променити смер и преобратити се у сулудо незаштићено предавање вољи ма којих сила. За страх нисам знала.

3.

Лео је у мени освануо као зацакљено летње јутро после олујног беса ноћи. Узаврео као пехар младог вина, најављивао је дугу омамљеност топлим мирисима дивље шумске зверчице, доносио заводљиву и лако раздражујућу игру лова са брзом изменом улога ловца и плена. Никада изречена, већ тада се, са обе стране, зачела постојана намера да се игра врло, врло дуго не доигра.

На поруку фирентинског мајстора која га је једне ноћи изненадила међу ружама у башти привидно мирне куће, Лео је одиграо фасцинантним адутом: између згуснуте тишине и првог пољупца, дакле у неописивим пределима врелине, врења и дрхтавице, његова је душа у магновењу блеснула као огромна суза која нагло преплављује око и мути вид, пре него што се, тешка попут камена, разорном моћи упутила к мени. У тој се сузи, стварније него ишта друго видела госпођа Тристана, потоња моја ћутљива саговорница. Њено присуство, а не моја воља, учинило ме је Индијанцем из приче који, видевши да му се чамац незадрживо приближава водопаду и да му је крај сасвим изван досега, одлаже весла, леже на дно чамца, почиње да пева најдражу песму и, задивљује спокојно, креће низводно.

Данас се не сећам поуздано обличја моје низводне смрти са Леом, али су зато машти остала моћна крила и бескрајан простор. Може бити да је у стварности тихо добовала киша по прозорским окнима, а ако се приволимо тој слици, онда је сасвим извесно да је та иста киша падала и данима пре и данима после, премештајући целу причу у оквире једног знаног романа. А може бити да кише није ни било. Са оне стране сваког тачног сећања, Буњел и Вагнер су, по мојој унутрашњости остављали поуздане трагове „златног доба”.

4.

Сведићења зеница света бележи можда и другачије, али је некако у то исто време опасни ветар из свих праваца објавио своје присуство знацима који су изазивали болесно сањарење и пометњу мисли. Његов силовити налет заустављао је корак, мириси које је доносио били су слани и врели, а речи, које су се у страшном хуку повремено дале разумети, одјекивале су висцерално и неприродно дубоко. Моја горска душа, одрасла уз многе ветрове без страха и зазора, стишавала се када је наилазио овај силник и посувраћала у дубину где су се његове мукле речи записивале у саму крв. А крв га је изгледа препознавала с онаквим запрепашћењем какво би доживео човек при сусрету са братом близанцем за којег никада није чуо да постоји. И знала сам већ тада да могу чинити све што желим, али само до дана када он одлучи да једним дахом, из претеће близине, са мене одува све до голе душе.

5.

О свему сам причала госпођи Тристани. Посећивала сам је, разуме се, због Леа, што значи увек по времену када је сунце високо, а небо толико плаво да му се јасноћа прометала у недокучивост. У кристалним сновима већ ми се казало да је Лео зачет од таме мајчиног левог и светла очевог десног ока, и да му се свет ноћу приказује као треперав, немиран и неискључив понор десне, а дању као церебрална мапа јасних координата и путоказа леве хемисфере. Суморни дани, сличнији ноћима него самима себи, оживљавали су скривене ране које ни благотворне сузе нису могле извидати и Лео је бивао диваљ и најдаљи од живота. А прозрачне месечеве ноћи отварале су га попут шкољке и пред мојим очима се, на кратко, указивао у крилу седефа малени и врло сјајан бисер. У тим тренуцима, Лео је био неодбрањив и толико близу, да му се душа могла дотаћи руком.

Госпођа Тристана је моје приче примала с речитом тишином која ми је у почетку цепала бубне опне и мрсил мисли, све док нисам схватила да са њом могу разговарати само ћутећи. У почетку чак није требало ни сести превише близу, нити је дуго гледати. Најбоље је било забавити се нечим сасвим једноставним, рецимо разгледањем ситног плавог цвећа или ужурбаног кретања мравца и притом, без икаквог усредсређивања, пустити своје мисли да се сретну са другим. Када се то први пут десило, ваздух се лагано заталасао и на лицу госпође Тристане направио нешто као смешак. Добро сам запамтила мисао која га је изазвала: ма колико ноћ била прозрачна и ма како ловца у мени мамио онај малени врели сјај Леоких дубина, нећу за њим посегнути и нећу га похарати. Себе сам знала исувише добро, а мислим да је и госпођи Тристани било јасно оно што је другима било тешко доступно: била сам рођена као ничија и своја сам могла бити само ја сама.

6.

Леа сам хранила речима. У мојој причи постајао је „топао као јутарња звезда“, „кратковечна роса у ружичасто раздање“, „узнемирујући мирис младе шуме с пролећа“, „љубичаста измаглица на трепавицама заспалог зверчета”...

Присежем да ни данас не знам да ли су све ове и ине речи биле моје или их је, несхватљиво и нечујно, посредством моје руке, мојега пера и, коначно, моје душе, свом сину слала госпођа Тристана, она која се заувек одрекла речи и тако поднела највећу од свих жртава. Њена потоња тишина била је њена горка мудрост, али је била и ова глад, нездрава и опасна. Улазила сам у тај бездан, у ту зјапећу празнину између њене тишине и његове глади са лакоћом, кротко, попут воде која сасвим природно и без отпора испуњава пукотину у земљи. Улазила сам, наравно, речима за које нико никада неће сазнати чије су. Може бити да све то спада у домен чуда, али Лео је на крилима тих речи, на плими те приче, израстао нагло и незадрживо, а дани високог сунца, када ме није ни познавао, када га нисам ни подсећала на нешто познато, бивали су све дужи и све чешћи. Били су то они исти дани које сам проводила уз госпођу Тристану, и надаље посве тиху, али изнутра озарену радошћу. Ништа је нисам питала. Знала сам да зна: Лео се раздањује.

Када сам је последњи пут посетила, обе смо најзад биле сасвим спокојне. Беспрекорно смо се разумевае без иједне изговорене речи и било је сувишно да ме упозори на опасност којој сам ишла у сусрет. У најтамнијим одајама душе, ја сам већ била, додуше још нерођена, ветрова невеста. Требало је само сачекати дан када ће он, без упозорења и свом силином, ударити с лица и свући са мене све до голе душе. Госпођа Тристана је знала – знала је, разуме се, по себи – да не постоји место где бих се од њега могла сакрити, као што је знала и то да немам страха и да га заправо чекам са дивљом радошћу у срцу.

Лео није поменут ни једном једином мишљу. Госпођа Тристана се тихо радовала сјају његовог дана који је исцртавао очев пут. Једнога дана купиће и шешир, а на лицу ће му бити вазда широк осмех.

Тијана СЛАДОЈЕ

БЛАГОСЛОВ РИМСКЕ ЗОРЕ

Ово светло римске зоре могло би симболизовати све благослове којима сам била окупана. На повратку из Мадрида, план је био да летим на аеродром у Риму, или Чампино, и останем тамо од 23 до 8 сати ујутро, а онда одлетим у Софију, и на крају аутобусом у Београд. Паковала сам ствари, кад сам добила поруку од моје драге пријатељице Марије која је из Србије, али дуго живи у Риму. Обавештавала ме је да се вратила са свог одмора у Србији. Ја јој се јавим, и кажем да ћу бити у њеном суседству те ноћи, јер она живи близу аеродрома. Нисам имала никакву намеру да узнемиравам њу и њеног мужа. (Плус, с обзиром на моје свеже сећање како сам прошли пут закаснила на авион из Рима, најбоље је да будем на аеродрому)...

Она ме позива да останем код њих преко ноћи, али ја стварно не желим да их узнемиравам, и остајемо на томе. Дакле, ја сам у Барајас, хватам вај-фај и примам гласовну поруку од њеног мужа на италијанском, који каже да сам службено позвана код њих, са још једном поруком: проверите да ли аеродром уопште ради ноћу. Ја то одмах и урадим. И погађате шта дознајем? Чампино је затворен током ноћи, тако да оберучке прихватам њихову љубазну понуду, и хвала богу, мохањи, свемиру и мојим драгим пријатељима Марији и Фабију. Каква срећа!

(Ако ми икад затреба псеудоним, он би, дефинитивно, гласио – Alba Romana)

ПОМОЗИ И ЋУТИ

Много је лепа прича. Размишљаам да ли да је поделим јер се обично држим оног „помози и ћути”, али превише је лепа. Дан ми почиње овом поруком коју добијам на енглеском језику, да је преведем: „Тражим од вас да будете добри и великодушни према ситним уличним продавцима који продају ствари како би преживели, а не нешто

уштедели. Малена дневна зарада коју остваре обично је довољна за хлеб, ако имају среће тог дана. Неки чак и оду на спавање гладни. Купујте од њих. Будите добри према њима и немојте се цењкати. Упамтите, иако су сиромашни, они воде достојанствен живот са оним што имају. Нису се окренули варању, лоповлуку, разбојништву нити било којој врсти насиља како би преживели. Подржите њих колико год можете, а не огромне хипермаркете. Моханђи”

Цео дан сам напољу и вртим по глави то – како увек пре дамо паре неком ко проси, него неком ко покушава нешто да прода. Пењем се уз Зелењак, гомила уличних продаваца, али већ се пакују, и некако их пролазим. Долазим горе и с леђа видим једну баку која стоји и буквално држи ствари у рукама на сред улице, и један део у некој кеси. Реко’ – купићу нешто, па шта год. И застанем, таман хоћу да погледам шта има у тој кеси, кад она држи неку лепу белу блузу. Супер, узећу то. Каже она 200 динара. Ја се забезекнула, чуј 200 динара, еееј. Ја јој тако у брзини дам 250, сад мислим да је требло и више. Она се изненади, – па што ми дајеш толико, па као да знаш да сам данас без пара. И још ми после тога поклони неку књигу. Нисам хтела ништа, али је била упорна, каже – од срца је.

Знам да би требало, али не могу да престанем да размишљам о томе. Колико мало је потребно да неком, а пре свега себи улепшате дан, па и живот. Не окрећите главу, немојте да вас мрзи, помозите кад год и коме год можете.

ЗАВИЧАЈ

Срећна сам што сам баш на данашњи дан, 13.септембра, у његовом граду. У нашем граду. Иако није у њему рођен, сигурна сам да би на питање које је он сам толико пута поставио другима: шта је за тебе завичај, (сећате се дивне дечије емисије која је ишла на РТВ-у?), он одговорио: Сарајево. Јер дасву ђипо, ћику ђидо... Тек сад, после 15–20 година увиђам и ценим срећу коју сам имала да захваљујући животном позиву својих родитеља детињство проведем окружена књижевним величинама као што је он. Од кад знам за себе, носим тај тежак осећај неутаживе жеђи за завичајем. Ту црну пругу преко груди, која се некад, док сам била мања, чинила огромном. Она је и даље иста, али сам ја порасла и лакше се носим с њом. Али одувек лако препознајем људе који је имају. Он је био један од њих. Твој неко. Један од нас који очајнички грабимо земљу Фрушке горе, у мочварној равници, кад нема боље, добра је и она (уз све поштовање и љубав према њеној лепоти).

Увек сам се радовала телефонским позивима, када бих с друге стране зачула познати, звонки глас и речи: „Здраво, Тијанче. Овдје твој Дебели Воз.” (Не сећам се више да ли је сам себи наденуо тај надимак, или сам га ја смислила у својим дечијим лудоријама.) Кад су ми јавили да је умро, плакала сам сатима. Плакала сам више него за свим бакама и декама заједно. У мојој соби се вртела музика са

Пентиум-а двојке, стотине и стотине песама, на „shuffle”, свега је ту било. Ни једну једину нисам чула, све док Чола није запевао: „Зато не плачи, твоје сузе ће падати на земљу која само сумњу рађа...” Ти стихови су ме тргли и кроз главу ми је пролетела мисао. Брзо сам пронашла цео издање његових изабраних песама и нашла је у садржају. Нисам имала појма да је то његова песма. Обрисала сам сузе и насмешила се. Од тада знам: није стао. Тутњи кроз вечност. Мој Дебели Воз. Срећан рођендан, драги чика Душко!

СЕВДАЛИНКА И БОЖО

Сада кад су ми се колико-толико слегли утисци, да отворим душу. Божо и његов живот, и лик и дело су жив пример онога што толики уметници и духовници поручују, а то је да су род, нација, вера, раса, године, па на крају крајева, и сама севдалинка, само концепти, само форма, која ни на који начин не мења суштину, а та суштина је увек и у свему – *љубав*. (Форма је потребна, не треба је сузбијати и потискивати, и најважније, никоме је наметати. Свако бира свој облик изражавања; али се не сме заборавити да је она ипак, секундарна). Наш једини задатак је да будемо сто посто природни и изражавамо ту своју суштину, која, ако одбаците све наметнуте концепте, долази природно. Највише што можете да урадите за неког јесте да учините да се осећа прихваћено, схваћено, вољено, а да бисте то могли, морате прво себе прихватити и волети, и то показивати. Онда ће свима око вас бити много лакше „да пусте на природно”, што би рекла моја другарица. Ту настаје магија, ту почиње живот вредан живљења. Тако се осећате после оваквог једног концерта, као после предивне духовне вежбе, која је и медитација, јер вам с лакоћом држи пажњу на сваком садашњем тренутку, и чишћење и ослобађање, јер на једном месту неколико хиљада људи слободно пева, игра, смеје се, плаче и дели љубав. Као што се полако ослобађао делова своје тоалете, тако је и нас ослободио свих стега и кочница. За оне који га већ воле и слушају, Божо је чиста љубав.

За оне који су још увек пуни предрасуда и мржње, Божо је Аска чија песма и игра утишавају и заустављају ту тамну страну. Не знају шта је, ни зашто, али и они осете да је то нешто више од свега што познају, и ћутке, задивљени гледају. Зато је уметност једно од најлепших паковања у којима љубав долази. Јер она подразумева стопостотно давања себе, онаких какви сви одувек и заувек јесмо.

QUEEN

19. децембра, 2018.

Да ли сам гледала филм?
Да, пре неке две недеље.
Да ли сам још увек под утиском? О, да.
А шта ми је највећи утисак?

*You can be anything you want to be
Just turn yourself into anything you think that you could ever be*

*Be free with your tempo, be free, be free
Surrender your ego. Be free, be free to yourself*

И чињеница да је Боб Гелдоф пре 30 и кусур година подигао на ноге милијарду и по људи и сакупио више од милион фунти за помоћ гладнима у Етиопији уз помоћ оног што би се данас могло назвати штапом и канапом – телевизије и *фиксних* телефона. А шта ми данас радимо са свим фејсбуцима, лајв стримовима и осталим чудима технологије?

То само доказује да развој науке, технике или било чега другог, без паралелног развоја хуманости и свести у најбољем случају не води ничему, а у најгорем, и много вероватнијем, води ауто-деструкцији. Е, да, још једна битна ствар на коју ме филм подсетио: *friends will be friends*.

Давид КЕЦМАН ДАКО

ПОВЕСНИЦЕ ЗЛОМ ПРОТКАНЕ

(О прози Драгомира Дујмова, српског писца из Мађарске)

Било да је реч о приповеткама или о романима, за књижевна остварења Драгомира Дујмова (1963. Сентеш, Мађарска) може се рећи да су значајна и у свету савремене српске прозе, без поделе на прозу у матици и прозу у дијаспори. Уз све што им је заједничко и чиме се показује да су књижевни свет једног аутора и рукопис истоветне руке, постојано је и оно по чему се његова романескна остварења битно разликују и што чини да је њихов аутор у сталном успону. Особеност видна најпре по тематској разноврсности, али и по стилу који је плод знатнијег ослањања на класику. У понечем је уочљива и блискост са прозом *Јакова Игњатовића*, *Вељка Петровића* и *Милоша Црњанског*. Евидентан је, кад мање, кад више, ослон на архивску грађу, на релевантне документе, коришћење сазнања из легенди, предања, са страница религијских књига, као и старих публицијских издања... Ослон на сву ту драгоцену ризницу, из ње и коришћење делова од оног што му се, једнако у нашој као и светској књижевној баштини драгоценосту и лепотом показује довољно изазовном али и постојаним, за остваривање слојевитости, ширине, што је могуће занимљивије садржајности приче, те да је то сазнање такво да може издржати и слободнију, овом писцу својствену стваралачку надградњу за коју је од пресуднијег значења метод темпоралног укрштања. Синтезом старог и новог, чиме настају најчешће мозаичне прозне целине, такође својствена његовом прозном концепту, Драгомир Дујмов стиже до дела чијим се читањем долази до утиска како је све то и раније била једна, намерно или случајно, ко зна кад и зашто разбијена целина, а сада изнова до хармоничности доведена и то тако да одише истином и само истином. Приоритет је дат садржајима који су најдиректније везани за догађаје о којима у причи или у роману реч, за оно што је средишна, главна тема, или главни приповедачки ток. Умеће у творењу чвршће романскне целине најочитије у томе што у његовој прози нема пренаглашене цитатности која би била

сама себи сврха. Цитатност, али све са мером какву захтева управо овакав прозни концепт: надградњом и прожимањем аутентичног и измаштаног стицање до прозног остварења са знаковљем и нових приповедачких тенденција.

Изазов читању прозних остварења овог аутора налазимо у постојаној интригантности садржаја са свим својствима откривачког. Извесно је да захваљујући управо приповеткама и романима Драгомира Дујмова бивамо ближи сазнању о томе шта се и како се некад и негде, трагично или смешно, занимљиво и по нечем значајно у вековима испред нас доиста збило, а тајном је, вешто, увек зарад нечијих интереса, завереничком ћутњом било прекривено. (...)

ПУТ ДО ИСТИНЕ (О књигама прича)

Значајније место у целокупном прозном опусу овог аутора има збирка приповедака „Превозник тајни“ која је објављена 2005. године. На страницама овог обимом невеликог, али тематиком, садржајем и начином остварености у много чему ванредног, јединственог дела у савременој српској прози, девет је прича. Све су о греху, а сабране под исти свод доживљавају се као девет кругова Пакла. Већина је остварена у форми самоисповести, или у садејству упоредних наратора, гласом „свезнајућег“ и гласом грешника. Нимало случајно, а можда је то и казна над казнама, већина ликова који о свом греху без икаквог скривања говоре/сведоче, безимени су. Почињеним а неопростивим, смртним грехом име им се заневек, па и посредством слова белином папира, затрло. Централне личности ових прича су не само убице, завереници, него и забављачи, гутач пламена и ходач по жици, возач рикше, свештеници, бојници, славни и анонимни, сликари, лекари, мудраци, светитељи, верници, лаковерници, илузионисти, подједнако и силни и понизни... Девет прича, девет паклених биографија, а све остварене као одраз мисли да у Рај нећемо стићи без спознаје Пакла, а најпре оног по муци најтежег, несношљивог – Пакла у себи.

Објављивањем књиге *Будимске приче* (2007) Дујмов се потврђује као врстан стваралац кратке прозне форме. Приче остварене у форми новинске белешке, обличјем успутног записа о „српској“ догодовштини, о понекој табанској сензацији, занимљивој смицалици или догодовштинама о којима се прича у будимском фризирају Мике Манојловића, а збиле су се најчешће у некој од кафаница које и именом и атмосфером подсећају на кафане у матици-земљи, *Код златне гуске*, *Код златног начета*, *Код три копача*, *Код златног јелена*, *Златорука Јуца*, *Рацка кафана*... Ту су и приче међу којима има и оних са значењем књижевног драгуља, какве су *Сан невидљивог Ђуре обућара*, *Јутарњи уздах будимских кајсија* и *Стални гости Златоруке Јуце*.

Новинске, наизглед само једноставне, али то су и мајсторијски остварене психолошке приче. С концептом зналачки вођеног тока

приповедања, без сувишних, успутних прозних рукаваца, ове приче најчешће су саздане од оног што се збива само у психи главног јунака, при слутњи, у жељи, у нади, или при зебњи од очаја. Посредством оног скривеног испод навиљака заборавља, Дујмов нам истовремено открива и оне повесне незаборавке који сведоче о Будиму некад и о људима по којима је Табан, тај некадашњи српски делић ове велике вароши, током деветнаестог и првих деценија двадесетог века био надалеко знан. Иначе, тај српски и боемски део Будима на обали вечног Дунава, одавно није што некад бејаше. Спомен на њега и његове житеље, не само из рода српског, из Чарнојевићевог вечито сеобног и жалобног јата, испушују данас малобројни, али с делом пажње вредни српски писци у Сент Андреји и Будимпешти, Предраг Степановић, Петар Милошевић и Драгомир Дујмов као један од најдоследнијих у наставку оне прозне нити коју је својевремено „сентандрејском прозом“ зачео Јаков Игњатовић. Управо тако доживљавамо и „Будимске приче“, као сетни, искрени (отуд и честа иронија, хуморност каква је, иначе, карактеристична за комедију ситуације), као дубински поглед у сујетни Будим из вечно гиздаве Пеште.

СНЕВАЧИ ОТВОРЕНОГ ОКА (О романима)

У тематском погледу, романом *Воз савести* Дујмов је као прстом у око дубоко поринуо у један од страхотних забрана – ничим осветљене, а тако трагичне повести српског народа из Чарнојевићевог јата. Централни лик ове трагичне повести је млади будимпештански фотограф Жива Радосав. Посредством његовог животописа осликава се, главном причом, али и њеним веома честим прозним рукавцима, живот Срба из Батање, места недалеко од Сегедина, одакле је 4. марта 1924. године кренуо први „воз савести“ препун оптаната, добровољних исељеника за Србију. Овим романом је зналачки остварен ауторов наум да бар донекле скрене пажњу на онај део наше повести о удесу Срба–оптаната из Мађарске, који је деценијама скриван, а сазнање о томе преносило се понајвише усмено и то углавном у срединама где се и данас налазе њихови изданци. Реч је о својеврсној политичкој обмани од стране државних и црквених институција, али и о самообмани за коју, ипак, највише одговорности има свака јединка... Потресна је то прича о уклетим људима, људима између два прага, од оног косовског, па ко зна којег још доба увек несигурних, јер су без чврстог упоришта у себи самом. Тамо где је најпоузданија тачка ослонаца у сваком, а тек у времену несигурном.

И за роман *Раскриће* (2006) карактеристична је јединствена, до сада и недодирнута тема. Њиме Дујмов наставља са обелодањивањем свог још у првим књигама јасно назначеног наума: писати о мање знаним, скривеним или заборављеним, а преломним догађајима из живота Срба на тлу Мађарске. У овом случају реч је о жестоком отпору мађаризацији, о јединственом примеру преласка из католичке

у православну веру, по једном, или о повратку под окриље старе вере, по другом тумачењу. Ово је доиста „безвремене прича о оном неуништивом људском достојанству народа/света доведеном на место усудног раскршћа где се одвајкада преплићу и сукобљавају питања савести и судбине.“ Повесть је то о расколу међу хришћанима и његовим последицама у месту Сантово, чије име преведено са мађарског на српски, по некима, значи „разор њивом коју ваља припремити за орање“. И не би та прича била толико ни занимљива, ни веома аутентична без Дујмову такође својствених прозних рукаваца, „узгредних“ прича из живота обичног света који је, одувек тако, вечита мета за поткусуривање међу свима, а тек међу „рибарима људских душа“.

Откривачки садржај и на страницама романа *Време месечарења* (2014). Основа приче је оном што је, доиста, историјска истина о Србима у Мађарској, оног што је чворна тачка из житија знаменитих људи у српском и буњевачком роду пореклом из Баје и Бајског трокута, те из Печуја и тог дела Барање, из Будимпеште, али и Срба из Суботице, Сомбора, Новог Сада, Београда... У средишту свих тридесет и три поглавља су кључна, судбинска догађања у градовима Баја и Печуј са околином., погранични простори који су по окончању Великог рата 1918. године, односно по распаду Аустро-угарске монархије, готово три године били „ничија земља“. Романом импресивног и садржаја и обима читав след догађаја, почев од завршетка Великог рата 1918. године, па све до завршетка Мировне конференције у Паризу и остварења договореног међу моћним и неприкосновеним победницима, све до повлачења граничне линије између знатно смањене Мађарске и новостворене Краљевине СХС, тиме и до ненаданог, муњевитог повлачења српске војске из Баје и Печуја, новембра 1921. године. Ово је књига је туге, књига пустих сања и тешког чемера. Књига страшног неспокоја. Ратна и поратна бескрајна драма из страховне, а многима потпуно незнате повести из живота људи чији се потомци и данас, са обе стране граничне линије, са сигурношћу оријентишу једино погледом у звонике својих храмова, ма где да су. Оријентир с погледом у небо и у врхове крошњи липе у порти свог храма где је, засигурно, и онај безбедни кутак за молитву и тиховање. Ходе, вековима тако, ходе Срби кроз безвременје и безмерје, те и не чуди што мало-мало, и себе саме, а тек друге, у времену несигурном, попут месечара – тих будних сневача и ходача, подсећају на „сени предака који се сваке ноћи окупљају на бајским крововима и хватају равнотежу, као пајаци на жици“. Месечари? Сневачи отвореног ока и рукама широм раширених као за лет, сваког трену за неминовну сеобу увек спремних.

Без раније уобичајених подела на тематска поглавља, роман *Огледало од зеленог јасписа* (2015) је саздан од знатно чвршће прозне целине која је тематски у потпуности усредсређена на осветљавање једног великог историјског догађаја, са значењем судбинског, преломног трену у европској историји: опсада Будима од стране Алијансе хришћанских европских држава и коначно ослобађање од

Турака 2. септембра 1686. године, после равно 145 година отоманске, моћне исламске владавине у овом делу Паноније. Историјски роман, али то је истовремено и сурова прича о верском рату, о оном вечном у сукобу три религије, ислама, јудејизма и хришћанства, за чије је ортодоксне следбенике, било да је реч о државницима, војсковођама или о научницима, о вероучитељима, као и за политичаре, по старој дефиницији, рат „продужетак политике/мисије само сада другим средствима“.

О оном суштинском у том трајном, чини се и вечном сукобу на релацији ислам-хришћанство-јудејство, Дујмов казује причом са животне путање главних протагониста овог дела: *Луиђија Фердинанда Марсиљија*, полихистора, пустилова, али и запаженог, некад чувеног научника, полиглоте, зналаца религија, војног инжењера-стратега, страшног картографа, по чијим ће замислима и надзором 1699. бити повучена граница између хришћанске Европе и Отоманског царства, а што је неминовно уследило после слома Турске на врху освајачке пирамиде, код Беча и Будима, Сенте и Београда.

Осим оног што је доиста непобитна чињеница, што је документ, грађа из разних, али и аутентичних историјских извора, Дујмов и у ову своју причу уграђује многе мудрости/цитате са страница *Библије*, *Курана* и *Талмуда*. Изговорене у датом трену, оне истовремено осветљавају оно суштаствено у нечијој верској привржености, а у чему је, уинат многим сродностима, истовремено и разлог, односно објашњење немогућности међусобног искреног и трајног измирења.

Бити и остати свој

Романом *Сабља у језику* (2016) Драгомир Дујмов наставља да открива непознанице или заборављене, често и намерно скрајнуте истине из историје Срба било где да су се током вековног странствовања нашли и бивали жртвом коју неминовно ваља поднети при остварењу часног наума: бити и остати свој. У том погледу чини се да смо доиста народ чија је и прошлост, али и време садашње са свим обележјима оног што се све може обухватити, „прочитати“ одгонетањем метафоре садржане у самом наслову дела. *Сабља* – судбински удес народа напосто осуђеног да оно најосновније, живот свој, свој дом и своју слободу, брани оружјем, и *Језик* – биће/душа једног народа, схваћено као оличење и духовности са особеностима православне, али светосавске вере, као и карактера, крајности у испољавању осећања правде, слободе, достојанства...

Мозаик-роман саздан је од шеснаест вртложних повесница зла. У сваком поглављу је реч о великом страдању током вишевековног отпора Срба многим настојањима римокатоличке цркве, цара и војсковођа под њеним окриљем, у Аустрији и Угарској (цар Леополд, потом и мађарски бунтовник Ференц Ракоци...) да их покатоличе, поунијате, а све по давнашњем захтеву Свете столице у Риму исказане у кредоу: *Cuius regio, illius religio*, или: „*Чуја је земља, тога је и религија*“.

Доследни у својој правослованој вери, најпре патријарх српски Арсеније Чарнојевић, чија дуга сенка, током свих догађања у овом роману лебди над свима и бива штитом од свега и жестоко видљивог/стварног, али и оног лукавог, преварног, каквих има и међу самим српским владикама, потом обичан народ, Крајишници-граничари, те војсковође попут царског пуковника Јована Поповића Текелије, ратници-заумници, попут изванредно оствареног лика Захарија Џанкутаранца, или песника-духовника Гаврила Стефановића Венцловића, који са Текелијом и Захаријем чини тројство на коме се заснива целокупно прозно ткање овог дела.

Свако поглавље је и са симболичним полазиштем, (отуда и наслов „Сабља у језику“ који је у цитату са страница дела Гаврила Стефановића Венцловића), а сваки цитат има значењско упориште у кључном делу повеснице којој предходи, те се с тога и чини да су и све повести на страницама овог романа, уствари, једно велико платно, а на њему све једна за другом, хронолошки, приче о томе како се унијаћење као зло постепено, све шире и све дубље низало и гранало се, почев од половине седамнаестог века (догађај пре Велике сеобе под Чарнојевићем 1690. године), најпре у западној Угарској, у Хрватској, Славонији, потом унијаћења православних Срба све од Ђура и Коморана, и даље, до Сења и Јадрана. Ту су и приче о трагичним догађањима током протеривања Турака из Мађарске, после ослобађање Будима, из времена опсаде Београда, Смедерева, Ниша и Скопља, а најжешће током Ракоције и других буна... Књига говори о мноштву данас мало знаних или готово заборављених догађања којима, по садржају и циљу (ништењу верског и националног идентитета Срба) чини се, ни данас нема краја.

Роман *Јесејево стабло* (2017) је повесница о суновратном путу Срба-држављана Мађарске мобилисаних, односно присиљених да се током Великог рата боре против људи истог рода, истог им имена, тиме усмерених за поход правцем којим се стиже до самопогуљења. По много чему необична и веома занимљива прича о волшебнику, Жарку Ристову, Србину из Ловре, најпре аустроугарском каплару, а касније, по избављењу из руског сужањства и приступању у редове Српског добровољачког пука, и поднареднику, који са многим српским родољубима, не само из Мађарске, него и са припадницима других словенских народа (било је три пука са око шеснаест хиљада добровољаца), из Русије иде на Солунски фронт. И путује се дуго и с прекидима, кад возовима, кад бродовима, после свих мука у Галицији, Украјини, Пољској, после ропства у Русији, преко снежних Карпата, Урала, преко ледом окованог Сибира, Далеког истока, Манџурије. Кине, Индије, Цејлона, до обала Жутог мора... Удесним одисејским путовањем све време се потврђује стара истина да невоља никад не иде сама, већ у јатима. У ствари, потврђује се права и потпуна истина, која указује на сву апсурдност рата као и на сав бесмисао човековог пута кроз пакао који је, пре оног небеског, пакао на земљи и – међу људима.

Девиза „бити и остати свој“ доминатна и садржајем романа *Под небом боје пурпура* (2018) који се такође доживљава као

повесница сва од сурове истине. Највећим делом остварен у форми извештаја, предочавањем чињеница о оном најбитнијем, испричаног/исписаног гласом/руком свезнајућег наратора, као да су то дневничке белешке, све по датумима, о кључним а драматичним призорима током три последња дана земног живота православног свештеника јереја Милоша Апића, рођеног у Помазу, 3. јула 1914 – убијеног 12. априла 1941 у Сантову, селу на самој мађарско-српској државној граници, и данас међашном. Прича сва у знаку поновљивости муке и страдања на Голготи. Повесница саткана од фактографског предочавања чињеница везаних за догађај који се доиста збио, али темпоралним укрштањем и многих других прича и истина о људима и догађањима битним за осветљавање биографије централног лика. Све заједно постаје причом о удесности људи и народа са тог панонског дела пакла. Све је је то у логичном следу, хронолошким редоследом збивања, асоцијативношћу и на принципу утилатарности доведено у такав складни низ да и књигу доживљавамо као ванредно успели наративни вез. Прича је ово о светлости и о таму у човеку, о добру и о злу, јер једно без другог, као ни светлост без таме, не могу. Биће да је то, ипак, прича која је без почетка и без краја, недовршена прича.

Уместо епилога

Без помена и других остварења, на пример документарно-књижевних прозних записа *Будимпештом српски знамен* (2012. и 2017), као и дела тематски везаних за историју српске публицистике био би непотпун стваралачки портрет песника, приповедача, романсијера, публицисте, преводиоца Драгомира Дујмова, аутора, осим осталих и либрета за прву српску рок оперу *Пастир вукова* (о Светом Сави), професора у Српској гимназији „Никола Тесла“ у Будимпешти. И он је ако не у истој, а оно у сличној позицији као и песник *Михаило Витковић*, јунак из његове приче *Вечера код два пера* који је на питање свг госта Иштвана Хорвата да ли је више српски или мађарски песник овако поступио: *Узео је лист хартије, два гушчија пера и истовремено, левом и десном руком ставио свој потпис. Један на мађарском, а други на српском. Без икакве разлике, у истом маху, користио се ћирилицом и латиницом. Одмах је написао строфу од четири стиха. Опет се користио и десном и левом руком. Беше то иста песма писана на два језика. Витковић је потом и даље ћутао. Коначно, уместо одговора поставио је питање: – Која је песма оригинал? Наравно, нико од присутних није умео да му да ваљани одговор. Једини могући и прави одговор био је и остао он сам – Михаило Витковић.*“

МОЛБА ДАНИЛА ЗАТОЧЕНИКА

Молба Данила Заточеника је позната у две редакције: прва носи наслов *Слово Данила Заточника*, а друга *Моление Данила Заточника* и по тој другој је ово дело и познато, иако му ништа мање примерен наслов није ни онај првобитни – *Реч Данила Заточеника*. Наиме, Данило као да мање моли а више држи поучни, помало сатирични говор, обраћа се са мудрим и духовитим поукама свом кнезу. Којем, управо, кнезу? У Симеоновском летопису (1387), говори се о неком попу који је дошао из Орде (из крајева под татарском влашћу) и кога је кнез Јуриј Долгорукиј послао у изгнанство на језеро Лаче (Архангелска област), а који „бе Данило Заточник”. По другом извору, Данило Заточеник се обраћа „свом кнезу Јарославу Владимировичу”, перејаславско-суздаљском кнезу, негде између 1213–1236. године (притом, ове две верзије нису нужно противречне). Идентитет Данила је споран као и кнежев: осим тврдње да је био поп, изнете су и претпоставке да је реч о (очигледно, ученом) бојарском слуги, затим, сину кнежеве робиње (што подсећа на тврдњу да је староримски владар Сервије Тулије био син робиње, у шта је још историчар Тит Ливије изразио сумњу), затим, члан млађе кнежеве дружине, па кнежев званични саветник, племић-дворанин и, најзад, занатлија. Чак и сама реч „Заточник” изазива недоумицу: она је могла представљати надимак човека који је дословно заточен или човека који се сâм „заложио” и заточио, тј. пристао на положај роба-слуге због недостатка средстава за живот. У сваком случају, Данило Заточеник је у својој *Речи* показао изузетно образовање и разборитост. Неки књижевни историчари су ово дело назвали првим есејем староруске племићке публицистике; нас, пак, може подсетити и на Еразмову *Похвалу лудости*.

Затрубимо, као у златоковане трубе, у разум ума својега и засвирајмо на сребрним оргуљама гордости својом мудрошћу. Подигни се, славо моја, подигни се са псалтирима¹ и са гуслама. Устаћу рано и исповедићу ти се. Открићу кроз причу своје мисли и прославићу се у народима. Јер, срце разборитог учвршћује се у његовоме телу лепотом и мудрошћу.

Језик мој беше као трска² књижника-брзописца а уста моја глагољива као брза река. Зато покушах писати о узама свога срца и разбих их јаросно, као древни народи малу децу о камен.

Не бојим се, господине, да ћеш ме изгрдити.

Јер ја сам као она проклета смоква³: немам плода покајања, јер је моје срце као лице без очију и мој ум је као ноћни гавран који бди на рушевинама, и заврши се мој живот као ханаонског цара бешчашћем, и покри ме беда као Чермно море фараона⁴.

Ово написах бежећи од лица беде моје, као робиња Агара од Сарѐ⁵, своје госпође.

Но видех, господине, твоју наклоност ка мени и притекох к свагдашњој љубави твојој. Јер је у Писанију речено: онемо који моли подај, онемо који куца отвори, да не останеш без царства небеског, јер је писано: метни на Господа тугу своју и он ће те навек чувати.

Јер аз јесам, кнеже господине, као трава увела што расте под стеном; на њу ни сунце не сија, ни киша не пада: тако и мени свак неправду наноси јер нисам ограђен страхом од казне твоје као бедемом чврстим.

Не гледај на мене, господине, као вук на јагње, но гледај на мене као мати на дете. Погледај на птице небеске, како нит' ору нити сеју но се уздају у милост божију; тако и ми, господине, тражимо милост твоју.

Јер, господине, коме Богољубово⁶, а мени љута невоља; коме Бело језеро⁷, а мени је оно црње од смоле; коме Лаче језеро⁸, а мени, који седим на њему, плач горак; и коме Новгород, а мени се и углови од куће обалили – није процветала моја судбина.

Моји пријатељи па и ближњи моји одбацише ме јер не поставих пред њима трпезе са разним јелима. Многи се друже са мном и пружају руку са мном у сланик, а у невољи постају ми непријатељи и помажу да се саплету ноге моје; очима плачу са мном а срцем ми се смеју. И зато немај вере у друга и не надај се на брата.

Није лагао кнез Ростислав када ми је рекао: „Лепше би ми смрт, него кнежевање у Курску”; исто тако и људи говоре: „Лепше смрт, него дуг живот у сиромаштву”. А тако и Соломон рече: „Госпode, не дај ми ни богатства ни сиромаштва: ако ли будем богат – обузеће ме гордост, ако ли будем убог – помишљаћу на татство и на разбојништво”, а жене на курвањство.

Ето зашто ти се обраћам, опхрван сиромаштвом: помилуј мја, сине великога цара Владимирa, да не почнем плакати и ридати као Адам за рајем; пусти облак на моју суву земљу.

Јер, господине, богат човек је свуда познат, он и у туђој земљи има пријатеље, а убог и у његовој домовини попреко гледају. Кад богат проговори – сви заћуте а затим дижу његове речи до неба; кад убоги проговори – сви на њега подвикну. Чије су хаљине светле, њихова је и реч штована.

Кнеже мој, господине! Избави ме из ове беде као срну из мреже, као птицу из клопке, као патку из канци јастреба, као овцу од уста лавова.

Аз јесам, кнеже, као дрво при путу: многи га секу и на огањ мећу; тако и мени сви неправду наносе јер нисам ограђен страхом од казне твоје.

Јер као што олово пропада када га често топе, тако и човек када га споадну многе невоље. Нико не може со прегрштима јести нити у беди разборит бити; сваки човек мудрује о туђој беди, а о својој не може бити паметан. Злато се савија огњем а човек напастима; пшеница на којој се много ради даје чист хлеб, а човек у беди стиче зрели ум. Мољац, кнеже, хаљине једе, а беда човека; човеку у беди суше се кости.

Ако ли ко човеку у беди помогне, као да га је студенем водом напојио у вреломе дану.

Птица се радује пролећу а дете матери; пролеће украшава земљу цветовима, а ти оживљаваш све људе милошћу својом, сирочад и удовице, од велможа кињене.

Кнеже мој, господине. Покажи ми своје светло лице, јер је глас твој слadak и лик твој красан; твоја уста истачу мед а твој дар је као плод из раја.

Када се веселиш многим јелима, спомени се мене који сух хлеб једем; када пијеш слатко пиће, спомени се мене који устајалу воду пијем; када лежиш на неким постељама испод самуровине, спомени се мене који под марамом лежим и зими умирем, а капи кише ми као стреле до срца пробијају.

Нека не буде, кнеже мој, господине, твоја рука стегнута кад треба подати убогим: нити се чашом може вода из мора избацити, нити нашим молбама твој дом осиромашити. Као што мрежа не задржава воду него само рибе, тако и ти, кнеже, не задржавај злата ни сребра, но подај људима.

Тканина прошивена шареним свилама своје красно лице показује; тако си и ти, кнеже, многим људима славан и чувен у свим земљама. Цар Језекиј⁹ хвалио се посланицима цара Вавилонског и показао им много злата и сребра, а они, пак, рекоше: „Наш цар је богатији од тебе не тиме што има много злата, већ тиме што има много војника, јер људи ће злато добавити, а златом људе не може добавити”. Као што рече и кнез Свјатослав, син Олгин, идући на Цариград са малом дружином: „Браћо! Хоћемо ли ми од града погинути, или ће град од нас плењен бити?” Како Бог заповеди, тако ће и бити: један ће потерати стотину, а од стотине ће побећи тма. Уздајући се у Господа, као гора Сион¹⁰ никад се нећеш поколебати.

Лепо је на ливадама коње напасати; исто тако за доброга кнеза војевати. Много пута су због нереда војске пропадале. Видех: велик звер, а главе нема; такве су и многе војске без доброга кнеза.

Гусле се намештају прстима а тело се држи жилама; дуб чини јаким корење, а наш град – твоја управа.

Јер, штедар кнез је отац многим слугама; многи ће оставити оца и мајку и доћи к њему. Ко добром господину служи, дослужиће до слободе; ко злом господину служи, дослужиће до још горег ропства. Јер штедар кнез је као река која тече без високих обала кроз дубраве и напада не само људе но и животиње; а шкрти кнез је као река у

високим каменим обалама: не можеш из ње ни пити, ни коња напојити. Штедар бојарин је као кладенац слатководни што поред пута напаја пролазнике; шкрти бојарин је као кладенац слани.

Немај двора близу царева двора и не држи села близу кнежева села, јер његов је тивун као огањ јасиком наложен, а рјадовичи¹¹ његови су као искре. Ако се од огња и сачуваш, од искри нећеш: одећу ће ти прогорети.

Господине мој! Не лишавај хлеба мудрог а сиромашног и не дижи до неба богатог а глупог. Јер сиромашни мудрац је као злато у прљавој посуди, а красни а неразумни богаташ је као свилена јастучница сламом набијена.

Господине мој! Не гледај спољашњост моју, но погледај унутрашњост моју. Јер аз, господине, одећом јесам сиромаш, али сам умом богат; године су ми још младе али разум ми је стар. Мишљу бих летео ко орао по ваздуху.

Но постави посуду грнчарску под капаоницу језика мог да ти накапљу слађе од меда речи из устију мојих. Као што Давид рече: „Слатке су твоје речи, боље од меда устима мојим”¹². Јер и Соломон рече: „Добре речи сладошћу напајају душу и наткривају јад срца неразумноме”¹³.

Мудрог човека шаљи и мало му кажи, а глупог шаљи пак ћеш и сам морати за њим. Очи мудрих желе у свом дому видети добро, а глупих – гозбу. Боље је слушати спор мудрих него савет глупих. Поучи мудрог и биће још мудрији.

Не сеј по међама жита нити мудрост по срцима безумних. Јер безумне нити сеју, нити ору, нит’ у житнице међу, но се сами рађају. Колико вреди у пробушену мешину лити, толико и безумног учити; јер псима и свињама не треба злата ни сребра, а безумноме мудрих речи; мртваца нећеш насмејати, безумника нећеш научити. Кад сеница улови орла, кад камење заплива по води и кад свиња залаје на веверицу, тада ће се и безумник научити разуму.

Хоћеш ли ми рећи да сам од свога безумља све ово говорио? А ја не видех ни неба платненог, ни звизда од лика, ни безумника да мудро говори. Или ћеш ми рећи: слагао си као пас? Али добра пса кнежеви и бојари воле. Или ћеш ми рећи: слагао си као тат? Али ако бих умео красти, не бих се теби ни обраћао. Девојка губи своју лепоту курвањством, а човек своју људскост татством.

Господине мој! Не потапа море корабље, но ветрови; не раскаљује жељезо огањ, но дување из мехова; тако и кнез не упада сам у грешку, но га саветници уводе. Са добрим се саветником саветујући, кнез ће високо место стећи, а с лошим се саветником саветујући, и без мањег ће остати.

Световна пословица каже: нити је марва међу марвом коза, нити је звер међу зверима јеж, нити риба међу рибама рак, ни птица међу птицама нетопир, нити човек међу људима онај којим његова жена господари, нити жена међу женама која се поред мужа курва, нити посао као сваки други – за жене повоз возити¹⁴.

Најгори је који узме ружну жену ради користи.

Видех ружну жену где се примакла огледалу и маже се

румением, и рекох јој: „Не гледај се у огледало, видећеш ружноћу лица својег и још више ћеш се наједити”.

Зар ћеш ми рећи: „Ожени се у богата таста ради велике почаст; ту пиј и једи?” Па боље ми је вола сивоњу увести у свој дом, него узети злу жену, јер вол нити говори, нити зло умишља, а зла жена бесни кад је бијеш а заноси се кад си са њом добар; у богатству постане охоло, у сиромаштву друге олајава.

Шта је зла жена? Гостионичарка покварена, богохулитељка ђаволска. Шта је зла жена? Световни метеж, ослепљење уму, зачетница сваке пакости, у цркви скупљачица данка за ђавола, заштитница греха, ограда од спасења.

Ако неки муж гледа на лепоту своје жене и на њене нежне и ласкаве речи, а не проверава њена дела, дао му Бог грозницу да га тресе и нека је проклет.

Но по овоме, браћо, препознајте злу жену. И рече мужу својему: „Господине мој и светлости очију мојих! Аз не могу на те гледати: кад ми се обратиш, тада гледам и обамирем, и ослабе сви удови мога тела, и падам на земљу”.

Послушајте, жене, речи Павла апостола, који каза: крст је глава цркви, а муж – својој жени. Жене, у цркви стојте молећи се Богу и светој Богородици; а чему се хоћете учити, учите се код куће од својих мужева. А ви, мужеви, по закону чувајте жене своје, јер није лако обрести добру жену.

Добра жена је венац мужу својему и безбрижност, а зла жена је љута брига и пропаст куће. Црв точи дрво а зла жена упропаштава дом свог мужа. Боље је у пробушеној лађи пловити него злој жени тајне говорити: бушна лађа ће само чакшире смочити, а зла жена ће сав живот своме мужу упропастити. Боље по камењу лупати него злу жену учити; и железом се може претопити, а злу жену се не може научити.

Јер зла жена ни учење не слуша, ни свештеника нештује, ни Бога се не боји, ни људи се не стиди, но свакога грди и сваког осуђује. Шта је злије од лава међу четвороногима, и шта је љуће од змије међ’ онима што пузе? Од свега је злија зла жена. Нема на земљи ничег горег од женске злобе. Прво наш прадед Адам из раја беше изгнан због жене; због жене Јосиф Прекрасни у тамницу затворен беше¹⁵; због жене Данила пророка у јаму бацише¹⁶, и лавови му ноге лизаху. О, зло, оштро оружје ђавола и стрело што лети са чемером!

Једноме умре жена и он по њеној смрти поче децу продавати. И људи му рекоше: „Зашто продајеш децу?” А он рече: „Ако су се дали на матер, кад одрасту, они ће мене продати”.

Али вратимо се на пређашње. Аз, кнеже, ни преко мора нисам ходио, нити сам се од философа учио, но бејаш као пчела што се спушта на разне цветове и сакупља мед за саће; тако и аз, по многим књигама сакупљаш сладост речи и разум, и ставих их као морску воду у мешину.

Али нећу више много глаголати. Не замерај много безумнику његово безумље, јер ћеш му тако и сам бити подобан. Са њим се нема много шта говорити. Нећу бити као кеса бушна из које испада

богатство у руке неимућних; нећу бити као жрвањ који многе људе засити а сам себе не може заситити житом; нећу да ме свет омрзне због мојих дугих беседа као што птицу која не престаје да пева брзо омрзну. Као што вели световна пословица: дугачка реч није никакво добро, добро је дугачак котур свиле.

Господе! Дај нашем кнезу Самсонову силу¹⁷, Александрову храброст¹⁸, Јосифов разум¹⁹, Соломонову мудрост, Давидову лукавост и умножи, Господе, људе под ногом његовом. Богу нашем слава и ниње, и присно и у век.

*на сребрним оргуљама – У примитивном облику оргуље су постојале још у старом веку, а у облику сличном нама познатом у средњој Европи су у употреби од почетка IX века, тако да су у XII–XIII већ биле познате и Русичима (прим. прев.).

¹ Псалтир – овде: назив музичког инструмента. (Објашњења под бројевима је уз оригинал дописао Л. А. Дмитријев.)

са гуслама – реч је о инструменту који није истоветан српским (црногорским, херцеговачким) гуслама: руске „гусли” одговарају инструменту који се данас код Украјинаца зове „бандура” или „кобза”, по коме се не гуди гудалом него се по струнама „пребира” прстима.

² Трска – овде: средство за писање.

³ Прича из Јеванђеља: Христос је, на путу за Јерусалим, проклео смокву која није имала плода. (Јев. по Матију 21:19–21; прим. прев.)

⁴ Мисли се на библијску причу о пропасти војске египатског фараона у водама Црвеног мора. Пред Израилћанима које је прогонио египатски фараон воде Црвеног мора су се размакле и они су прошли по дну мора. Када је за њима пошла фараонова војска, воде су се саставиле и потопиле их. (Занимљив детаљ: Данило Заточеник Црвено море назива „Чермное море”, онако како су Руси касније поетски или шаливо називали Црно море; истина, тако су звали и „Црвену Рус” – Чермная Русь, укр. Червона Русь, на западу данашње Украјине; прим. прев.)

⁵ Библијска прича: Аврамова жена-нероткиња Сара предложила је Авраму да узме за наложницу слушкињу Агару. Агара је, знајући да ће ускоро постати мајка, почела да показује презир према Сари. Сара је, уз Аврамову дозволу, решила да казни Агару. Увређена Агара је побегла али ју је на путу пресрео анђео и вратио Авраму.

⁶ Богољубово – резиденција (осн. 1158. г) кнеза Андреја Богољупског 10 км од града Владимира. (Овај кнез је и прозван Богољупски по селу Богољубову, а био је син Јурија Долгоруког, дакле – Андреј Јурјевич; прим. прев.)

⁷ Белоозеро је на западу Вологодске области.

⁸ Лаче озеро је у Архангелској области, на обали овог језера налази се град Каргополь.

сине великога цара Владимира – Данилов кнез, наравно, није дословно син него потомак Владимира/Володимира Великог, али је и овај превод дослован до тачке од које би дословност онемогућила разумевање.

као срну из мреже – Будући да јелени и срне имају лош вид, у старој Русији натеривани су у мреже.

Аз јесам, кнеже, као дрво при путу: многи га секу... – Овде се можемо сетити

стихова предивне и не свима разумљиве српске народне песме, коју је за своје „Руковети” обрадио С. С. Мокрањац: „Јесам ли ти, јелане, говорио, дивна јело, да не растеш, јелане, покрај друма, дивна јело..”.

⁹ Језекиј – Езекија, јеврејски цар; према библијској легенди, уместо да слави Бога због свог чудесног оздрављења, показивао своја богатства изасланицима вавилонског цара, и зато је са својим потомцима био кажњен од Бога.

од стотине ће побећи тма – Тма – руски назив за монголску формацију од 10.000 ратника.

¹⁰ Сион – брдо близу Јерусалима.

¹¹ Рјадовичи – људи који су направили уговор („ряд”) са својим господарем и раде код њега као робови.

¹² Давид – цар Израелско-Јудејске државе (крај XI – почетак X века пре н. е.). Његова дела се истичу по храбрости, мудрости и лукавости. Соломонов отац.

¹³ Соломон – трећи цар Израелско-Јудејске државе (око 965–928. пре н. е.), син цара Давида, у Библији представљен као највећи мудрац.

¹⁴ Повоз возити – обавеза достављања данка или оброка на одређено место. Шта је зла жена?... – на Данилов опис као да су се надовезали Петрарка: „Прави ђаво, непријатељ света, извор саблазни, узрок раздора..”. и Дифресе: „Рај за очи, пакао за душу, чистилиште за ђеп”.

¹⁵ По библијској легенди, Јосифа Прекрасног је оклеветала жена његовог господара Потифара, код кога је доспео након што су га браћа продала у ропство, те је бачен у тамницу. (Прва књига Мојсијева, гл. 39; прим. прев.)

¹⁶ По библијској легенди, пророк Данило је бачен у јаму са лавовима који су му почели лизати ноге, али у библијској причи нема мотива женске клевете. (Књига пророка Данијела, гл. 6; прим. прев.)

стрело што лети са чемером. – Тј. са отровом, са отрованим врхом.

¹⁷ Самсон – библијски јунак обдарен изузетном снагом. (Књига о судијама, гл. 13 и даље; прим. прев.)

¹⁸ Мисли се на највећег војсковођу старог века Александра Македонског (356–323. г. пре н. е.).

¹⁹ Јосиф се одликовао проицљивоћу и пророчанским даром.

Превео је са оригинала уз коришћење превода на савр. руски
Д. С. Лихачова – Андриј Лаврик

Станислав ЛИ

С пет година,
Бака ме је
Носила на кркаче.
Памте њена рамена
моје детињство...

Као светла свила,
Кроз грање шушти –
Сунчева светлост.

– Дрво расте
Од воде далеко –
Само то је мајци
Гатар рекао
Бацајући поглед
Летимице
На своју књигу,
О мојој првој
Љубави.

Дечак из поља...
Тако у детињству
Звали су мене.
Наигравши се сам
До миле воље,
Слатко сам заспивао
У колиби од прућа.
Поред мене је мајка
На кревету од трава,
А на ободу поља
Трска је тихо шуштала,
Успављујући ме.
Шум трске –
Глас успаванке.
Зар се све то није
Догодило мени?
Зар није цео живот
Сневање на јави?

На занимљиву вест
Стари Чон
Одговорио је лаконски:
– Али – узвикнуо је
И заћутао.
И све до данашњег дана
Чезнем да га чујем
Поново.

У кањон, где одјек
Одговара гласу,
Вратио сам се
Да своје детињство
Позовем...

Пролеће не зову
пролећем зато
што су се истопили снегови
и планине огрнуле
светлозелену свилу,
што се расцвало цвеће
и лете лептири,
већ зато што
сам те уснио
као и прошли пут,
отприлике у исто
доба године!...

У летњу ноћ
краја који је
и Бог заборавио,
сеоска деца
на топлом асфалту
једине саобраћајнице,
леже и гледају звезде.
— А иза звезда шта је?
Звезде! А иза њих? Звезде...
А ко је Бог?
Он све зна, све види и чује!
Месечина осветљава њихова лица.
Цело звездано пространство
настањује осмех Бога.

Када уморан
од земаљског постојања
подигнеш очи
ка гранама
вишања у цвату,
видећеш
како оно само,
овијено облацима
хита да те утеши:
звонким птичјим
гласовима!...

Матерњи језик
улази у душу
с мајчиним млеком и
причама с бабиниx усана,
очевим и дединим
саветима,
с љубављу
браће и сестара;
но, ако си ти
на други начин
свога рода
језик учио,
зар могу
да те назовем
срећним човеком?

Када пролазим
кроз то место
где се море протеже
километрима,
нехотице окренем главу
и водена површина
ми се осмехује
сунчевим одбљесцима.
Иза ње
линија далеких гора,
као нацртана
школским лењиром.
Снежни врхови
нижу се један за другим.
Извини, ја у тај час
заборављам на тебе
и само се претварам
да пажљиво слушам
твој бескрајни
монолог.

РОМАНСА

Изнад усамљеног виса
Броди усамљена месечина...
Усамљен стојим крај друма –
А окол, а окол тишина.

– Лепота – уздах се оте
Души што с ћутњом се саобрази –
И као да у поноћне глухоте
Мрак преко прага сад одлази.

Одлазе снегови и године,
Бехар око куће веје с висине.
Наша је вишња опет процветала,
Својим си ме драгим назвала.

Живот тек назначеног обриса
далеко је међаве горчина.
Изнад усамљеног виса
Броди усамљена месечина...

Белешка

Станислав Ли је рођен у Целинограду 1959. године. Песник је, сликар, преводилац. Аутор је неколико збирки поезије. Преводи стару, средњовековну и савремену корејску поезију, а у његовом преводу (заједно са Ли Ин Кјоном) објављене су изабране песме савременог корејског песника Ко Ина (2010) и „Антологија корејске класичне поезије“ (заједно с Ким Хјон Тхеком, 2013). Учесник је Светског фестивала поезије (Сеул, 2005). Песме су му превођене на корејски, енглески и српски језик. Победник је Московског међународног фестивала „Златно перо“ и добитник награде „Ариран“. Живи у Алмати, Казахстан.

Превод са руског језика и белешка Драгица УЖАРЕВА

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*МИРЈАНА КРСТЕВСКА
ПРОЗРАЧНА СВЕТЛОСТ СЛИКА И ПАСТЕЛА БЕОГРАДА*

Пролазећи годинама Кнез Михаиловом улицом често сам прелазећи погледом преко слика познатих београдских уметника у галерији „Сингидунум”, задржавала поглед на благо осенченим пејсажима Београда Мирјане Крстевске, једним од најпознатијих уметника савремене београдске ликовне сцене. Само академски образован уметник може да наслика Калемегданску тврђаву са толико префињене прозрчане светлости којом тајанствено обавија ваздух и небо над Београдом, београдске јесење призоре или рана пролећна светла јутра. Критичари су приметили поводом њеног јединственог циклуса слика „Земља” (*Пеишчана земља, Ишчезла земља*), на којима се бави темом угрожености живота на планети, да у љубави ове сликарке за природу има нечег космичког.

Мирјана Крстевска

Једног сунчаног дана носећи у души слике Калемегдана, Косанчијевог венца, Саборне цркве, Небојше куле, у Кући сликара на Косанчијевом венцу број 19, где се налази њен атеље, подсећам Мирјану Крстевску колико је нашем престоницом, тврђавом на води, поред многобројних песника, био очаран и средњовековни летописац Константин Филозоф :

Овај ваистину царски град Београд најлепши изглед има.

Не чуди ме, рекох, што су њени родитељи из Охрида дошли у Качарево, близу Панчева, и близу Београда, где се после Другог

светског рата доселио велики број Босанаца, Личана, Далматинаца и Македонаца.

Не изненадих се одговору уметнице да слична осећања гаји не само према Београду већ и македонском завичају својих родитеља.

– *Моја фасцинација пред призорима Лепоте је идентична било да је реч о Београду, Охриду или неком другом пејсажу на свету који нека светлост дирне.*

Мирјана Крстевска без колебања говори о лепоти Охрида:

– *У Охриду највише волим језеро окружено планинама и стари Охрид, мету разних освајача јер чува дах неког старог света. На сваком кораку можете срести неки историјски споменик. Охрид има 365 цркава а на Плаошнику су откривени и врло лепи римски мозаици. Манастир Свети Наум удаљен је од Охрида тридесет километара, манастир Светог Климента чува вредну збирку старих икона, у манастиру Света Софија, подигнутом у десетом веку, могу се видети фреске из времена пре раскола 1054. године. После пет векова под Турцима, Охрид је 1912. ослобођен од Турака, а у обновљеним манастирима се од времена стварања Краљевине Југославије поново служи божанствена литургија.*

Кажем да знам да је Охрид важан духовни центар хришћанства на путу Виа Егнатија јер сам на студијама доста времена посветила Тирилу и Методију и првим словенским монасима, Св. Клименту и Св. Науму, Охридској школи. Охрид је 1466. заузео Скендербег, а затим је султан Мухамед Други, православне становнике Охрида преселио у освојени Константинопољ.

Мирјана рече да „грађани Охрида данас љубоморно чувају своје велико културно наслеђе”.

Помислих да би и нашем народу требало више поноса својом земљом и презира према освајачима, као што смо га имали у прошлости, као што су га имали Грци и Римљани класичног доба, а има га очигледно и моја саговорница пореклом Македонка из Охрида, позната београдска уметница из Куће сликара на Косанчићевом венцу.

Основну и Дизајнерску школу завршила је у Земуну, сликарство на Факултету ликовних уметности у Београду уписала је 1975, а дипломирала 1980. године, у класи професора Стојана Ћелића. Излагала је на преко тридесет самосталних изложби и учествовала на бројним колективним изложбама у земљи и иностранству. Питам је кад је први пут осетила да ће живот посветити сликарству?

– *Није то била моја одлука. Посматрала сам свет око себе, своје утиске бележила и радила аквареле и пастеле, цртеже, уља.*

Београд је ликовни изазов многих уметника.

Још као студент започела сам циклус слика Београда. То су били пејсажи великих формата које сам претходно радила на мањим скицама. На петој години студија за велике композиције Београда,

које сам сликала гледајући Калемегдан са петнаестог спрата зграде на Новом Београду, где сам се преселила из Земуна, добила сам награду „Бете и Ристе Вукановић”.

Мирјана Крстевска оставља утисак самосвесног уметника. Занима ме каква је атмосфера тада владала на Ликовној академији, које би сликаре издвојила из своје генерације, да ли је Ћелић био строг професор?

– Радило се много. Чујем од данашњих студената да по два месеца понекад не виде професоре што сматрам правом катастрофом. Током мојих студија професори су свакодневно обављали коректуре студентских радова.

Сећате ли се неке Ћелићеве примедбе?

– Да, врло вешто је знао да студентима укаже на грешке приликом решавања ликовних проблема. Једном приликом сам израдила апстрактан пејсаж, негде бачен из слика великог формата. Професор га је погледао и обратио ми се питањем: „Да ли сте сигурни да ово није добро”?

Кад сам му се, другом приликом, пожалила да не могу да дођем до неког жељеног тона, одговорио ми је: „А шта ћете радити наредне три године”? Не само да је имао у плану моје постдипломске студије већ сам сутрадан ујутру, стигавши у академију, на свом месту затекла кутију са врло квалитетним бојама. Природа је и касније остала предмет мог интересовања. Сећам се дружења са Александром Рафаиловићем, Јармилом Вешовић, Весном Голубовић.

Природа је остала постојана тема стваралаштва Мирјане Крстевске. Ликовну поетику сажето дефинише:

„Све моје слике су на граници апстрактног и препознатљивог”.

Пејсаж је вековима присутан у европској уметности, али временом уметници мењају однос према слици и природи. Од осамдесетих и деведесетих јавља се концептуална уметност, многи наши уметници се опредељују за „концепт”, напуштају сликарство штафелаја.

Нове авангардне групе наступају као борбене заједнице. Да ли је традиција Београда и Охрида утицала на њен избор? – питам сликарку пејсажа Београда префињене симболике и осећајности. Одговара са извесном дозом недоумице:

– Не знам. Познајем модерну компјутерску технологију. Почела сам у тој области да визуелно истражујем, имала сам изложбу дигиталних слика Београда у галерији УЛУС-а. Међутим, у једном тренутку сам то напустила због здравствених разлога и физички лакшег поступка стварања, определила сам се за пастел. Ова ликовна техника ми омогућава да врло брзо остварим мисао о слици. Пастел ми је омогућио да проширим своја сазнања о уметности.

Пастел је сликање прашином. Подлога мора имати одређену храпавост да би прихватила боје.

Како, онда, задржати прах на платну?

– Постоје фиксативи праха. Разлика између уља и пастела је у технологији која сликару дозвољава да уљану слику може да брише и поново слика, док је досликавање код акварела, које сам такође радила, практично немогуће.

Пастел даје мало више ликовних могућности од акварела да преко тамног пређете светлим тоном. Искуство које сам стекла радећи пастеле помогло ми је у раду на сликама у уљу.

Највећу похвалу, рецимо, добила сам од колеге, познатог сликара, кад је гледајући једну моју уљану слику питао: „Да ли је ово пастел”? До квалитетне слике уметник некад дође врло брзо, а некад је ради годинама. И мени се догађа да дорађујем слику која се већ појављивала на изложбама.

У потрази за Лепотом, кажем Крстевској, Пеђа Милосављевић, такође сликар Београда, Дубровника, Париза, волео је београдско небо, необично, ведро, дубоко и плаво, али се жалио пријатељима да је на некој слици требало да дода још мало кобалта. А ви изласцима сунца које гледате са Новог Београда, или заласцима које гледате из Дома сликара, додајете мало љубичастих, кадмијум црвених, жутих, наранџастих тонова?!

Изненадих се одбијањем Мирјане Крстевске да говори о свом колориту.

Застаде за часак, затим рече:

– Колорит мог пејсажа је одређен оним што видим и осећам. Користим потпуно различите тонове за различите слике Београда.

Јелена МАРИЋЕВИЋ

УКУС МАТИЧНОГ МЛЕЧА

(Иван Негришорац, *Матични млеч*, поема, Орфеус, Нови Сад, 2016)

„Наш задатак је да ову пролазну и трошну Земљу тако дубоко, тако сапатнички и страшно утиснемо у себе да њено биће ‘невидљиво’ ускрсне у нама. Ми смо пчеле невидљивог. Ми занесено скупљамо мед видљивог да бисмо њиме напунили велику златну кошницу Невидљивог“.¹

Пишући о „слатком меду муза“, Тит Лукреције Кар је у спеву *О природи ствари* (I) покренуо питање песничког новитета („неокупаном прићи извору, / и цвеће брати ново“) и примања слатких речи посредством тешких сазнања. Аутореференцијални делови спева манифестују се као пројекција својеврсне песничке филијације, у смислу – ићи истим путем којим су претходници ишли, али сопственим стопама. Од тог трага кренули бисмо ишчитавање песничке књиге, тј. поеме *Матични млеч* Ивана Негришорца. Књига је, наиме, конципирана тако да готово свака песма представља говор у првом лицу једнине најважнијих људи који су обележили стварање и живот Матице српске, почев од песме обележене 1813. годином и „бацањем семена“ („С јесени 1813. године, митрополит Стефан Стратимировић, у молитви, призива слике силних избеглица“) до истакнуте 2007. („Измучена душа председника Божидара Ковачека, једне тихе пролећне вечери 2007. године, шапуће ћутљивом раку, насељеном у његовој утроби“).

Ток књиге прати и историјске промене у српском језику, што се огледа у језику оних који говоре кроз глас лирског субјекта, а који верно одражавају епоху у којој је одређени зборилац живео. Дакле, и на језичком плану испраћен је ход кроз време и кроз имажинацију песника, као повлашћеног бића које има увид у онострано. Песнику то

¹Рајнер Марија Рилке, „Писмо Витолду Хулевицу (15.11. 1925)“, у књизи: Миодраг Радовић и Никола Страјнић, *Пчела у цветнику светске и српске поезије*, Крајина, Бања Лука 2002, стр. 85. Засебно издање тематског броја часописа Крајина, год. 1, бр. 3, лето 2002.

омогућује *Матица српска*, схваћена као метафора за нешто велико и важно, божанско: „Матица мајка кроз смрт вири! ... Мед и млеч – сјајна / кап Принципа, то Бог спасава силе своје!“ Тим следом размишљања, долазимо до закључка да је кроз говор личности својих претходника, песник пронашао пут за своје стопе, тј. сопствени „неокупани извор“. Он се, о чему пише и Петарка, служио својим речима, иако је износио мисли других људи.

У *Георгикама* (IV) Публије Вергилије Марон једно од важних места посвећује пчелама, тј. линији додира између пчела и песника. И песници, као и пчеле, полажу темеље за оно што стварају, облажу их жутим воском својих медених речи, које онда стварају најслађи мед песме. Песници и пчеле имају етераству душу; не умиру када им душа напусти тело, већ одлазе на небо у виду звезда. У случају Негришорчеве песничке књиге, пчеле су гласноговорници песама, њихово прегалаштво, рад и муке – представљају мед, аманет за будуће душе које ће доприносити Матици. Наравно, и песник који их смешта у оквире *Матичног млеча* је пчела, али двострука – њихов сабрат и онај који њихове душе назива „светлосним плодовима“.

Песник је то учинио у интерлудијима између циклуса унутар књиге, који носе наслов „Мед и прах“. Прах је овде реч двоструке семантичке ауре: односи се на пролазност и потрошност, али и поленов прах, кога је неопходно сакупити не би ли се произвео мед. У синтагми „Мед и прах“ има неке *етеричне* енергије песме „Ламент над Београдом“ Милоша Црњанског. „Прах, пепео, смрт је то“ и стихови о смрти и пролазности младости, суочени су са Београдом који „међутим, расте“ и оличење је вечности. Оно што је *Београд* за Црњанског, то је *прах* за Матицу српску и Негришорца: без праха нема меда, тј. нема трајања, ширења и раста. „Мед и прах“ имају функцију у песничкој књизи да истакну допринос минулих генерација и оплођујући прах нових генерација, који је залог да ће мед наставити да тече. Песме у интерлудијима полетније су, у деветерцима, као да су ослобођене тежине или ширине земаљског. Оне су облик продора у костићевску *вечност*, али је мотивација тог продора другачија: „Душа у биљне прах-куглице / и у кап се млеча живот згусне: / липа и багрем, људско лице // и живоносне Божје клице/ цеде се у мед што нас плъусне:/ ево дара од Свете Тројице!“

Млеч стварају пчеле радилице, али се њиме храни само мајка Матица, не би ли успевала да увек снесе потребан број јаја. Млеч Матицу чини дуговечнијом од осталих пчела. У песми се у млеч згуснуо живот значајних културних прегалаца, њихов рад и напор, а Матица српска, хранећи се тиме, наставља да живи за потомке, можда не случајно, познатије под именом *беле пчеле* (деца чукунунучади). Нимало произвољно одабрани мотиви липе и багрема, јављају се заједно у три песме из интерлудија: „Душа у биљне прах-куглице“ (са стиховима: „У мени звоне/ нежна звона: кожом ми дишу багрем, липа“), „Липа и багрем, људско лице“ и „Дах пчелињи, последњи“, песми у којој се наслови *цеде* у мед-стихове. Поред лековитих својстава липовог и багремовог меда (чија боја подсећа на боју лица), симболика липе и багрема може се довести у везу са Богородицом.

Сугестивна симболика, појава мотива на три места и „дар од Свете Тројице“, упућују да се у песничкој књизи може трагати за широм симболиком биља, од којег би се у коначници добио мед. Помињу се, примера ради – висибаве, јагорчевине, зумбули, јоргован, јасмин, жалфија, ружа, каранфил, трандафил, маслачак, али и детелина, трстика, дрезга, смрдљевак, драч, бурјан, чкаљ, коров. Познато је веровање по којем је душа врт у којем расте свакојако биље (и „прах-куглице“ цвећа, а и коров), па у складу са тим шта успева у души, она има свој мирис, а ако је кадра да произведе мед – онда и укус.

Мотив маслачка, рецимо, јавља се у две песме. „Увелим маслачком“ назван је Субота Младеновић, али му „предстоји“ да се „у лепо цвеће ... претвори! У то цвеће гледајући, / срце ми пуно топлине буде, / а очи пуне суза“. У песми о „измученој души“ Божицара Ковачека, „у парку маслачци жуте, али то жутило / на нови животни циклус наводи“, и добија свој сјај у стиховима: „До целовита два потписа, некако, / дођосмо и све блесну ведрином / маслачковог цвета! А такав цвет када видим, / макар из даљине, из дубина прошлости, / из зеленила градског парка, ја тад знам, / подла звернице: не можеш ми ништа“. Осим што упућује на обновивост, маслачак се може запазити и у емблемима неких универзитета, јер универзитети треба да расејавају знање, као маслачак – семе. Можда би се то могло рећи и за улогу Матице као куће културе, али за контекст песме, важан је аспект обновивости, светлости и ведрине.

Супротно од значења маслачка, бурјан и драч упућују на песму „Српска земља“ Вељка Петровића, земљу „каснога цветања“, „чмалих пупољака“, у којој лирски субјекат постаје „храном бурјана и драча“. Иако су ове биљке знак да је земља обрадива и плодна, њихова црна боја, боја земље, означила је обрнут процес – уместо да лирски субјекат једе плодове те земље, она и њени плодови гутају њега. Тамна боја бурјана и драча, прелила се и на друге мотиве песничке књиге *Матични млеч*, који прете да осујете стварање меда и млеча (црна жуч из душе, црно сунце, црна жуч, черни полк, црна марама, црно руво, црна гавраница, црни сан, црни анђели, црне маске, браћа црна, црне бакље, црна ноћ). У атмосфери црнила, где је црно и оно што по себи није, излаз се проналази у вергилијевској идеји о етеричним душама пчела и песника, које не умиру, већ постају звезде. У другој песми „Диптиха о мостовима“, „бивши председник Матице Јован Суботић, јуна 1884, сабира утиске после свечаности на којој је обележена 50-годишњица његовог књижевног рада“. И њега „призива земља“, али каже: „срце ми пуно звездица, / небеских варница ... па их сад чувам ко најлепше драгоцености ... О, дођите, црни анђели, / једино кутија мога срца / вашу белину чува! А чуваће је / и кад у сремску, сасвим, / утонем земљу!“ Стихови су она оптимистичка ведрина, која је изнад живота и смрти и због које је вредело бити радник, песник и пчела.

Због њих вреди саслушати писма/посланице или слова о смрти, сузна слова, молитве, плачеве и диптихе песама *Матичног млеча*. У њима су душе „згуснуте у грумен сунчевог сјаја“, као

упокојена душа Марије Трандафил. Ове песме све заједно су поема *Матични млећ*, а свака за себе је мед који се прелива из циклуса у интерлудиј, па и нови циклус, чије средиште чине диптиси. Зато се песничка књига чита полако и помало, на кашичицу – као кад се узима мед. Песме су густе и лепљиве, али лековите, оне су песничко помирење свих завађених, мед „што нас гаји, на рад наводи, боцка и штипа“. *Матични млећ* зато може да буде само поема, не драма, ни приповетка, ни роман, јер жанровски гледано – преплићу се елементи лирске и епске поезије (интерлудији и циклуси), а композиција је заснована на развијању фабуле. С друге стране, само поезија има ту снагу да одсутно учини присутним, невидљиво видљивим и наду да је то и даље, упркос новом духу времена – могуће. А за тако нешто потребно је песничко дело, јаке и осмишљене унутрашње структуре, са диптисима као стубовима и интерлудијима као куполама, не тек збир, тј. збирка.

Маријана ЈОВЕЛИЋ

*ХИРУРШКА ОПЕРАЦИЈА: ПОТЕНЦИЈАЛНО УБИСТВО, ИЛИ
ПРОВАЛА У ТУЂЕ ТЕЛО, РАДИ ПРОМАШЕНЕ КРАЂЕ?*

(Игор Маројевић, *Туђине*, Лагуна, Београд, 2018)

Ласерско-рентгенском методом ововремени историчари уметности утврдили су да је испод првог слоја који приказује лик ружне служавке на чувеној Гојиној слици заправо затомљени, далеко од иследничких очију јавности и неумољивог супруга, војводе од Албе, забашурен портрет прелепе војвоткиње од Албе. Реч је о лику Гојиног интригантном-инкогнитског женског модела са којим је похотно делио не само мистерију стваралачког чина, него и ласцивне личне тренутке властите интимне повести. Да ли до „лепог“, нужно долазимо преко „ружног“ и, шта је одистински појам „лепог“ у једном тегобно-разарајућем, аутохтоном когнитивном захвату? Да ли антички идеал калокагије, као јединство „лепог и доброг“ представља не само естетички, него и етички *conditio sine qua non* једног употпуњеног сазнајног процеса у коме је „добро“ зацело и „ружно“, само уколико осмишљава и објективизује овај процес чинећи га сувислим, целовитим и, најпосле, сврховитим?

Маројевић, наиме, изводи особит вид синкретизма, готово поетизоване „мирољубиве коегзистенције“ етичког и естетичког принципа трагачког, инванзивно-операцијског, истраживачког захвата индивидуације. У њему, начело „лепог“ свесно и рационално, али не и помирљиво-малодушно, обгрљује под својом испитивачком инквизиторском камилавком начело сурово-беспоштедног, недвосмислено-наметљивог реалитета. Та унутарња и спољна објективна стварност каткад искричаво-тихо, а неретко грлато-пламено диригује етичким хабитусом главног јунака напипавајући бојажљиво-силовито ону белу врпцу око његовог струка која ће, у једном једином, блештаво-сладострасном потезу, попут одсечног сева муње податно развезати неповерљиво-затегнуту, тамну иследничку мантију.

Налик палеографском разоткривању и вештом „стругању“ појединачних слојева средњовековног палимпсеста приказују се и самоишчитавају поједини слојеви личности Ратомира Јауковића чија

разуђена многозначност почива на анализи вишестрано-вишезначних слојева како његове сопствене, тако и личности из његове околине које представљају неку врсту изврнуте рукавице и одраза у огледалу. Јунакове јунговске сенке интровертирано-екстравертно разгоропадиле су се и распршиле између Залива и Београда, вапећи за својом самобитношћу у критичком кликтају који наликује на јецај Октавија Паза: „Ја нисам Ти, али Ти јеси моје Ја.“ Ако и има нечег прорачунатог у безмало безазленој, пре-емпиријски-„табуларазовски“-чистој, нетакнутој природи главног јунака, то је калкулисање властитом деструктивношћу и аутодеструктивношћу које, ипак, носи назнаке аполонски-превентивне самоконтроле, те преко потребног мира и мере, као предоминантних супстанцијалних стратума у односу на начело дионизијски-усхићеног, неодмереног, каткад неутаженог оргијазма који тражи неодложна задовољења.

Попут зреле змије, главни јунак је готов да контролише сваке нерационалне и неоправдане изливе унутарњег отрова доказујући да су, ипак, најопасније младе змије, јер не знају да контролшу количину истиснутог отрова. Њихова злоћудност лежи како на неспособности да калкулишу токсичном материјом, тако и на неохрабрујућој прогнози и перспективи да ће се, временом, неизоставно подати јеткој подмуклости превејаног зрелог доба, извитопереној у армију смутљивих, безвољних, али „сзрелих“, изнад свега друштвено-подобних манипуланата „испеченог“ заната и „прођених“ школа. Њих лицемерна средина највећма учи конформираним вештинама нереаговања, „мудрих и разложних релаксирања“ усијаних стања што штеди капацитете, али клони паду оне вратоломне и искрене, покретачке акције потпаљене пролазним, младалачким жаром.

У изналажењу истине о суштаствености властитих „Ја“ која се, неретко, како Платова у својој језовитој метафоричности вели: „расцветавају као подсукње старе дроље“, главни јунак, истовремено, извршава два једнако узнемирујућа и разједајућа процеса: интроспекцију и екстернализацију потраге. Ово носи призивук наизменичног „тихог царања жарачем“ и „распиривања ватре“, али не одвећ јуначки, него помоћу ветра и пламену подложног, лако-покорног материјала запаљивих шума.

Колективизација сопствене стигме (осећаја срама) покушајем утапања властите скале солмизације у „већ виђени“ гласовни клише „здраворазумског“, срединског „*vocis populi*“, те неодмерено коришћење механизма пројекције (приписивања) и идентификације која је, по правилу, у крајњем исходу увек негативна било да представља позитивно, или негативно поистовећивање, не доводи до задовољавајућих резултата у потрази за ваљаном сликом о себи. Добродошле ефекте не даје ни јалово, учаурено, самодовољно самозагледање дедуктивистичко-спекулативног типа. Одиста, зар нас интензивније не прене бацање погледа у огледало као последица учињеног акта инспирисана потмулим осећањем стида и гриже савести, него ли једноставно и рефлексно погледање у исто, ради добијања самоуверено-потврђивачког одговора о властитој лепоти.

Достојевски је рекао, да кад не би било Бога, све би било дозвољено и, оно што краси особеност персоналистичке потраге Ратомира Јауковића јесте чињеница, да изналажење целисходних кочионих механизма није врхунски домет прилагођавања човека свету него управо његова моћ да тај исти свет и објективну стварност зналачки и умешно прилагоди себи, постављајући осујећујуће границе његовој бескомпромисној наредбодавности. Ратомир Јауковић ризикује и баца коцку, пролазећи рубиконе који деле Старохерцеговце и Црногорце од Београђана, заблудело-парадигматичне менталне склопове Залива од инстантне урбаности неразотуђених мозгова велеграда. Он ризикује да све своје априорне мисаоне конструкције „баци под ноге“ беспоговорној, тренутној, често сирово-ћудљивој, егзогено-ситуационој заповести емоционалног бића изненађен тим непрорачунатим и непредвидљивим изливима. Збиља, и најискуснији стрелац наједном се безмало тргне у затечености приликом опаљења метка, иако је упразнио низ претходних неопходних ритуала у склопу припреме за гађање. Најбољи погодак повезан је са спонтаношћу дејства и неизвесношћу почетка и исхода. Чувени представник егзистенцијалистичке филозофске школе Карл Јасперс узвикује да појединац постаје покоран Богу као и свим узвишеним идеалима уопште тек онда када се на то одлучи понукан из дубине душе и преда се у потпуности и безрезервно, а да при томе ни у једном трену не поседује објективну гаранتيју о томе шта то Бог од њега заправо жели и тражи.

Бог као друго „Ја“, са којим Јауковић неретко општи, као и Бог као његова јунговска сенка и Суперега силовитог, подсвесног, фројдовског Ид-а, делује преко његових слободних одлука. Главни јунак се интимно не слаже са констатацијом: „Ако је живот борба, онда је смрт спас.“ Јауковић респектује смрт, проблематизујући и, једновременно, сакрализујући и десакрализујући, дивинизирајући и профанишући, деификовајући и детронишући волшебну феноменологију суицида. За њега је, наиме, једнако важно, сушто егзистенцијалистички узев, да научи да живи исто тако умешно, као што је истинска врлина умети правилно мрети. Рационализација самоубиства иде дотле, да Ратомир у једном моменту суициду даје легитимитет кроз атрибуцију његовог херојског карактера. Подсвесно, он смрти покушава да изнађе смисао, будући да још увек није пронашао смисао живота који га довољно снажно учвршћује у уверењу, да је исти вредан живљења.

Истодобно, инаугурацијом појма херојског суицида он покушава да побегне од приземних, тривијалних, конкретних, интимистичко-партикуларистичких разлога који једног самоубицу, било да је то његов отац, или аутодеструктивац уопште, наводе на тај непопуларни акт. Он упорно тежи да амнестира и, војним жаргоном изречено, неутралише „живу силу“ нелагодног осећаја срама због кукавичлука починиоца, приписивањем оваквој врсти скончавања неког вишег, идеализованог смисла који слабост апологетски промеће у сумњиво и слабапно одрживо саможртвовање. Надаље, главни јунак каже: „Самоубици је најтеже, јер нема времена и могућности, да окаје своје грехе.“

Грозничави покушај главног јунака да дефинише и демистификује суицид било као личну или универзалну категорију и драму, доиста представља његово горљиво прегнуће да пронађе ваљане разлоге за живот и утемељено оправдање за своје битисање у датој објективној стварности. Овде долазимо до кључне тачке потраге. Лик неупадљиве, локалне заливске библиотекарке Симоне, у карактеризацији ликова намерно је, чини се, изведен као титраво-конзистентан и неуобличено-магличasto-аморфан у односу на консеквентну упечатљивост и снажну емоционалну тоналност фигуре уреднице алтернативне музичке куће, Бојане Дробац. Првопоменуца, зацело је лелујав покушај изналажења извесног референтног тела и медијума за оваплоћење механизма пројекције у прилежној саморефлексивној потрази за чврстим унутарњим зиданицама на којима почива јунаково крхко биће. Она је нека врста деперсонализованог лакмуса за његова властита, најдубља истраживања и ломове.

За разлику од Симоне, лик Бојане, са свом његовом вриштеће-интензивном и недвосмислено-наметљивом динамиком, као и изнијансираном колоритношћу, јесте финализовано изналажење оне еликсирско-исцељујуће есенције властите потраге која почива на правим, егзистентним, истинској промени подложним, али не и исконструисаним вредностима. Дакле, пронашавши жену од „крви и меса“ Јауковић коначно схвата да до одговора на питања која га тиште може доћи, не кроз интериоризацију или екстернализацију својих контемплативних нагнућа, него искључиво кроз активну индивидуацију исказану путем конкретног животног чина. Наиме, стерилни сепуку интроспекције не даје ваљане резултате, као ни приписивање властитих чежњи, фрустрација, очекивања и рањивих спекулација околини, налик метафоричном хируршком захвату којим се изводи неплодоносни продор у туђе тело, ради промашене крађе.

Као што је најефективнији нож онај који је довољно мали да zgodно и несметано „легне у шацу“, Јауковићево главно оружје је, уместо фаталистичких дедуктивизама, сам живот са свом његовом застрашујуће-осебујном лепотом. Он не живи „за тренутак“, али је склон да дише и битише у олујном ковитлацу тренутка. Овај се не либи да остави понеки неуслишени дамар и до краја неартикулисани, готово нечујни бруј увек ускомешаних спознајних бридова учвршћен у сазнању, да је сваки појединац својеврсни *Imago suis*, а не нужно, неприкосновено и за свагда зацементиран, ради непродукционих акција и сврха постављени, идилични и снебивљиви *Imago Dei*. Стога га одвећ не узрујава свест о сопственој недовршености и несавршенству, не клонећи се осећаја беспомоћности који мање обеспокојава од осећаја лажне омнипотентности (свемогућности) на коме лежи једна незрела, нефункционална, у свет недовољно удубљена личност обременења обманом о властитој целовитости и довршености.

Ратомир каткад наликује на последњи стадијум у развиту савршеног лептира. Такозвани *Imago*, кроз постепен и мукотрпан пут, преко фазе склупчане и беспомоћне ларве и лутке, најзад

досеже стадијум лептира, али док се бојажљиво измигољује из напрсле кошуљице одликују га још увек нежна и мекана, безмало лепљива, за лет још недовољно спремна крила. Удишући ваздух који ће му, истовремено, прочистити плућа и помоћи му да прецизније и далекосежније добаци метак у циљ док гађа из пушке кундака наслоњеног на нејако раме, Јауковић, као сваки вешти стрелац, никада не издахне одједном читаву количину удахнутог ваздуха. Мајушни део тог удаха увек се задржи, јер би нагло и најједном издахнут целокупан ваздух довео до трепераве „глади“ тела за кисеоником, појачао откуцаје галопирајућег срца, те померио цев нациљаног оружја. Све изречено, резултирало би промашеним поготком. Но, ни промашај главног јунака не обесхрабрује до краја, наводећи на разрешење енигматског питања: Да ли је тајност очигледности, једновременно, и она очигледна тајна која нас опомиње да ако се изгубимо у прошлости, или у будућности, постајемо криви у односу на наш задатак?

Трик питање, на које Ратомир симболички покушава да одговори, гласи: Зашто камиказа носи кацигу, када је и сам свој живот унапред осудио на пропаст? Ово питање главни јунак ће одгонетнути онда када сазна зашто је важно да игла за еутаназију остане стерилна, иако пацијент сам жели да умре и прекине властите муке.

Жарко МИЛЕНКОВИЋ

УЦРТАВАЊЕ СВАКОДНЕВИЦЕ И ПЕВАЊЕ ОПСТАНКА

(Гојко Божовић, *Mana*, НБ „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2017)

На једном месту Мило Ломпар је написао да „судбина поезије је, одувек, судбина самог песника“. И није погрешно, јер је живот песника неодвојив од његове поезије. Све оно што тишти песника, што га покреће или саплиће, радује или растужује, све то може бити повод за песму. Све то и још много тога. Један велики српски песник, Иван В. Лалић је рекао да песник не може изван свог времена: „Песник, све и да хоће, не може а да не пева о свом времену. А то је, врло изразито, и време зла“. Феномен зла и несреће одувек је привлачио песнике, зло и његова функција у историји човечанства су, на неки начин, главно обележје модерних песника. Историја човечанства је једна велика историја злочина. Фасцинираност песника тамном страном људског бића, учиниће да Хуго Фридрих закључи да модерна поезија говори „загонетно и тамно“. Али, с друге стране, феномен зла, никада није песника учинио злим. Никада добар песник није постао хроничар зла. Никада добар песник није певао само о злу, већ неизоставно о нади, о опстанку, о борби.

Ишчитавајући најновију збирку песама песника Гојка Божовића *Mana*, казује нам се да је овде реч управо о једном таквом песнику. Песнику који певајући о злу и свакодневном животу не престаје да пева о нади и о опстанку. И онда када се чини да је о томе немогуће певати, да добро не постоји на овом свету, искуство песника нам говори да није све пропало и да је пропало само оно чега се сами одрекнемо и оно од чега одустанемо: „Гледао сам људе како одустају. / Враћали су се назад, / негде у дубоку позадину, / као да напуштају себе, спремни на све. // (...) // Гледао сам људе како одустају. / И оне који су имали снаге / само да одустану. / А самоћа се расула / као равнодушност у доба беде. / Као новац у време инфлације.“ („Гледао сам људе како одустају“).

Живот може бити тежак, али нас увек неке ситнице чине живима, и срећнима што смо живи, као што наглашава песник у песми „Ограде“:

„Али ја сам на путу, на уској стази пута
Између две оgrade, и смисао је у кретању.“

Искуство песника да „смисао је у кретању“, животна је и песничка мудрост. Кретање је кружење, а стално кретање јесте стална промена, а промена чини живот човека и песника подношљивим, те су ово стихови о опстанку. „Овде се не говори о опстанку, него опстанак себе говори у песништву: другим речима, он се самоизлаже“, каже Бошко Томашевић у тексту „Песништво фактичности или о томе како се она објављује у песништву“, а што нам може послужити као опис онога што сматрамо да је од велике важности за певање (али и промишљање) Гојка Божовића. Стихови се потврђују животом песника, те на тај начин живот песника постаје факат песничког доживљаја. Чак и онда, када свет, у коме су се песник и људи нашли, није песнику и човеку наклоњен, они ће се надати и певати загледани у светлу тачку сећања:

„Већ је постао сасвим нови свет
У коме се сналазимо
Пипајући по мраку,
Пратећи маховину на кори дрвећа,
Гледајући у правцу где се
Некада налазила Северњача.
Или само идући у неком правцу.
Било ком.“

(„Како се лако стиче искуство“)

Опет се смисао налази у кретању. Важно је само не заустављати се и излаз ће се пронаћи. „Дај нам данас, / мада данас већ имамо / као наш једини иметак, / као оно што нам је дато, / као оно што јесмо“ исписује песник оченаш савременог човека у песми „Дај нам данас“. Шта је то што нам је данас потребно? „Хлеб наш насушни, дај нам данас, и не уведи нас у искушење, но избави нас од зла“, завршава се најважнија, најосновнија молитва хришћана, док Божовић следећи тај траг, претходне стихове наставља: „Дај нам оно што нисмо, / дај нам да дамо себи, / да отворимо прозор, / скинемо маску, / закорачимо у воду, / испричамо причу.“ Позив песника да се скину маске, да се отвори прозор, наговештавају „проширење подручја борбе“ са светом у коме смо се нашли, а закорачење у воду и причање приче, позив да се иницијацијским преображајем заврши стара прича и да се започне нова. Но, није баш све тако једноставно. Јер човек никада не схвата најједноставније поруке, те ће ова молитва важити и важити, снажити човека јер:

„Дај нам данас,
Нико нам то неће узети,
Једном ћемо знати
Да смо то имали.
Али то није данас,
И зато то немамо,
Мада нам је дато
И нико други то неће.“

Опстанак који себе излаже и којег излаже песник огледа се у неодустајању, у сталној борби, у опроштају јер су дошла тешка времена, као у песми „Дошла су тешка времена“: „Дошла су тешка времена. / Али не брините, доћи ће још гора. / И зато удахните ваздух / пре него што наступи час. / Ово су једина времена / и зато живимо у њима.“ Варирајући приче да „свако време носи своје бреме“ те да су прошла времена била боља, а садашње време најгоре, Гојко Божовић пева једну зрелу песничку и животну мудрост, која се огледа у стиховима:

„Нико не опрашта другоме
Оно што лако прашта себи.“

Тако је са људима и са временима, увек су једни гори, а други бољи и нико никоме не прашта, а људи су људи, време је једно и једино, оно које живимо, па је и Божовићев закључак да треба живети у времену таквом какво је, јер не постоји неко друго, ознака онтолошког оптимизма властитог бића, без обзира на све тешкоће којима нас оно засипа.

Иако је Божовићево певање у књизи *Mana*, певање о најболнијим питањима „потреба за гласом у гомили уснулих тела“ („Путовање у ноћ“), о неместима „нестало је место с кога смо кренули. / Немам где да се вратим“ („Место на коме стојим“) или „Испостила се земља од дуге употребе / у рукама расипних наследника“ („Земља“), о несечању и сећању „Сећања су прича за себе. / Ничега се не сећам. / Ништа није остало прича / у којој би се нашао мир“ („Сећања су прича за себе“), о бесу „Бес се ваља улицама / (...) / У коме људи трче без разлога / у коме разлози чекају своје људе“ („Бес“), о безизлазу „Знали смо знање, / али нисмо знали излаз из ове ситуације“ („Говорио сам“), он се не зауставља само на томе, већ решење проналази у борби и опстанку. Учрпавањем свакодневнице Гојко Божовић нам је понудио мапу града коју стварају „гласови гнева“, у коме су људи „ташти наследници ничега“, али и мапу бекства од тог и таквог града и тог и таквог света.

Вељко СТАМБОЛИЈА

СРПСКА ХЕРОИНА НОВОГА ВЕКА

(Анђелко Анушић: *Колона*, Удружење за очување баштине „Дијак”,
Прибој, 2018)

Деведесетих година двадесетог вијека једна *Колона* је ипак премашила све дотад виђене колоне, па чак и оне војне које су знале бити подугачке када се кретало у офанзиву. На крају двадесетог вијека у мјесецу августу, а бјеше и велика врућина, кретала се једна од најдужих Колона икад виђених у овом вијеку од Републике Српске Крајине па све до граничног прелаза на Рачи. Књиге се о тој колони пишу, а и писаће се, богами, још дуго. Ко је покренуо ту *Колону*? Шта је силан народ натјерало на путовање без повратка? Којом су грешком заслужили овакву казну, овакав прогон? Један дио одговора сигурно ћемо наћи у монодрами „Колона” Анђелка Анушића.

За Милицу, главну јунакињу Анђелкове монодраме, *Колона* је била све, и огњиште, и кућни праг, и завичај, и домовина, и заштитник људских права и сигурност тог врелог августа 1995. године. *Колона* је била Миличин универзитет, најбоља школа у којој се знање стицало великом брзином и трајно, за цијели живот. Била је то *Колона* која је формирана оног тренутка када је сатанизована жртва, а хваљен њезин крвник од једног дијела међународне заједнице. Све је то Милица, просјечна Српкиња из Крајине, удата за Хрвата Јосипа из Кутине, схватила на свој начин, стиснута на уској цести у дугачкој *Колони*, возећи трактор који никад дотад није возила (у *Колони* се све брзо научи) и у тракторској приколици рођаке и комшије и како каже колонашица Милица „Колона је старија од свих... хиљаду година је иза мојих леђа”. Иако је за Милицу трактор скаламерија и срамота да жена, поред мушке руке, вози ову пољопривредну машину, није јој било друге него да како зна и умије савладава технику вожње. Успјева у томе ова висперна Крајишникиња, *уверчила је на брзину брзине*, односно разабрала гдје је гас, а гдје квачило и руке су већ биле на волану. Не осврће се Милица, гледа напријед и вози право, а *небеска лучка* припекла *стоножну Колону* и некако се осјећа заштићено, сигурно иако се унутар Колоне одвија велика драма једног народа који је незаслужено одбачен и остављен од *свега свијета*, што је још

почетком 19. вијека пророковао генијални филолог Сава Мркаљ, родом из Сјеничака на Кордуну. Сјатили се око Милице и силни новинари, „турају људима оне своје справе под губицу”, међу њима и исти они који су годинама сатанизовали њен народ, да чују јаук, цмиздрење, кајање, а наишли су на инат, отпор, лекцију. Да ли су се постидјели или бар на тренутак показали дјелић саучешћа у трагедији Миличиног народа или су ликовали? Прије ће бити да су били задовољни што су успјешно судјеловали у нечасном послу уништавања једног народа. Јер, како то да само Срби смију да турају прст у око њиховим господарима. Објашњава њима поносна Српкиња Милица да је *Колона* мајка, завичај, домовина, род, друг, пријатељ, заштитник, сила... јер не знају, или неће да знају, од каквих крвника она бјежи, срећна што у приколици спасава српску нејач и старчад, и да је све боље, ма гдје то било, од патолошке мржње дојучерашњих комшија. Од „братства и јединства“, „возова пријатељства“, „заједничких основа у образовању, заједничког језика, углавном српског, збратимљених градова и села није остало ништа, можда ту и тамо понеки брак између Српкиње и Хрвата и обрнуто као у Миличином случају, пролазе кроз главу Миличина сјећања на прошли живот, гдје је њен Јосип, Хрват, остао на правој страни, вјеројатно и под утицајем Миличине доминантне личности и њене убједљиве елоквенције.

У *Колони* се одвија драма читавог једног народа, али и појединачне људске драме. У *Колони* се умире и нијемо пролази поред смрти „капне чељаде ко свијећа” и рађа. Ту унутрашњу драму која се одвија у сваком појединцу и драму путујуће државе која се стисла и стегла у херој-*Колони*, *Колони* ходочашћа, прате и амбијентални описи са веома успјешно скројеним пјесничким сликама „Сунце изгубило битку са високим бријегом”, „цеста се стресла неколико пута као коњче...”, а понегдје и самоиронија „да смо губари све би лишће успут обрстили, угрозили екологију”. Сливовито исказивање мисли и осјећања је једна од главних карактеристика Анушћеве монодраме, приказане кроз умјетнички изграђен лик једне жене из народа. Милица је и мајка и супруга која брине о својој породици, али и особа која брине и о својим комшијама и пријатељима, несебично и као да се то подразумеје. Има у Милице и оне урођене мудрости Давида Штрпца, „тањушан у лектри као паорска надница”, и *Милутинове* туге (*Књига о Милутину*) због неправде, „има и међу избјеглицама људи”, и *Толиног* врскавог хумора (*Живео живот Тола Манојловић*) којим се брани од животних недаћа, „прошли смо као ћирилица међу Србима”, као и ироничне помирености са судбином коју исповиједа Петрија, „закитите се мојом муком”, брижне и пркосне *Мајке Храброст* на крајишки начин, „нек изађе пред Колону ко смије”.

Колона галами, инати се, има свој живот, своја правила, зна *Колона* и да се узјогни. У том тренутку за Милицу нема веће силе од *Колоне*. Надахнуто одабрани придјеву оживљују *Колону* и Милица је доживљава као змијурину, аждају, *гусјеничари Колона* у свом колонашењу према неком циљу који јој није сасвим јасан. Јавља се и стрепња како ће бити примљена у Србији, од родбине, од пријатеља, од сународника. *Згрчила се колона и укочила* на граници код Раче од

намргођених погледа српских граничара. Не схватају, не разумију суштину историјског тренутка и величину ове *Колоне*. Преусмјеравају је према Косову, Колона се буну, подиже шију, Милица се буну, знају да је све ово на Косову и почело. Поражени и угрувани нису спремни на још једну авантуру која слуги на слично зло које су више пута у овом вијеку претурили преко главе. Напокон, погрбљена и утуљена, *Колона* улази у Србију и ту се прекида нит путујуће државе. Расула се Колона по цијелој земљи Србији, ти посљедњи опилици најзападније српске земље, Републике Српске Крајине. Кратко је трајала, у немогућим условима, али је трајала. За историју и будуће историчаре сасвим довољно.

Милица је у монодрами *Колона* главни наратор са специфичним и препознатљивим банијским говором кога одликује јекавштина или ткз. ђекавица. Анђелко Анушић одлично познаје овај говор, његово родно мјесто Градина, Сува Међа, налази се у БиХ-а, граничи се са Банијом. У позадини Миличиног монолога присутан је, на непримијетан начин, и питалац, вјеројатно сам аутор, коме је душу отворила Милица. Миличин портрет је извајан од ријечи и поступака, физички изглед ове отресите и добродушне личности можемо претпоставити. Карактер ове *Крајиникиње колонишице* прототип је банијске, односно крајишке жене. Она је на тренутке у стању и да питачу одржи лекцију, да од питаног постане питалац, да поучи знатижељног новинара или писца у директном обраћању без пардона, „да га мало за сердашце штипне”: „Крчкај се у свом незнању, у своме самозаборау” или када критикује младе што заборављају прошлост и да су Србе приказивали између редова. Ово изражавање у гномском стилу карактерише већи дио монодраме. Умије Милица и да се похвали на себи својствен начин ријечима „сажвакала сам ја лектиру” и да рецитије чувену *Бранкову* пјесму „Петровачка цеста”.

Анђелко Анушић упорно и зналачки допричава прекинуту причу о судбини прекодринских Срба кроз све књижевне родове, дакле кроз поезију, прозу, драму, есеистику и то са уравнотеженом умјетничком вриједношћу. Ништа мањи траг није оставио ни у новинарству када је у Хрватској писао о појавама о којима се није смјело писати, када се ни име српско није смјело спомињати без посљедица. Оваква разноликост и ширина умјетничког и новинарског рада могућа је једино код писаца који изузетно познају језичко благо свог народа, историју тог народа, обичаје, традицију, културу, а Анђелко у том погледу свакако предњачи. Анђелка смо добро упознали као пјесника и прозног писца, али нас није изненадио ни својим драмским дјелом, односно монодрамом „Колона”. Монодрама, што је и разумљиво, има исповиједни карактер једног лица и нимало није лако кроз један лик све вријеме задржати пажњу читаоца. Анђелко је у томе успио јер је кроз Миличин лик приказао карактер и понашање читавог народа који је вијековима живио у страху од некакве одмазде. Та нелагодност је итекако присутна и осјећа се у читавој Колони; уз Милицу она је главни јунак монодраме. *Колона* је живи организам који *стоного змијуља као велики реп, репина, подиже шију, зна да се узјогуни, инати се, али је и погрбљена, утуљена, згрчена и укочена.*

Нови изазови очекују *Колону*, нова неизвјесност, нови почеци и зато су осјећања сваког *Колонаша* помијешана. Није случајно Анушић за репрезентативног представника *Колоне* узео Милицу, женску особу која је биолошки слабија карика у Колони, или бар такво увјерење влада. Управо та слабија карика Колоне показује највећу присебност, храброст, одлучност да истраје заједно са *Колоном*, па шта буде, јер све је за опстанак боље од неподношљивог останка са србомрзителима. Анђелкова Милица *не гледа преда се*, понаша се у складу са временом у ком живи и њу је закачио феменистички покрет а да то и не зна. Милица је жена с краја двадесетог вијека, и када прича гледа саговорника право у очи, и потпуно је свјесна ситуације у којој се налазе она и *Колона*. Поносна што је урадила нешто корисно, довезла је трактор до границе и у Србију и тако спасила рођаке, пријатеље и комшије. Али најдаргоцијенији емотивни, духовни и интелектуални потенцијал који Милица носи у себи, а да тога можда није ни свјесна, а тиме и читава монодрама, јесте хумор. И управо је овај специфични крајишки хумор, који ће свој крешендо доживјети на крају монодраме, када Милица лаконски одговара саговорнику *зашто се не враћа у завичај да пита Колону, јер је она задужена за одношаје са јавношћу*, и тако отклонити све дилеме око могућности да се добра ауторова замисао не претвори у неку врсту мелодраме. Егзистенцијална угроженост није Милицу лишила овог љековитог еликсира, чак ни онда када је хладно бирократски у Србији преусмјеравају на Косово и Метохију.

У потпуности треба подржати и идеју Славице Гароње Радованац, рецезенткиње овог дјела, да се монодрама „Колона”, уз добру драмску обраду, изведе на даскама које живот значе. Тиме би и гледаоци, а не само читаоци, могли процијенити важност ове монодраме која на другачији начин од инсертисаних новинара и писаца описује догађаје из деведесетих година. И Срби имају право на интерпретацију тих догађаја из свог угла и на свој начин.

Нада КРЊАИЋ – ЦЕКИЋ

РАСПРЕДЕНО ТКАЊЕ РОМАНА

(Владимир Табашевић: *Заблуде Светог Себастијана*, Лагуна, Београд, 2018)

Овај наш начети 21. век преплављен је и хиперпродуктиван књижевним делима и кажу да сам број писаца надмашује број читалаца. У великим књижевностима квалитет је најважнији, а књижевност је фокусирана на питања, која мењају свет и нас читаоце. У великим и малим књижевностима доминантно је слободно књижевно стварање са тенденцијом да се избегне осредњост, да не изостану оригиналност и императивни жар стваралачког дела. Проглашен је кривац за то, то су закаснили постмодернизам и опште светско помодарство.

Проблем је, кажу и у мању књижевне критике и књижевних критичара, тј. стручњака за књижевност, као и то, да на српској књижевној сцени нема објективне и строге критике. Има чак мишљења, да би требало згуснути године за доделу НИН-ове награде. За српски роман Бранко Кукић искрено признаје да је досадан и испразан и да готово нема књиге у којој је препознатљив стил. Романи су без живе и осећајне атмосфере, рекло би се, готово малокрвни, са дијалозима у СМС форми.

Овогодишњи 65. добитник НИН-ове награде за најбољи роман у 2018. години на српском језику је Владимир Табашевић, српски песник и прозни писац, аутор збирке поезије и два романа. Ово престижно књижевно признање добио је за свој трећи роман „Заблуде Светог Себастијана”. Владимир Табашевић, који се по други пут нашао у ужем избору за доделу ове престижне награде у савременој српској књижевности, добио је три мушка гласа по избору НИН-овог петочланог жирија. Табашевићево писање у трогласју чланова комисије оцењено је као искорак у српској књижевној пракси, те да оно представља нову меру књижевности и да просто долази као освежење. У образложењу још стоји да се Табашевић својим трећим романом враћа самосвојном изразу, који већ тече у његовом „Мисисипију”.

Председник комисије је у својој стручној и критичкој оцени истакао да Табашевић мења перспективе и технике, како би језичке крхотине из првог дела прикупио у другом делу у слагалицу. Пишући

густим и слојевитим језиком о тешким темама без компромиса, писац проблематизује феномен жртве и заблуде о њој и уместо излаза, улази у један нови језички и егзистенцијални лавиринт – предајући се потпуно језичком делиријуму. Имајући веродостојну и ваљану контролу над причом, коју нам је презентовао, сви елементи у њој се међусобно појачавају, а никако не искључују, мишљења је овај стручни оцењивач.

Бранко Кукић сматра да ће читалац бити на мукама да се пробије кроз књигу, јер је ово штиво, кроз које читалац не може лако и брзо проћи, али да ће овај роман оставити трага у нашој књижевности кроз нека будућа ишчитавања, пошто је пред нама оригинална и комплексна књига у којој је једна личност многолика. Поред тога, нагласио је, да језик и ритам у овом роману дају такву тензију, каква се одавно није појавила у нашој књижевности и да је ово књига која може да се чита више пута. Марјан Чакаревић, оценивши такође похвално овај роман, сматра Табашевићево писање храбрим искорак у непознато јер је млади писац заиграо на провокативну карту ризика, не марећи за књижевни укус оних који ће узети ову књигу у руке.

Машала! Да узвикнемо и ми читаоци, како је и сам писац више пута у свом роману узвикнуо ову туђицу. Иван Миленковић, дајући свој критички глас голооточком роману Горана Марковића, за награђени роман Владимира Табашевића каже да је то мрачан и херметичан роман. Постоји још један критички осврт на роман године по избору НИН-овог жирија, да је жири омануо и да се овај роман не може сврстати у књижевност јер је писан претенциозно и површно, да нема краја ни почетка у роману, да нема јасне радње, те да је натрпан свим и свачим. Даље у Цабалетан критичкој анализи стоји да роман не мора да има јасну и прецизну радњу у класичном смислу, јер је то превазиђен концепт, али да у роману не сме да буде бунцање без икаквог реда. Не меерамо писцу, што је запалио овај свој роман због новопечених књига лимунадасте и сутеренске садржине. Леж на корици нараста и боде дубоку својим бодљам у свест и машту читалаца.

Као подтекст аутор је узео причу о Светом Себастијану. Тај Преторијански прогонитељ хришћана, а каснији спасилац од њихове сигурне смрти, мазохистички их је храбрио да се предају свом страдалништву, гајећи притом у свом срцу наду да ће вера опстати и јачати управо кроз жртву на коју их је он у свом слепилу подстрекивао. Тај хришћански светац, мученик и чудотворац, иако је спасавао хришћане, мученички је страдао од стрела цара Диоклецијана због вере у Исуса Христа. И Томас Ман је славио његов лик у новели „Смрт у Венецији”, славе га и православци, али доминантно католици. Говорећи о страдању, жртви и заблудама Св. Себастијана, и сам лик Карло, у овом роману беше зауствљен у једном аористу, тј. у пређашње свршеном времену и непосредној прошлости, а да би нагласио радњу, која се дуже времена вршила, употребио је писац имперфекат, пређашње несвршено време, чије трајање није ограничено, а кога има у делима старих писаца (Ј. Веселиновић); уз глагол моћи који је непотпуног значења (не могаше, али их Св. Себастијан спасавао и храбраше).

Аутор признаје да му је основна тема била фиксација на жртву, преиспитивање наше трагичне политичке историје и положаја његове генерације, која је залеђена у једном историјском тренутку, рекли бисмо у једном забетонираном тренутку чекања и ишчекивања, који се развукао по једном вањском диктату и да из тог безизлаза нема отворених врата (можда Хоргош, да ми додамо), чак нема ни решеткистих прозора у живот и свет. Пишчева је импресија, да смо тако закључани, не ми, колико сви млади у том историјском тренутку из кога никако не могу никуда... Према Табашевићевом објашњењу, говорећи о свом роману, он потенцира присилу неких центара моћи, којима је у интересу да његову генерацију држе закључану у историјском тренутку, који је већ одавно минуо, али се све време он на неки начин актуализира. Друга теза пишчева је да постоје обесправљени људи, осуђени на пука сећања, приморани да се сећају, јер им друго ништа није ни преостало. То је просто рециклирање прошлости. Његови мали обесправљени људи осуђени су на јалова и нелековита сећања која су чиста принуда. Амнезија и заборав били би преимућство. Млади су без перспективе, залеђени у времену и преварантском ишчекивању и чекању. Прошлост и сећање само скрнавe и рањавe егзистенцију тих људи, наше деце, и најзад нас самих.

Писац каже, да су сећање и језик јунаци његовог романа. Доживљавамо ли ми читаоци то тако? Заљубљеник је у српски језик, најлепши језик на свету и стога обећава да ће наставити да истражује језик, да тим језиком буде у комуникацији са љубављу. На једном месту, он каже, „Нама који смо учили матерњи језик за време рата, често без матере, јежили се...”(повратни глагол). Ко се јежио? Која је то језа? Језик поред нас флуидно распршен тече и без рата и без матера, и шта рећи за многу децу, која су напустила ову малу земљу и отишла тамо, где се говоре велики и слободни језици, не научивши добро свој матерњи језик и живећи у језику, који није њихов, где мати са провалијом у души отаљава свој згрчени живот, радећи по цео дан немајући времена за говор и разговор са својом децом. Сурово отуђење. Они говоре, живе и сањају на туђем језику и дан-данас, далеко од нас.

Псовке, иако одомаћене и свеприсутне, чак и неизоставне ипак на најлепшем језику света, нагрђују лепоту пишчевих казивања. Разне допустиве и недопустиве псовке и вулгарне речи, већ на првој страници романа скрећу пажњу својом ругобом, а има их чак петнаестак у роману. Ружна реч из дејчјих уста није грозна. Дете, као ни странац не осећа и не поима ту реч . „Боли нас п... , идемо у Београд! Не псујем, кажем, биће нам лепо”, објашњава Карло мајци. Импресивне су ауторове новокованице, као што су: мртвојезичје рата, сврховите супротности, сваконоћно, неодошћно, начумчити, божездравља, нождодржатеља, мамаџбина и др, а ту су игра речима и неубичајене несвакидашње метафоре.

На потезу је читалац. Кажу да просечан читалац не постоји. Ево, читамо роман у коме је писац растеривао егзистенцијални мрак и водио комуникацију са самим собом. Читање овог романа заиста захтева сакупљање срце и батрљака раскомадане стварности.

Пробијајући се кроз непроходан монтирани текст по странпутицама и беспућу, на првих 50 страница остаје читаочево тугаљиво ишчекивање нечега згуснутог, конкретног и неразасутог. Пратимо дечаково стасавање у живот, трауматично одрастање из дечје перспективе, избеглиштво, његова сећања, надања, конфузије и илузије. Вожња голфом из једног света у други нови свет и живот са самохраном мајком. Пратимо долазак дечака из ратом захваћеног херцеговачког миљеа у београдско предграђе у криминогену београдску стварност уличних препродаваца и распродаје беде и суморно одрастање младића избеглице почетком деведесетих година прошлог века. Преплићу се паралелна реалност и дечакове сањарије, безличност и нужност, реална искуства и сећања из раног детињства, сва дечја искуства и доживљаји рата, набрајање ратних зала и страха. У оквирима рата, стварност око себе је посматрао кроз сиво-црни филтер, претварајући се, да на види, ни како мајка плаче.

Прву епизоду је могуће читати као ретроспективну, типично аутобиографску исповедаоницу. Мостар, Неретва, јеж, мост, носталгија. Мостар је тамо, где је остао Карлов отац, који у себи чува Неретву. Сва жива сећања дечака из дисфункционалне породице на рано умрлог оца, недостатак очинске фигуре, заборављене су остале и санке детињства. Сиротовање, егзистенцијална и психичка криза, као и самоубилачке кризе детета, све је то било неизрециво и неизбрисиво. Отацбина је остала тамо, где су се очеви борили и гинули с оне стране, залетали се у таму, оставивши своју разасуту сирочад. Скресане су и гране љубави оца и сина. „Онај доле”, била је у бабиној и дединој кући забрањена реч „тата”, али отац је једнога дана дошао по сина, хоће га к себи, вероватно да не стаса у Српче. Прошлост је обична битанга. „Мама, ко је Тито? Бабин ратни друг”. Чак су га терали да љуби његову слику. Мајка је ускоро скрпила свој нови живот, нашла бркатог ратника који је ратовао тамо у Винковцима. Многа наша деца одрасла су у ратним траумама. Уз Кафку стоји на почетку романа мрачан читат о породици. Разбијене су многе породице, измештене и смањене са вратима на која улазе само ђаволске силе, прогнавши сваку срећу, правду и просперитет.

Роман је прича о рату деведесетих година прошлог века на развалинама бивше Југо-Славије, прича о жртвама једног света који се распадао у атмосфери тешког незнања, прича о ратним траумама, колективним и појединачним, о избеглицама, мајвци, Уницефу, милосрђу и самоћи уз малоснажно и нефункционално преиспитивање новије политичке историје са ових наших окрвављених простора, свакако уз документарне секвенце из наше унезверене и разорене стварности. Материн погреб, гробље и бол који никада не одумине. И сузе су говорљиве кроз сећања, која се рачвају или су затворена у затворе преко свих могућих граница.

На почетку романа стоји реченица: „Десио се рат, машала!”, са турским узвиком изненађења. А онда два-три пута следи реченица „Рат, још увек, никад неће почети”. Уз овај пунокрвни футур, да би се нагласила тетовирана рецепција стварности, Христове, Антихристове,

жртвене или целатске стварности, важно је стављање зареза као у реченици делфијске пророчице Питије (*ibis redibis numquam*) Иако у српском језику можемо да имамо пет негација у једној реченици, као ни у једном моћном језику, овде доминира насушна и наивна потреба за негацијом, потирањем и порицањем изопачене стварности самим дуплирањем временских одредби „још увек и никад.” Крвави рат на смени двају векова, наш срамни балкански рат. Свима се нама десио рат. Тај ужасно наразумни рат тече нашим крвотоком, свима нама рођеним у Брозовлади и мало касније рођенима. Можда је само глагол „десити се, догодити се” малокрван, када се говори о рату. Рат се никад није десио, само су јежеви свуда по путу остали разасути као бодљикаве мисли у овом роману. Рат се није десио. Како дечачић доживљава кафкијански надреалну ситуацију и догађаје, тај суманути оружани сукоб, штеточинско рушилачко дејство рата, убиства, силна зла, непријатељства и непостојање етике и хуманости? Табашевићев јунак се нада, да се заиста није десило оно, што се заиста десило, иако се стално враћао на тај рат и никако није могао да побегне од сенки рата. Заборав би био лековит, али неопростив и себичан. Његов јунак се теши надом да се рат није ни десио. Он тешитељски потире стварност. Како то? Како се нада? Како се може и сме надати? Писац од читаоца прави вештачког ноја, који треба да загњури главу у жив песак горке истине, док деца по њему, која плачу носе у себи наду тежу од кита. Шта, ако нада није ни заборав, ни утеха већ отровна и равнодушна заводница, као и само неуништиво и горко сећање?

Обрађујући феномен жртве и заблуде, о тој жртви која је универзална, неминовна, савремена и распршена, појављујући се у безброј несигурних форми, кроз цео роман се провлаче сећања кроз Карлов лик, пошто је стварно тешко извући се из канци безбројних заблуда, оживљавајући притом сећања кроз никад до краја испричану причу.

У роману је дефинисан и појам жртве. То су реалне историјске жртве. У оквирима рата, због суманутих и отровничких идеја губили су се голи животи. Сада однекуд поражени и прегажени из гробова безнадежно довикују и зову на истеривање правде. Улога жртве је грозна, али она уједно одише несхватљивим оправдањем да све те жртве нису низашта криве.

Аутор се поигравао својим раштрканим ликовима, који сами себе доживљавају као праведнике и жртве. Поред стармалог Карла, мајке Лидије, оца Мирослава, очуха, бабе и Ђеда грубијана, ту су и глумци из света уметничарења, који су припремали позоришну представу о Св. Себастијану: чупави Дино из Херцеговине, уметнице, некаква изразита Софија, усиљена ијекавчанка Жана, заљубљеница у Карла, Ема, која је наумила да стане на реп Брехту и да направи дистанцу од улоге. Ако је веровати критици, сви ови ликови су необични, изузетни и другачији, многилики у свом животном окружењу и свеопштим заблудама уз варљива сећања која јегуласто исклизивају и трансформишу се. Можемо ли их тако и доживети? Сви ми о себи мислимо да смо непогрешиви чинитељи добра, тежећи стално нечему лековито најбољем у тој назови свеопштој доброту о

којој и Андрић побожно казује, али нас читаоце ће тргнути и пренути из самодопадљивог дремежа и прозвати да преиспитамо сами себе, да ли уопште јесмо и колике смо добрице и позитивци, мислећи да чинимо исцелитељске и спасоносне мисије пошто су верници и праведници таоци злих неверника. Да ли је остварен пишчев наум?

Шта још рећи, када су у питању велика књижевност на великим језицима и мала књижевност на мањинским језицима и када су и питању лакописци и клептописци и, ако је ово у нашим рукама осредња проза и невелика прича? Или је ово веродостојна, врела, искрена и рањива прича, која на неки својствен начин допире до нас, а није ли то и био њен циљ? Самим тим је разумљиво зашто се аутор захваљује читаоцима, надајући се да ће они уз ову његову књигу и документоване секвенце из наше прошлости препознати и разбудити нешто успавано и затрпано из својих живота.

Верујући у реч и оцену жирија, овај млади и талентовани писац, добивши овако високо књижевно признање, иако тек у Исусовим светим, као и годинама Александра Македонског и почетним владарским годинама Катарине Велике, овим својим трећим романом потврђује, да је реч о зрелом и перспективном писцу, који много обећава и од кога тек можемо много и очекивати на српској књижевној сцени.

Ако смо приликом читања тумарали кроз странице његовог романа, сакупљајући разасуте и неразумљиве нити, занемарљиво је то, ако имамо на уму ауторово признање да му је било важно да роман не буде типично разумљив. На једном месту стоји чак да ни њему самом нису јасне све његове мисли. Свакако ће предстојеће време донети о овом роману свој коначни суд, заслужије ли он пажњу читалаца са искреним размишљањем у свом обраћању читаоцу и са жељом и намером да остане на српској књижевној сцени.

Пошто је роман по Умберту Еку отворено дело, и сам аутор се нада да се тек са нашим читањем овај његов роман завршава. Нека буде тако. Машала!

Импресиван је крај романа. „Родио сам се у Мостару, деведесетмртве године, тамо, где змије шиште и проричу судбину. Рат ће ускоро. Машала!”

Јежимо ли се и ми читаоци на крају? Стална зла и ратови заглављени у сачекуши футура. И у нама је остао неки наш Мостар, утвара од Неретве или неке друге реке, умрла мајка и гробља која нас походе у нашим живим сећањима, све наше непоправљиве заблуде и неми језик без означаја, са прозорима за лет и прелет у неки нови свет и живот, ако негде тамо и постоје, не за нас начете и оронуте, него за нашу децу и децу њихове деце...

Мелида ТРАВАНЧИЋ

ИЗГУБЉЕНИ ОБЛИК ЖИВОТА

(Ранко Павловић: *Мајстори и мајсторије и друге кратке приче*,
Албатрос плус, Београд, 2019)

Данас је у свијету све више популарна форма кратке приче, те о њој заправо можемо говорити као о својеврсном феномену, јер нам се чини да све више аутора посеже за овом формом као средством изражавања. Потребно је нагласити да кратка прича није популарна само код аутора, него и међу читатељима. С друге стране, значај кратке приче је и у чињеници да је она често и пријелазан жанр, који се неријетко оглашава вишезначним језиком и значењима, те мијења или помјера наше увиде, искуства и знања. Форма кратке приче има многобројна обиљежја, једно од њих је јединство ефекта и учинка. Едгар Алан По ово јединство поставио је као основу кратке приче, те га се аутори и данас придржавају. Због специфичне форме, за разлику од осталих прозних остварења, она се чита у једном даху. Или како наглашава С. В. Бенéта кратку причу можемо прочитати за један сат и запамтити је за цијели живот. Све ово говори о њеној изнимној нарави и важности за читатеља. Као основ кратке приче узима се свакодневно искуство тематизовано на многобројне начине, од огољавања, баналности, преувеличавања, гротеске, фантастике или сатире. Она је отворена према низу симболичких импликација. У њеном фокусу су мањи аспекти живота, односно мањи скуп појава, те су предмет њеног интересовања одређене друштвене појаве, (не)обичне ситуације и феномени. Често се у краткој причи сусрећемо са комплексним ликовима који се и током кратке радње трансформишу, али у већини случајева то су стабилни ликови, готово стереотипни. И у краткој причи, као и у другим књижевним жанровима, временом се дају уочити знатне измјене како у структури и стилу, тако и темама.

Нова књига Ранка Павловића насловљена *Мајстори и мајсторије и друге кратке приче* доиста је нешто сасвим другачије у нашој књижевности, али на то другачије ми смо и навикли од овог аутора, који из књиге у књигу приказује увијек оригиналне теме, детаљно описује догађаје и ликове, често и *с оне, друге стране*, те тако

континуирано доноси освјежење у нашу књижевност. Тако наставља и овом књигом кратких прича која је подијељена на два дијела. Први дио је о, како и сам наслов каже, мајсторима и мајсторијама, гдје сабира шездесет и један занат и људе који се баве тим занатима и „премеће“ их у ефектне и несвакидашње кратке приче, док су у другом дијелу књиге приче обједињене симболичким насловом *Сахрана у провинцији*. И једна и друга цјелина показују ауторов вјештину сажетости (простор који тражи кратка прича), мајсторство да се свакодневне ситуације претварају у изванредне. А када говоримо на разини цијеле књиге то су густе приче (по садржају и значењу) које плијене читалачку пажњу. Можда се најједноставније може казати да овом књигом (као и претходним прозним књигама) Павловић доноси властиту поетичку рецептуру. Књига *Мајстори и мајсторије и друге кратке приче* приказује ауторов минуциозни осјећај за детаљ као и добро осмишљена композицијска рјешења. Ранко Павловић на одличан начин читатеља уводи у један узбудљив и неочекиван приповједачки свијет који је једним дијелом фикција, а једним дијелом стварност (јер како другачије и може бити!). То се да примијетити на разини цијеле књиге, али можда понајбоље на причама из првог дијела у којима је сабрано „знање“ о мајсторима и мајсторијама, али и знање о животу. Ранко Павловић је и сам један од мајстора, али мајстор кратке приче, он је вјешт посматрач са смислом за детаље, са осјећајем за подтекст.

У шездесет и једној причи аутор не говори само о занатима, оним којих више нема или који су на путу да их више нема пред револуцијом технологије, аутор говори и о људима који су се бавили (или још и сад баве) тим занатом. Кроз причу о занату, Ранко Павловић испрено и детаљно оцртава људски живот, оцртава животни пут тог мајстора, његову судбину, приказује његово разумијевање свијета, осликава његове осјећаје, љубав, бол, тугу – све се то преплиће са занатом и смјешта у причу која нас, прије свега, приближава једном другачијем (најчешће прошлом) времену и указује на вриједности тадашњег живота. Аутор не само да прича, не само да описује, он нас враћа у амбијент прошлог времена, „времена које неумитно одлази у историју“, како каже један од мајстора (прича *Опанчар*). Говори о занатима (а доиста их је велики број) који су често били једна врста породичне традиције, те су се временом преносили на наредне генерације (са оца на сина). Ти занати више не постоје, њихове производе више нико не купује, јер људима више нису потребни. Упркос егзистенцијалним потешкоћама, они радњу не затварају, јер настоје да кроз „отворена врата“ задрже један минули свијет.

Многе приче у овој књизи, многи мајстори и мајсторије прожети су лириком (не смијемо заборавити да је Ранко Павловић и пјесник!), тако се бравар „завукао у властиту браву“, бакорезац је прави чудотворац јер „кад он некога угравира у бакар, то је исто као да га је уписао у књигу вјечног трајања“, каменорезац је „Створитељева рука“ – метафора која уједно може послужити за сваки занат. С друге стране, једино се пред стаклоресцем „отвара свијет“, гардеробер лебди између стварности и маште, књиговезац „увезује слова, ријечи,

мисли“, док сајџија закључује да секундара „није само казалька него и оштрица по којој опрезно гази судбина“.

Доиста је широка лепеза заната које Павловић настоји „отргнути“ од заборављавања, јер он старе, донекле и заборављене занате премешта у модерни свијет, на начин да их „оживљава“ приповиједањем. О њима говори, односно пише, они тако постају прича, улазе у књигу. А постоји ли моћније оружје против заборављавања него што је то књига? Није нимало случајно да је први занат у овој књизи онај од којег све дословно и почиње (и занати, и књига), а тако и прича носи наслов *Алатничар*, човјек који прави алате, без којег не би био могућ даљи рад, а тиме ни живот. Његове се вјештине и рад брзо заборављају и њега се нико осим писца и не сјећа, нити га спомиње, јер сви на добро обављеном послу захваљују „Богу и тежацима“ а алатничари им нису ни на уму. Његов значај препознаје писац, као што препознаје значај маргиналних људи који своје приче, своје животе и свој рад „доносе“ у овој књизи, јер, њима заправо писац дозвољава да говоре, а он само вјешто записује оно што је чуо. Први дио књиге о мајсторима и мајсторијама можемо посматрати и као ауторов, касније и читатељев (јер га аутор увлачи у причу) жал за неповратно изгубљеним облицима живота. Павловић овом књигом доноси, на један метафорички начин, каталогизацију заната, он издваја, пописује и занате и људе који се њиме баве, као и ствари које им се догађају, а све ту заједно обиљежава један прошли (нестали) живот.

Ранко Павловић не само на сјајан начин да започиње, он једнако тако и завршава циклус о занатима причом *Штампар*, 2. у којој доноси и обједињује не знање, него разумијевање вриједности заната. Тако ће аутор, тобоже кроз глас штампара, казати у неколико реченица све оно што мисли о мајсторима и њиховим мајсторијама. Тако аутор, односно штампар (и више није ни важно да ли је то глас актуелног или фиктивног аутора) сматра „да су мајстори потомци небеских бића“, те је и он желио да „учествује у подизању споменика њиховом дјелу“. Штампар бјежи од смрти, нема гдје се не скрива и на крају спас налази ускочивши у рукопис о мајсторима и мајсторијама. На овај духовити начин завршена је и ова прича, а завршен је и циклус о мајсторима и мајсторијама, и они су сада доиста и отргнути и сачувани од заборављавања, захваљујући Ранку Павловићу који је од њих и њиховог дјела начинио успјеле кратке приче.

Други дио књиге *Сахрана у провинцији* почиње једним, необичним ухваћеним тренутком стварности којег током прича аутор маштовито и осебујно разрађује. „Ја сам Хармс. Хоћу у причу коју пишеш,“ – реченица којом почиње прича *Хармс у причи* и којом почиње други циклус књиге, која позива и призива писце, умјетнике да „уђу“ у причу и постану њено средиште. Овај дио књиге јесте проза која истодобно у себе укључује, преплиће, сажима ауторов фикцијски свијет, али и његову замисао да се тај свијет обликује посредством приче, и све нам то казује о начину писања, о писцу, о усамљености у стваралачком процесу. У другом дијелу књиге, приче се тематски и стилски међусобно разликују, а свака од њих читатеља „увлачи“ у свој мали лавиринт догађаја, приказа и ликова

који живе (или барем настоје живјети) од прошлости, садашњости и будућности.

Ранко Павловић причама у другом дијелу књиге указује на идеју властите конструкције, у приче укључује аутореференцијални дискурс, метафикционалност, интертекстуалност и друге постмодерне елементе који граде концептуалну прозу. Он ствара, обликује један посебан свијет, дакако свијет фикције у којем су приче испуњене различитим људима и догађајима, често превазилазећи границе, па више нисмо сигурни да ли је све доиста стварност или пишчева машта. Такве су приче *Усамљеност(и)*, *Дочек Нове године*, *Свадба*, *Кратка љубавна прича*, *Град његовог дјетињства* и многе друге у којима је ефекат изненађења (који је изузетно важан за кратку причу) у првом плану. Павловић овај ефекат постиже на разне начине, понекад помјерањем стварности и одласком у фантастику, понекад у гротеску, понекад само преувеличавањем појединих догађаја, помјерањем у снове у којима се остварују неостварене жеље (*Двије бијеле виолине*), а веома често и увлачењем читатеља у градњу приче, па њему тако остаје да у машти „направи“ властити крај приче. Други дио књиге тако функционира као један велики екран на којем се смјењују различите судбине, ликови и догађаји (или често ситнице, неки детаљи) који су обиљежили живот. Људски живот у свој својој осебујности премјештен је у причу по којој „ходе“, обитавају и из ње излазе (најчешће смрћу) најразличитији ликови, а махом су то мали, обични, маргинални ликови и бизарне ситуације у којима се затичу. Најчешће ликови који се по нечему истичу или психички или физички, затим промишљена реченица, која показује суптилног и луцидног посматрача, иако кратка, форма је чврста и јасна – све су то одлике Павловићеве прозе.

И на концу да поновимо оно што већ знамо и што се потврђује из књиге у књигу овога аутора, Ранко Павловић и овом збирком кратких прича доказује своју вјештину приповиједања, истанчан смисао за детаљ, како за хумор, тако и за драматику. Он говори кратко, сажето, држи читатељеву пажњу и увијек нас позитивно изненађује, а понекад радњом приче и шокира.

Тања ПРОКОПЉЕВИЋ

ИСТАНЧАНИ ГОВОРИ ДУШЕ

(Радмило Радовановић: *Тезејев јав*, Клуб уметничких душа, Мркоњић Град & Артприн, Бања Лука 2019)

Радмило Радовановић је аутор великог броја песничких збирки у којима је започео причу о несрећној љубави у којој су љубавници остали одвојени. У том циклусу од неколико по садржају везаних књига, песник је заправо уткао своју интимну љубавну причу писану у духу античке Грчке митологије која је представљена читаоцима.

И у другим својим песничким књигама, Радмило Радовановића преплиће старогрчку митологију са својим стваралаштвом јер је највероватније у митолошким причама проналазио знања и интересовања. Временом га је митологија античке Грчке потпуно опсенила да је своје стваралаштво почео врло успешно да преплиће са њом, што је врло брзо привукло око књижевне критике и љубитеље лепе песничке речи. Није, дакле, чудно да је и ова најновија књига Радмила Радовановића такође помало инспирисана старогрчком митологијом, а о томе сведочи и сам наслов књиге „Тезејев јав“, као и садржај појединих песама у самој збирци.

У збирци „Тезејев јав“, Радовановић се као и у осталим песничким збиркама посветио љубави, али је сада љубав нешто другачија од оне о којој се говори у Радовановићевим објављеним књигама неколико година уназад. Љубав није више усмерена само на жену коју воли, већ песникова љубав иде и ка месту његовог детињства, породици и пријатељима, упокојенима и оним живима, познаницима, понекад некој *малој циганчици* или заборављеном *уједу на врату жене коју је волео*...

Радмило Радовановић ову збирку дели на три циклуса: „Дивински одсјаји“, „Ромулијански записи“ и „Огледало једне жене“, а ми не можемо да замеримо њихову складности и повезаности

Није први пут да је Радмило Радовановић своје певање обједињено у једној књизи најавио песмом неког познатог песника чију песму морамо докучити и појимати, а која је објављена на самом

почетку збирке. Овога пута то су стихови Бранка Миљковића и песма „Осећање света“.

Уколико збирку песама Радмила Радовановића „Тезејев јав“ посматрамо у свој својој целовитост и песме ишчитавамо на предан и посебан начин, схватићемо ускоро да оно што је скривено у први мах, а опет постојеће у овој збирци, јесте једноставна структура песама. Следећи ту једноставност, откривамо још једну важну тему, а то су чисти осећаји душе. Можда је песник свесно тежио том циљу да певајући душом испољи баш оно што само душа записује упознавајући нас тако са самом собом толико неистраженом, загонетном, важном и тако радо помињаном од свих нас. У сваком случају, свесно или несвесно, песник је окренут својим душевним стањима према некоме и према нечему, а ми то осетимо док читамо његове песме, чак и када се о томе директно не говори. То привлачи пажњу онога који се потпуно удубљује у анализу песама јер су баш све песме ове збирке душевног карактера.

Ако говоримо о стању душе, ми морамо да говоримо и о самом животу и околностима који на душу утичу. Лирски јунак, заправо песник, у збирци „Тезејев јав“ пева из душе која је у себе уткала сам живот. Лирски јунак се сећа свог детињства, сагледава губитак младости, сусреће се са својим родним местом које је сада опустело и тако веродостојно пева из душе, а уједно успева и да представи причу, упозна нас са изгледом свог родне грудне, па чак и обогати наш фонд речи и знање везано за херцеговачки крај. Сазнајемо тако посебно у првом циклусу збирке специфична имена места о којима су испеване песме, а то су рецимо: Ушине, Гомиле, Дурготовина, Липник, Колакуша, Могорјело, Колаковина, Свитава, Бачевица, као и речи и изразе који се користе у опеваном крају: јарцан, шарпељ, клачина, коштуља, шкија....

Песме у збирци „Тезејев јав“ су, за разлику од лирско-прозних стихова заступљених у претходним Радовановићевим књигама у којима су песме биле углавном телесно-чулне језичке рефлексije и духовног карактера, различите и по облику. У песмама ове збирке не видимо ту лирску прозаичност, већ се ради о одсечним песмама краћих стихова, писаним чистијим и бистријим језиком, па нас који смо се бавили Радановићевим ранијим књигама то позитивно изненађује. Песме Радмила Радовановића увек имају ону складну ритмику и када су без риме, ритмику својствену оним врлим и ретким песницима, а то је посебно испољено у песмама ове збирке.

У песми „Крсто и Пава“, песник каже: *Немам ни једну фотографију / Свога дједа Крста и бабе Паве*. Ова се песма може тумачити на више различитих начина, мада је лако спознати песму душе. Фотографије нису потребне души у коју се уписује све оно што је стало у живот и било вредно помена и љубави, оно што се у нас тка толико дубоко, дубоко колико је дубока и душа. Фотографију која је душом начињена видеће кроз песму душа сваког читаоца. Значи да та фотографија живи и без себе саме. Песма душе рађа се из песника који душом пева. Но, ипак у песми „Крсто и Пава“ постоји уметничка слика „дједа“ и бабе, Крста и Паве. Можда је баш сликар намерно

уплетен у ову песму, како би се боље описала везаност оних који су из истог места потекли, тог херцеговачког краја о којем је песник одабрао да пева у својим стиховима. Ради се о кршовитом пределу у којем и намучен човек има велику душу коју немилице успева да сачува и однегује и поред свих недаћа и тескоба које осети на хладном кршу и камену. Очигледно је и сликар волео деда Крсту и бабу Паву душом, као можда своје комшије из истог места потекле, који су на истој воденици храњени и који су исту муку видели.

Многи ће се, дакле, сложити да једино уз душу живот може бити оно што је човеку заиста потребно. Једино душа може човеку сачувати спокој и здраву памет и у најцрњим временима. Песник тако певајући о смрти, заправо онима којих више нема, о недаћама и губитку љубави, о пустом крају итд, све мери душом и проналази лепоту коју ми читаоци осетимо не пуштајући сузу или крик при сазнању о тужним догађајима јер у песми проналазимо лепоту пламеног сјаја душе. Душа може достојанствено стајати на ветру чак и када се тело распада, да би могла да доживи оно онакво *осећање света* како га доживља Бранко Миљковић у његовој песми „Осећање света“ која је увод за ову Радовановићеву збирку. Миљковић каже: *И тако старимо ја и мој плам / И тако се опијам својим животом и пепелом*. Јер душа пламти незамисливим, она производи најузвишенији угођај и снагу бићу, њу не могу сагорети ватре живота. Због тога је Радовановић одабрао песму „Осећање света“ као увод за своју збирку „Тезејев јав“ јер и он у песми свој живот мери душом и доказује нам колико је душа прилагодљива и да своју лепоту уздиже и примећује лепоту чак и у великој патњи и муци које се кроз уметност испољавају и казује свету о најлепшем пламетном сјају.

Чини нам се логично да Радмило Радовановић започиње збирку певајући о свом каменитом родном крају, тамо где је прво спознао душевна збивања у себи самом, то јасно гоовре и стих песме „Рајачки сокаци“ у којем каже: *Душа рођена на камену*.

Многе религије везују дух и душу, али у овом случају, ако говоримо о духу, онда бисмо морали да говоримо о мисаоној поезији, али ми се чини да је Радовановић у својој збирци „Тезејев јав“ избегао мисаоност у својим песама, а тако је избегао повезаност духа и душе, да би створио песме само душевне природе. Иако нам се понекад чини да су неке песме додирнуле тачку мисаоне поезије, као што је рецимо песма „Ништа“ у којој песник пева *Једном сам пожелио ништа / Добио сам ништа / Постао сам моћан / У оном што је било ништа...* ми схватамо да ови стихови говоре о некој давној борби за вредности коју препознаје и која је само души потребна и да је искуство то које у овој песми преовладава, а да је Радовановић исто у овој песми изнео ону мисаоност коју су покренули други песници што су такође певали о њиховом ништа и њиховом нешто.

Онда када животни тренуци одзвањају у души, онда када настају први пољупци, када се раздвајају душе које се воле, а песник певајући из душе каже: *Тражио сам је годинама / Тихо у себи дозивао / Она ми се одазва / Сад /* као у песми „Зов“ првог циклуса, онда знамо да је осећај превазишао сва чула, сву патњу света, а верно сачувао оно

што му је на самом почетку даровано – душу која греје и која може све лепо да претвори у стварност. Језик је ту да у томе помогне, језик који приказује лепоту душе, а песма је најузвишенији облик језика која једино може да прима ту светлост.

И у песмама које су опет скопчане са митологијом где је књижевни јунак, јунак Ромулијаниног царског града, опет су испеване песме душе. Каже нам песник у песми „Тезејев повратак“: *... почели су да ми добацују због одеће и моје косе...* можда алудирајући да души ништа не представља вредност у материјалном смислу и изгледу чак ни одело и да они који на то гледају не могу да виде душом... *Расрђен бацих им кола толико високо*, каже нам даље песма и можда се ово може протумачити да ни душа не опрашта уколико се не цени и да има и своју снагу. Песник наставља: *Не хтједох да им се светим / Мирно наставих свој пут / Вратих се у Егејев дворац / Вратих се у Дивин / Код свог Вида и Десе / Узалуд је Медеја / Узалуд је непозната дјевојка / Са Црног Тимока / Ставила у мој пехар / Отров са отровним вином.* Вративши се извору душе, родитељима које песник овде представља као јунаке грчке митологије, приказана је борба за очување душе, али и љубав која је једино боговима предодређена како већ годинама овај песник покушава да нам предочи.

Оно што је импресивно за ову збирку је то што читајући песме немамо осећај да песник жели да постане јунак како би пошто-пото сачувао своју душу током свог певања или самом песмом, већ нам песме говоре да је душа сачувана и да она само из песника проговара о прошлости, о драгима, о љубави. Управо, књижевни јунак је превазишао све своје боли, јуначки сачувао своју душу и сада душом пева, што нас упознаје са тако великом достојанственошћу и узвишеношћу. Тезеј је свакако био највећи јунак свога времена и то је главни разлог због чега је и заступљен у наслову, јер обогаћивање и очување душе може се јунаштвом мерити – то је можда и најтеже ратно поље које неко може и замислити.

Тумачење појма јав и повезаност циклуса можемо препустити читаоцима да о томе сазнају читајући рецензију Јелене Радовановић која на интересантан начин објашњава значење речи јав и циклусе поезује и обједињује са насловом збирке.

Наталија ЛУДОШКИ

НАД КЊИГОМ САБОР ЈУНАКА

(Сабор јунака: *Преци, наши ослободиоци из времена Првог и Другог српског устанка*, приредио Петар Жебељан, Лагуна, Београд 2019)

Књига *Сабор јунака* једна је од оних које више пружају од оног што је обећано насловом. Ни поднаслов – *Преци, наши ослободиоци из времена Првог и Другог српског устанка* – не разоткрива у потпуности садржај. Јер, портрети из времена србијанских ослободилачких устанака с почетка 19. века не односе се искључиво на личности које се именују јунацима у значењу које та именица уобичајено носи. Тако се, осим јунака о чијим подвизима на мегдану, у боју с Турцима, и заслугама у тим устаничким временима: вођама, знатнијим војводама и познатијим устаницима, мегданцијама и борцима, тополивцима, тобцијама и пушкарима, монасима и свештеницима, Русима који су помагали српску револуцију, и другима који су се на овај или онај начин затекли око устаника (Филип Вишњић, Иван Кнежевић, Петар Ичко, и други...) налазе и учени људи, културни посленици: Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Димитрије Давидовић, митрополит Стефан Стратимировић, Иван Југовић, браћа Грујовићи, Сима Милутиновић Сарајлија. Управо те странице књиге, из моје читалачке визуре, биле су и најзанимљивије.

Уз све што сам знала о Доситеју Обрадовићу, који се на Карађорђево позив да помогне „своје отачаству“ враћа из Трста у Србију августа 1807, Петар Жебељан у својој књизи доноси и следеће сведочење:

„На тражење неких војвода да пише о њиховој храбрости и заслугама, одговорио је: *Боље је за вас да ја то не пишем јер вам ни најгори туђинац не би могао написати оно што бих ја написао, износићи само чисту истину*. Ово им је рекао гледајући свакога дана како су се ти најутицајнији људи, неке војводе и кнезови, међу собом свађали због сујете, похлепе, суревњивости и свирепости.“

Анегдота о истинољубљу родољубивог нашег просветитеља, дата према запису Анте Протића у књизи *Казивања о Српском устанку* (СКЗ, Београд 1980), вишеструко је занимљива. Најпре, јер упознајемо једног другачијег Доситеја од оног благог, „љубезног“,

каким га редовно представљају. Потом, јер упућује на врсту извора које је приређивач, Петар Жебељан, користио обликујући биографске портрете у овој књизи. (У питању су углавном мемоаристи 19. века, почев од проте Матеје Ненадовића, преко берберина кнеза Милоша – Нићифора Нинковића, потом Јанићија Ђурића, Гаје Пантелића, Петра Јокића и других; а, сетимо се, и Црњански је тврдио да су мемоари „увек били најбољи део књижевности, особито кад нису дословце верни“). Коначно, књига је занимљива због начина селекције података и њиховог функционалног уобличавања које, у великој мери митологизује одређене личности и догађаје од пресудног значаја за судбину читавог народа, како би се прошлост презентовала у најлепшем – херојском светлу. То је разумљиво и оправдано с обзиром на чињеницу да је књига, како открива аутор у предговору, намењена, пре свега, млађој публици. (Доживела сам је као штиво за „дечаке“, оне које фасцинира оружје, јуначки подвизи, спремност да се мегдан подели с далеко надмоћнијим непријатељем, да се глава стави у торбу из племенитих родољубивих, славољубивих или крајње хајдучких побуда, све, како би Црњански рекао „у име државе која је кад се ствара за свакога ко је мушко највећа опојност.“)

Осим у малобројним писаним, углавном посредованим сећањима на те ослободилачке подвиге, о њима казују и бројне народне епске песме, а каткад и историографија. Тако, на пример, *Бој на Чокешини* и по њему славне браћу Недиће опева Филип Вишњић, а о њему пишу прота Матеја Ненадовић у својим *Мемоарима* и Вук Караџић у историографском спису *Прва година војевања на даје*. О различитом приступу историчара и песника том догађају писао је Слободан Јовановић у есеју „Филип Вишњић“. Вуков опис околности у којима се одвијао 28. априла 1804. Бој на Чокешини и прецизно представљање мотивације његових актера, у истоименој песми Вишњић је саобрзио канонима усмене епике. „Цео Бој на Чокешини Вишњић је свео на лични подвиг браће Недића, и у том подвигу истакао само његову лепу, витешку страну,“ пише Јовановић. Одабирајући чињенице, избацујући *сувише реалистичне детаље*, дајући примат гесту над идејом, употребом за епску народну песму карактеристичних фигура (хиперболе, градације, алузије, симбола), певач је, вели Јовановић, догађај са пуно бизарних елемената (као што су свађа Ђорђа Ђурчије с Јаковом Ненадовићем, непристајање хајдука на Ненадовићеву стратегију, пијанство браће Недића, који су се, пише Вук, били изопијали „да већ готово нијесу виђели један другога“) интерпретирао тако да су га чак и доцнији историчари – попут Леополда Ранкеа у *Српској револуцији* (*Die serbische Revolution*, 1829) – видели као „Термопиле српских хајдука“, а најјуначније међу њима, браћу Недиће, као српске Леониде. Чак и савремени наши историчари тешко одолевају митологизацији националне прошлости... Јасно је да томе не одолева ни Петар Жебељан умивајући и пресвлачећи устанике и њихове вође у јунаке достојне узвишених слободарских и државотворних идеала.

Природно, ја сам се запитала и колико је у тој нашој херојској прошлости жена – хероина. А морало их је бити. Жене се у том

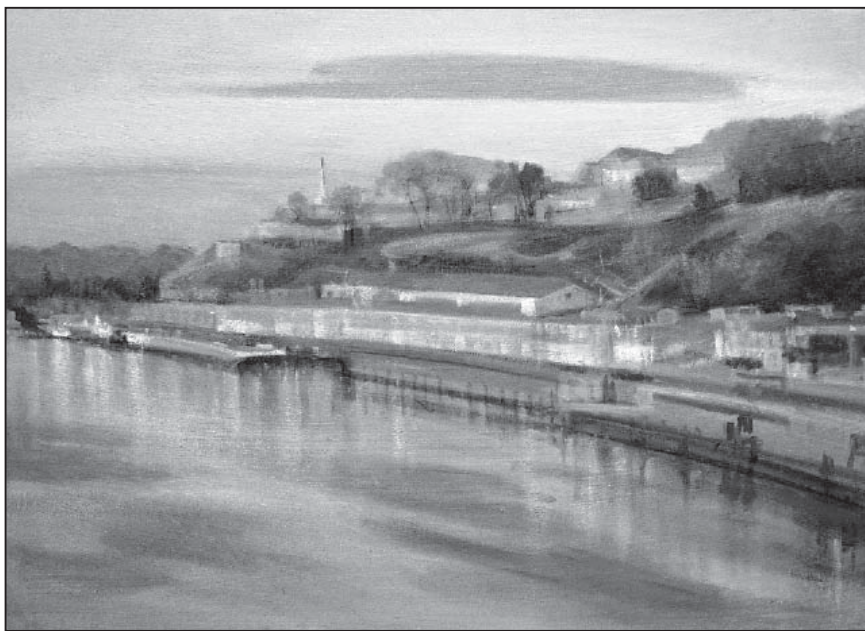
мушком свету помињу најчешће узгред као супруге и мајке, или у случајевима који боље осветљавају природу неког од „јунака“. На пример, витештво Живка Шљивића који се жени како би лепу девојку Митру избавио од напасника Турчина; или одступање од уобичајене слабости према женама, као у случају Петра Добрића који је, вели Жебељан: „Био међу ретким војводама који су били слепи и глуви за женску лепоту,“ супротно Јовану Мићићу сердару рујанском, који је „Беспрекоран у рату и браћењу народних права од туђина“ био не само „лаком на имовину својих суграђана“, већ је „Ружно сећање оставио [...] уз своје име и великом слабошћу према женама.“

У књизи *Сабор јунака* у 96 одредница с личним именима у наслову, нашло се 98 личности (заједнички су портретисани браћа Недићи и Грујовићи), налазе се само два женска лика. Статус хероина Петар Жебељан доделио је само Љубици Обреновић и Чучук Стани сместивши их у одељак „Ни војводе, ни хајдуци“. У то доба, почетком 19. века, жене су дискретно ступале на јавну сцену; обе, овде наведене јунакиње, вредне су помена као супруге знаменитих људи; Љубица – кнеза Милоша Обреновића, Стана – друга жена Хајдук Вељка Петровића. Реч је о фаталним, љубавима „на први поглед“. Кнез Милош „је причао да је Љубицу видео први пут и да су му тада 'на њој остале очи'“. И у најтежим тренуцима, забележено је, она не пристаје да буде „склоњена“ на безбедно, већ остаје у Србији. Храбра, умела је и да прекоревала супруга и устанике због повлачења пред Турцима. А „плаха амазонка“, Чучук Стана, пратила је мужа и у бојевима, те је и сама више пута рањавана. Када остане удовица, после пропасти устанка, одбиће имућног бечкеречког просца, тврдећи: „Ја сам била за јунаком... и ако се још који пут удајем, опет ћу поћи само за јунака!“ Жена од речи, удаће се за Ђорђа Јоргића, Вељковог пријатеља, једног од истакнутијих устаника у Грчкој.

Осим ових двеју жена које су у књигу ушле поименце, још једној жени посвећен је посебан пасус унутар приче о Сими Милутиновићу Сарајлији. Опет је реч о супрузи, иако њено име носи тежину и мимо контекста брачне везе са знаменитим песником, аутором *Србијанке*, Његошевим учитељем... Реч је о Марији Поповић Милутиновић, првој Српкињи с дипломом правног факултета, једној од првих учесница друштвеног живота у Србији. Као адвокат, заступала је сиротињу, бесплатно. О њеној природи, интелектуалности и месту које има у стваралаштву свога супруга, најбоље казује надимак: Пунктаторка. Једни су га тумачили тиме, пише Петар Жебељан, „што је уз нејасна места у Симиним делима исписивала *пунктове*, односно тачке и фусноте и тумачила нејасноће, а други су записали да је често у говору користила узречицу 'и пунктом', односно 'и тачка', што је нарочито истицало њену решеност да пресуђује у неким вербалним споровима са многим посетиоцима у њеним кућама у Пешти и Београду, у које су долазили учени људи да се разговоре и друже са њом и Симом.“ У њиховом дому окупљао се интелектуални крем српства тога доба: поред Вука Караџића и Јакова Игњатовића, у њега залазе и многе изузетне жене – песникиња Милица Стојадиновић Српкиња; прва српска сликарка Катарина Ивановић; Вукова ћерка, Мина Караџић,

преводиалац на немачки језик наших народних приповедака, такође сликарка; Ана (или Анка) Обреновић Константиновић, образована ћерка Јеврема Обреновића, прва „преводчица“ обновљене Србије и списатељица чији *Дневник* представља истински драгуљ наше књижевности 19. века. Без изузетка лепе, умне, способне и еманциповане, остале су, ипак, незаоденуте хабитусом по мери патријархалне културе.

А када је о Сабору јунака реч и наведена размишљања иду у прилог уверењу да је у питању књига која дочарава дух времена, једно херојско доба током којег је ослобађана и стварана модерна Србија.

Злата МАТЛАКОВА

СИМБИОЗА ПЕСНИЧКОГ И ЛИКОВНОГ ИЗРАЗА
(Зденка Валент Белић: *ЕТЕРИЗАЦИЈА ван контекста* / *ÉTER-IZÁCIA mimokonTEXTu*. Нови Сад, Графомаркетинг. Братислава, Spolokslovenskýchpisovateľov, Братислава 2018)

Истина је таква да наслов песничке збирке, песникиње, есејисткиње и преводиоца Зденке Валент Белић (1975) *Етеризација* резонује у свести читаоца дуже него што је уобичајено. Са психолошког аспекта реч је о утишаности и концентрацији јер реч етеризација, која је грчког порекла, чешће се користи у медицини. Графичко наглашавање слова у речи *конТЕКСТ* такође захтева да му се посвети нешто више пажње. Двојезични наслов на корицама упућује на коришћење српског и словачког језика. Како сама ауторка каже, та се двојезичност може схватити и као особеност која упућује на постојање варијаната словачке књижевности, а то је словачка војвођанска књижевност.

Илустрације су у боји, ограничене црном и белом бојом, њихов природни прелазак је сиво-сивкасто, али не устајало сивило, пошто збирка врви од енергије. Дупле странице са словачком и српском варијантом исте песме су одважно уроњене час у малтене апсолутно црnilo (*Ћутање у мраку* / *Mlčanie v tme*) да би се замишљеним путем као понеким Јакобовим мердевинама спуштао интензитет, да би на крају све почело да личило на могуће свитање (Зора/Zora).

Редослед песама у збирци и њихово груписање у унутрашње целине је изузетно прецизно. Док у уводном поглављу под називом *Генезис* налазимо стихове који упућују на *Прву књигу Мојсијеву*, завршна целина доноси тему временске ограничености људског живота формулисану на пример у песми *Тај стих/Ten verš* (*Који је то тренутак што одреди / издах / након ког не уследи удисање?*). Збирку затвара (и уједно отвара могући пут ка будућим стиховима) занимљива песма *Лавиринт / Labyrinth*. Налазимо у њој поруку на познату античку причу, на митске ликове у непосредном односу са наднаравним силама. Митолошки ликови Аријадна, Тезеј, Минотаур, Артемида и Федра се ипак не налазе у првом плану. Превише ликова за једну песму? – Ни случајно. Зденка Валент Белић има осећај за

меру. Поврх тога јој полази за руком да од митске приче успостави неопходну дистанцу. У неким стиховима се идентификује са ћерком критског краља, са њеном досетљивошћу да искористи, како би спасла Тезеја (или себе?), клупко и нит. Спољашње околности и кобни догађаји чине потребан драматичан параван. *Лавиринт / Labyrinth* можемо да доживимо и као најличнију исповест у збирци. Историјска тема лишена патетике доводи се у везу са увек актуелним мушко-женским односом. Могућа љубав у једном слоју, захвалност у другом. У следећој неиспуњено очекивању, скептично разматавање клупка. И унутар себе. Симбол нити ствара и одмах затим повезује слике, брише временске границе. Нит у ауторкином схватању није култни предмет са јасним упутством за употребу. Песму може перципирати и читалац који тек делимично познаје антику. Преко древне приче у песми може да доживи и савремене компликоване међуљудске односе. Бол ауторка не скрива ни од себе саме. Сумња? – Да, и то до такве мере да се чини да је прејака (*...твоја мудра нит / узалуд је другоме послужила за спас*).

Збирка је тематски врло актуелна, налазимо у њој савремене теме. Уједно, обилно користи алегорије, симболе, обраћа се обичном читаоцу поезије, али подједнако и специјализованој групи лингвиста и филолошки оријентисаних познавалаца књижевности. Ауторка уверљиво улази у дијалог на тему пролазности. Бројни историјски догађаји у поезији Валентове се као по временској оси враћају ка савременом човеку. Ово је једна од оних збирки које читаоцу омогућавају да удахне ваздух. Књига заинтересује читаоца и подстиче га на размишљање. Сем тога, успева да поетички прецизно забележи друштвену и личну мизерију и могући излаз из ње.

Илустрације Јане Вјерг (1975) стварају услове за уметничку сродност па чак и симбиозу поезије и визуелне уметности. Ликовна уметница на компјутеру обрађује црно-беле фотографије. Сама своје ликовно дело карактерише као композицијски промишљено, прочишћено и редуковано у црно-бели ритам, који се претвара у арабеску, орнамент или лавиринт. У белешци о ауторки можемо да прочитамо и неколико речи о њеним графикама. Успева да их доведе до границе оптичке игре, дизајна, надреалистичке интерпретације и графичког хумора. Све то налазимо и у самим стиховима у овој песничкој збирци.

Не можемо да изоставимо изразиту личност графичког дизајнера Душана Валента (1983). Можемо говорити о изузетном тројном ауторству (песникиња, ликовна уметница, графички дизајнер). А уз то: песме и графика су од једне крви, у смислу сродничког односа. Валентова и Валент су брат и сестра.

Ауторка је тренутно докторандкиња на Катедри естетике на Филозофском факултету Универзитета Коменског у Братислави. О циљу својих студија каже: „Фасцинира ме имагологија – научна дисциплина која истражује какву слику једног народа налазимо у књижевности другог, како једни друге видимо, како схватамо једни друге и зашто. „Тврди да се границе културе и културног простора данас не преклапају са етничким и језичким простором, зато када

кажемо идентитет, не мислимо тиме само на народни, мислимо такође и на језички, културни, професионални, лични и сваки други.

Зденка Валент Белић је превела са словачког језика на српски преко тридесет књига, стотине краћих дела објављених по часописима које је написало преко 50 аутора. Десет година је судски преводилац, а последњих шест и професионални преводилац у Покрајинској влади. Више година се налази на месту главне и одговорне уреднице часописа за књижевност и културу *Nový život*, који на словачком језику излази у Бачком Петровцу.

Књига је објављена уз подршку Националног савета словачке националне мањине и Канцеларије за Словаке у дијаспори.

траг ишчитавања – Злата МАТЛАНОВА

Милијан ДЕСПОТОВИЋ

ЗВЕЗДАНА МАПА ДУШЕ

(Марија Шкорнички: *У једној руци фењер у другој поезија*, МБ „Љубомир
Ненадовић, Ваљево, 2019)

Посебност поезије лежи у њеној мисији духовне светлости. Благословена је рука која поезију пише и рука која светлост проноси. Ова друга, за песникињу Марију Шкорнички¹ је рука која држи фењер, светлило које енергију добија из извора званог поезија. Тако је њена нова књига поезије добила име: „У једној руци фењер у другој поезија.“²

Човек је као житељ природе њоме условљен. Природа је у неку руку створитељ свега поетског и ми као људи знамо само за њене продужетке, тако је светлост у човеку природна појава, као и поезија. Неприродно је људско мрачило у људима, такве би требало „послати“ на дораду код природе. Како? Па, поетички их враћати праизвору постања. То чини и песникиња Марија Шкорнички чија поезија слави речи „ишчезле“, враћа веру у космос и има мисију да „призива / бесконачност / небеског зрака“.

Филозофија њене поезије је у препознавању себе изнутра да би етички стајали, и трајали, истином. А истина лежи у чињеници да сви људи имају право на „гутљај зрака“, те порука да је поетски глас, „глас који искушава“. Светлост је за Шкорничку благодат која „враћа мудрост“ што значи да мудрост негде постоји, она увек постоји треба је призивати, она је тамо где „светлост клиже“, каже песникиња. По неписаном закону звука, музика се прелива кроз бљесак светлости па ова поезија има ритам тог прелива музике, њена равнотежа је у „свежој страсти и зрелој свести“ којом треба позитивно управљати кроз сазнање. Сазнање треба да је равно мудрости:

*Затегни лук спознаје
и угледај невидљиво.
Из ветра истреси путоказ па
искажи истину
о себи...*

Лековиту.

Ова поезија је „чиста љубав“ која иде од себе да би дошла у себе, у нас. Песникиња каже: „Отворите срце свима.“ Она не мисли само на сопствено срце већ на отворена срца „свима“. То је за песникињу Марију Шкорнички „радост давања“ и она жели да свог читаоца уведе, да га препозна у том „кругу задовољства“. Дилеме око планете коју је човек повредио немаром, а наша планета је део космоса, на свој начин разрешила је и Шкорничка. Она „поручује да је космос добро место чији је центар људско срце, док је прави језик којим створено комуницира између себе – интуиција. Да би ово разумели и да би се догодило препознавање свих малих ствари које су за све нас најважније, потребно је погледати у себе.“³

Дакле, прави космос је у нама самима, и само кроз такво „обраћање пажње“ ми ћемо открити оно што собом уобличимо као радост живота и поздрав песничкој слици која говори да „небом иде светлост/ разведрена“. За песникињу и живот је као коприва, треба их обоје упознати.

Спознаја тражи усклађеност себе са животом („Несклад“), искључити из ума све оно што не долази из срца јер, човек се мора ослободити особина „свадљивих врана“ у себи и поштовати принципе природе да у свему постоји ред. Просто њега се треба држати јер, човек не може поправљати природу. На то је Шкорничка указала стиховима који су, када се, сада издвоје, сјајан хаику обрис:

Свадљиве вране (...)
чепркају по семењу
посејаног биља.

У овим стиховима назнаке, кроз оно што је намерно прећутано, или успавано, упућен је прекор човеку за његов чести разлаз са оним што га чини собом, а то је емотивност, духовност и интелектуалност. Без усклађености ових елемената није могуће постићи „космичку равнотежу“. Човек у свакодневном животу, стварном, али и оном у прилазу Логосу, треба да живи „у славу сунца“, славу природне енергије, и да му и осмех Сунца и његов „залазак на уснама стоји“. А сунце се јавља и међу људима, њиховим ближњима: родитељима, браћи и сестрама, животним изабраницима, деци... Ако нас то Сунце не облије ми смо онда промашили планету и наш отисак је само неко „туђе име“.

Ето разлога на који Шкорничка подсећа да је потребно стално трагати за Сунцем и у себи. „Трагање“ је и назив песме чијим је уводним стиховима именована ова књига. Песникиња светли стиховима попут античког филозофа Диогена који је у по бела дана са упаљеним фењером ишао улицама древне Атине и „тражио човека“. Тражио га је у бићу, у речима и делу, како то чини наша песникиња која указује да речи „мењају начин смеха“. Песници у свом певању једним делом додирују стварност, једним машту („понекад проветри све, па чак и машту“), али њихова крајња стопљеност мора бити истина која се чује унутра у песнику, у читаоцу, потом:

Напуштам измаштане приче
и ослушкујем себе саму
као куцање сата.

Дакле, истиче време игре стварања „без напора“.⁴ Ако је поезија особит труд да се открије завештање песнику да пева, онда то мора учинити и читалац поезије, а нечиталац треба да зна где да тражи себе као човека. У пороцима сигурно не! Схватиће да је само „бескрајна љубав“ створила свет и она га једино и може сачувати и одбрани, пре свега од нас, зарад нас, а ми смо и преци, а ми, и потомци. То је поезија, како каже Марија Шкорнички: „Пуна шака поезије/ и светлости.“ Тада можемо казати да се налазимо на звезданој мапи душе, („Пуна шака поезије“). И где је овде тај духовни фењер? У срцу! У дијалогу са Душком Трифуновићем коме песникиња посвећује песму „Књига“, она то и потврђује: „слушам / шта пише душа / (...) само да светли.“

Благодарно светли поезија Марије Шкорнички. Ако је књига дом, а јесте, ја сам у њему читалачки био угошћен попут многих савременика али и оних чији ћемо гости бити у будућности („Осмех ме дозива / и посматра / време“) свестан да је ово поезија која је благословена „одозго према унутра“.

1) Марија Шкорнички, пише поезију и приказе књига. Објавила седам књига. Живи у Ваљевоу.

2) Марија Шкорнички: „У једној руци фењер у другој поезија“, Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“, Ваљево, 2019.

3) Драган Павловић: „Светлост у две руке“, из поговора књизи „У једној руци фењер у другој поезија“, стр. 89.

4) Стварање без напора (по Есхилу) само је учинио Бог, нама је остало да схватимо да он нас цени (по Тагори) кад радимо, тада улажемо потпун напор да досегнемо светлост и блискост са онима који нас опомињу: „И ја постојим.“

Марија ПРГОМЕЉА Бјелица

ПОЕТСКИ ХЕРБАРИЈУМ

(Павле Орбовић Вагандолов, *Ботанички приручник*, Банатски културни центар, Ново Милошево, 2019)

Ботанички приручник прва је збирка поезије Павла Орбовића, ког шира јавност познаје као историчара и врсног кустоса. Но, читаоцима *Трага*, *Луче* и других књижевних часописа, он је познат и као прозаиста и песник, и овом књигом представио се у овом светлу читалачкој публици, додајући свом имену и презимену псеудоним Вангандолов.

Издазак ове књиге за мене је велика срећа јер сам активно учествовала на њеној реализацији, почев од физичког сређивања манускрипта, преко лектуре, до писања рецензије која се налази на корицама *Ботаничког приручника*. Заправо, ова поетска збирка ме је толико опчинила да сам у жару инспирације направила врло приметну грешку у рецензији. Ипак, све у свему, велико је задовољство држати у рукама ову књигу која је настајала готово две деценије.

Ботанички приручник је дело које ја плени својом једноставношћу, искреним емоцијама, које ни на тренутак нису патетичне, већ савршене у својој непретенциозности. Ова збирка поезије припада оној лирици коју бих и сама писала и радо читала. Жена упоређена са цветом посредством имена добија особине љиљана *где је свака латица једна прича, трен живота*. Песник је успео да у неколико невеликих циклуса заокружи причу о предмету жудње, све време кокетирајући алегорично са флоралним подтекстом. Но, између финог ткања лирски субјекат провлачи и „теже“ теме и поставља озбиљнија питања као што су вечност, смрт, смисао постојања, свдећи рачуне након деценија проведених у облаку сећања, тражећи суштину.

Како је Зубовић написао, у питању је својеврсан поетски хребаријум коме у поднаслову стоји *Љубавна прича* у сликама две деценије истраживања, што нас усмерава на научни метод и помно истраживање, чак и када Орбовић пише поезију.

Збирка је састављена од дванаест циклуса: *Посвета*, *Прошлост*, *Физиологија цвета*, *Порекло*, *Више назива за цвет*,

Услови опстанка, Расправа, Природна дејства, Закључак, Резултати истраживања, Ботанички атлас и О истраживачу и песнику.

Циклуси су мањег обима, често састављени од једне песме. Први циклус је уводни у ком се налази *Посвета*, а последњи је закључни, у ком су нам предочена два лица аутора Истраживач и Песник. О истраживачу је испевана песма, а друго је животопис.

Поред занимљиве концепције ове поетске збирке, као апендикс придодати су и цртежи и цео циклус Ботанички атлас се састоји од њих, а последњи циклус у књизи о ком смо писали има две илустрације. Истраживач је окренут леђима од нас, док нам се песник смеши испред биографије.

Интригантан наслов збирке упућује на флорални подтекст књиге инспирисан именом девојке у коју је лирски субјекат тада био загладан и која је била окидач за настанак ових стихова. Наслови песама и циклуса говоре томе у прилог: *Физиологија цвета, Семе, Луковица, Стабло, Више назива за цвет.*

У овом несвакидашњем остварењу Павле Орбовић Вангандалов показује своје умеће да разуме живот постављајући љубав као идеал – меру савршенства и потпуности, показујући је као самодрживу силу која нам је дошла право из рајског врта, како је истакао рецензент и сам песник, Бранислав Зубовић. Све песме су посвећене једној жени, или како то каза Милан Лукић у посвети књиге *Body & Coper* – истој жени, која носи име познатог цвета, име из прошлости.

*У разним бојама
скрива се
љиљан.
У погледу
сачувана слика.*

Песма *Цвет* чији сам одломак цитирала је најљубавнија песма ове књиге у којој лирски субјекат најдиректније изражава своју опчињеност женом. Њена лепота је још невиђена, а она на пиједесталу. Вечита расправа о смислу уметности и циљу поезије, добија епилог у почетним стиховима песме *Одговор*:

*Песма је живот
у цветном пољу.*

Певајмо, свакако гласи закључак. Огрнимо се најлепшим стиховима јер уметност, у овом нашем случају књижевност, јесте наша сламка спаса. Изађимо у поље... Пишимо стихове. Увеселимо душу, оплеменимо себе. Можда су времена тешка, а можда је то само изговор?

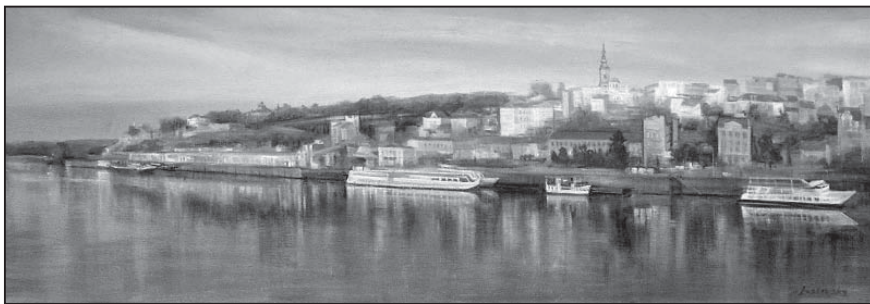
Песник ће закључити да нас љубав и смрт држе у животу. Узмимо ово прво. Друго ће свакако доћи као последица неумитног протицања времена.

На трагу сличних мисли, настала је песма *Хербаријум* која говори о вечитом тражењу одговора на питања која прећуткујемо.

После резигнираног почетка, аутор слаже версе у поетски хербаријум, исказује запитаност и наду.

*Можда пронађем суштину
која дрема.
Увеле цветове слажем у хербаријум
јер ту почиње
Вечност.*

Негде између прошлости која је недоклатна и која оставља трагове на лицу и рукама, и између будућности са упитником, лежи ова збирка. Иако је на први поглед она љубавна, и јесте, будући да се ради о неоствареној љубави чије је уресе песник сабирао две деценије и обелоданио на прагу јесени, овде је ипак реч и о поезији која понире у дубине нашег бића и поставља круцијална питања у вези са смислом нашег постојања. Чак и ако је он загонетан, можда недокучив, не треба да престанемо да се питамо и да га тражимо, како поручује песник у завршној песми *Ботаничког приручника*.

Владимир УВАЛИН

ФИЛМ КАО МЕДИЈ И ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ИНФОРМИСАЊА
У ВРБАСУ (1945–1951)

У време појаве филма, вероватно је, да ни сами идејни творци, реализатори и пропагатори нису ни слутили нити пак назирали огромну улогу и дубоки значај, коју ће филм касније имати у јавном животу свих културних народа света.

Почев од 1928. године тон-филм се развија скоро у свим земљама упоредо са развитком филмске индустрије. Појава звука на филму означава нову етапу у развоју филмске уметности. Жива људска реч, песма, музика, боја и пластичност, размакли су оквири немог филма, отворили су пред кинематографијом нове широке могућности.¹

У Краљевини СХС/Југославији, филм је освајао гледаоце као најпопуларнији вид забаве широких слојева народа, незадрживо је продирао и знатно утицао на промене и модернизацију живота у земљи, делујући пре свега у градским и економски развијеним сеоским срединама, а што су били Стари и Нови Врбас.

Werbasser Zeitung, 12. априла 1930. године, пренео је: „У среду и четвртак увече отворен је нови врбаски *Natinal Ton-kino*, филмом *Singing fool* (Der singende Naar). [...]. После лепог успеха првог тон-филма, који је освојио и Врбас, ми Врбашани можемо бити поносни што смо га видели пре неких градова у Бачкој“.

Од тада ће се Ерлеманов биоскоп званично звати *Natinal Ton-film-Kino Novi Vrbas*.²

На територији Краљевине Југославије, у току 1935. године, било је укупно 318 кинематографа (биоскопа). Од тога је 263 звучних и 55 немих кинематографа. Сви они располагали су са 92.905 места. У Дунавској бановини, где је припадао Стари и Нови Врбас, било је 67 звучних и 12 немих кинематографа, са 25.327 седишта.

¹Велимир Урошевић, *Историја и развој кинематографије*, Београд, 37.

²Марија Орбовић, „Биоскопи у Старом и Новом Врбасу од 1912. до 1941. године“, у: *Траг*, часопис за књижевност, уметност и културу, Св. 43, Врбас 2015, 160–161.

У статистици *Филмског годишњака* за 1936. годину наводи се да је у Новом Врбасу постојао кинематограф Национал. Власник је Адам Ерлеман, а оператер Јован Томас. Кинематограф је под управном власти Начелништва Среза кулског. Апаратура је Ерлеманова. Приказивао је звучне филмове и располагао са 500 седишта. Цене улазница биле су: 2, 3, 5, 7, 9 и 10 динара. Радио је два дана у недељи. Програм се мењао 4 пута месечно. Није вршио повремену обуставу рада.³

У Тон кину Национал у Новом Врбасу, у недељу, 28. јула 1935. године, приказан је аустријски филм Висока школа – Кавелијева тајна (*Felsöbbs iskola – Hohe Schule-Carlo Cavelli*), на немачком језику. Главне улоге играли су Рудолф Форстер и Ангела Салокер.⁴

Културни филм *Ој летни сиви соколе*, који је приказивао табороване Новосадске соколске жупе на Бледу, јула 1934. године, Министарство просвете препоручило је целокупној школској омладини. У Врбасу је приказан 1938. године.⁵

Поводом прославе 50-годишњице Занатског удружења у Новом Врбасу, као и Јубиларне занатске, трговачко-индустријске и пољопривредне изложбе, 2. августа 1938. године, Повереништво Туристичко пропагандног друштва *Фрушка гора* у Старом Врбасу, организовало је једно веома успело предавање из области туризма с приказивањем филмова. Државни хигијенски завод из Новог Сада приказао је један филм из области хигијене и туристичке филмове: *Излет кајаком низ Дрину и Лепоте Пирота, Миџор планине и његове околине*.⁶

Међу пионирима домаћег филма у Војводини, између два светска рата, је и „Нововрбашанин Дон Реквењи (други подаци непознати), који је студирао филм у Будимпешти и Бечу и, наводно, у Немачкој режирао више кратких филмских комедија о чему сигурније податке нигде нисам нашао. Радио је једно време као сниматељ предузећа Титан филм, а затим и у представништву немачког предузећа UFA у Београду“.⁷

За нулту тачку филмске историје нове Југославије (ДФЈ/ФНРЈ) узима се ратна 1944. година. Те године основана је филмска секција НОВ, а годину дана касније формира се филмско предузеће у оквиру Авала филма и секција Филмске новости.⁸

³*Filmski godišnjak 1936* (ur. Vasilije Zarić), Beograd 7–8, 50.

⁴*Közép-bácska=Srednja Bačka=Mittel-Batscha*, Hetilap, Nedeljni list, Wochenblatt, br. 1, Novi Vrbas 1935, 3.

⁵Владимир Увалин, Соколско друштво Врбас (1919-1941); организација и деловање са другим националним организацијама и друштвима, Врбас, 2018, 185.

⁶Дан, 5. VIII 1938, 6; Непознати сниматељи кино-аматери Друштва Фрушка гора из Новог Сада 1938. снимили су филм *Сплавом и кајаком низ Дрину*, који се приказивао 1939. Dejan Kosanović, *Kratak pregled istorije filma u Vojvodini, prvi deo 1896–1941*, Beograd-Subotica 2012, 109.

⁷По наруџбини Друштва за промет странаца и туриста Гоч из Врњачке бање, августа 1928. године, снимно је филм *Врњачка бања*. D. Kosanović, над. дело, 46. Види: *Бањске новости*, Врњачка бања 1928, бр. 17. и 18.

⁸Aleksandar S. Janković, *Redefinisiranje identiteta, istorija, zablude, ideologije u*

Из списка предузећа са територије МНО Врбас (1947), која су након ослобођења прешла у својину државе, наводи се Државни биоскоп, чија је вредност била 420.000 динара и да му је ранији власник био *Ерлеман*.⁹

Одлуком МНО Врбас, Државни биоскоп у Врбасу, са комплетним инвентаром и пословањем од ослобођења до 31. јула 1945. године, уступљен је Радничко-наместничко-потрошачкој задрузи (*Ранатоз*) Врбас. У депозиту Народног одбора Врбас налазила су се финансијска средства овог Биоскопа, у износу од 5.932,38 динара.

Уредбом о ценама биоскопских улазница, седишта у Биоскопу у Врбасу од априла 1945. године била су рангирана, па је посетилац за III место плаћао 4 динара, II место 6 динара и за I место 8 динара, с тим да број најјефтинијих седишта (места) није смео бити мањи од 25% од свих седишта у биоскопу, а број најскупљих места није смео бити већи од 15% од преосталих седишта.¹⁰

На основу чл. 7. Уредбе о оснивању Филмског предузећа ДФЈ, 24. августа 1945. године, Предузеће за приказивање филмова *Народни биоскоп* у Врбасу, предат је на управљање Филмском предузећу ДФЈ.¹¹ Примопредаја је извршена у присуству Новака Радивојева, секретара МНО Врбас и инж. Чедомира Цветковића, шефа Одељења државних биоскопа Дирекције за Србију.¹²

Упоредо са повећањем читаве културо-просветне делатности у Југославији, што је дошло као последица све већег интереса и потреба наших радних људи за све манифестације културног живота: књигу, позориште, културно-уметничке приредбе, изложбе итд, дошло је до наглог повећања интересовања за филм, који је, можемо рећи, постао нека врста насушне потребе наших људи.¹³ Под паролом „општенародних потреба“ власт је од самог почетка зграбила апсолутну контролу над филмском контролом.¹⁴

srpskom filmu, Beograd 2017, 115.

⁹Историјски архив града Новог Сада, Ф. 309, Народни одбор Општине Врбас, К 81,2644/47. (ИАГНС, Ф. 309)

¹⁰ Исто, К 77, 3334/45, *Уредба за цене Министарства тргов. и снабдев. ДФЈ*, бр. 2415, 27. IV 1945.

¹¹Почетком јула 1945. расформирани су Филмска секција Југославије и Државно филмско предузећа, а уместо њих организује се Филмско предузеће ДФЈ, које је било у надлежности Министарства просвете Савезне владе. Одлука о оснивању Филмског предузећа одредила је уједно и идејни и уметнички правац домаће производње, пропаганде на филму, цензуре и др. мр Александар Вранеш, Партизански филмови и пропаганда: југословенски ратни филм у свјетлу НОБ као средство идеолошко-политичке проганае, Бања Лука 2008, 75.

¹²ИАГНС, Ф. 309, К 77, 4621/45.

¹³В. Урошевић, нав. дело, 3.

¹⁴Dragan Milinković Fimon, *Roman u jugoslovenskom filmu 1945–1990*, Beograd 1990, 54. Свако филмско остварење морало је да има идеолошки карактер. У цензури су у то време били Милован Ђилас и Радован Зоговић. Цензуром се од краја четрдесетих није бавио ЦК КПЈ, већ је свако филмско предузеће имало Уметнички савет, који је имао јаку свест о аутоцензури. А. S. Janković, нав. дело, 115.

Победа Народне револуције и настанак нове народне државе, социјалистичке Југославије, омогућила је стварање и развитак наше властите филмске производње, као саставног дела културног преображаја наше земље, наше културне револуције.¹⁵

Наша кинематографија, веома млада, пошла је путем совјетске кинематографије, старајући се да буде реална, историјски тачна, да пружи народним масама истину и праву уметност.¹⁶ Настала тек после ослобођења, она је у свом развоју учинила први корак са првим бројем нашег филмског журнала. Она је, даље, усмерила свој рад на документарно бележење наше револуционарне друштвено-политичке стварности.¹⁷

После Другог светског рата, неприкосновено бољшевичко виђење колективизма прихвата филм и биоскоп за централно место агитације деловања. Почела је да се развија нова кинематографија, која се базирала на совјетском искуству у оквиру уметничког правца који је називан социјалистички реализам.¹⁸ После познатих догађаја 1948. године и сукоба на линији Тито-Стаљин, и кинематографија трпи одређене промене, које ће се послије 1950. године првенствено огледати у одбацивању концепта социјалистичког реализма.¹⁹ Крајем маја 1948. године сви биоскопи који су на основу тач. 10, чл. 1. Закона о национализацији приватних привредних предузећа прешли у државну својину, предати су на управљање М/СНО, на чијем се подручју налазе.²⁰

Од 1946. до 16. фебруара 1949. Биоскоп *Слобода* био је под административно-оперативним руковођењем МНО Врбас, а након тога под АОР Среског одбора НФ Кула.²¹

Одлуком МНО Врбас од 25. јануара 1948. године Михајло Киш, дотадашњи управник Биоскопа *Слобода*, разрешен је дужности,

¹⁵Улога филма у народном просвећивању, *Културни живот*, бр. 7–8 (јул–август) 1950, 40.

¹⁶„Да бисмо видели предност совјетске филмске уметности над капиталистичком никако није довољно обично упоређење совјетских филмова са филмовима буржоазије. Совјетска филмска уметност је истинита, она потврђује живот. У њеној основи лежи стваралачко-активни однос уметника према животу и органске везе између реалистичког приказивања стварности и васпитања људи у духу комунизма. [...]“ *Sovjetski film, Друштво за kulturnu saradnju Jugoslavije i SSSR*, Београд, 3.

¹⁷*Њива*, часопис за село, бр. 26/1949, 8.

¹⁸Сарадња са Совјетским Савезом у области кинематографије, као и извоз и увоз филмова, засновани су на основу уговора између Државног филмског предузећа и Сојузинторекино (јануар 1946). Према овом уговору Државно филмско предузеће добило је ексклузивно овлашћење за дистрибуцију свих звучних дугометражних, краткометражних филмова и филмских журнала совјетске производње по цени од 10 америчких центи по једном месту, као и 50 посто зараде од промета сваког филма. Давор Стипић, „Анти совјетска филмска пропаганда у Југославији 1948–1952“, у: *Токови историје* (ур. др Слободан Селинић), бр. 1, Београд 2018, 104.

¹⁹мр А. Вранеш, нав. дело, 7.

²⁰„Решење Владе НР Србије“, ВС. бр. 328, 25. V 1948, Службени гласник НРС, бр. 28/48.

²¹ИАГНС, Ф. 309, К 84, 1679/49.

а на његово место постављен је Танасије Бабић, дотадашњи управник Управе привредних предузећа Врбаса.²²

Марта 1949. године Влада НР Србије прописала је Уредбу о комисији за кинематографију при Влади НР Србије, чији је задатак био: 1) да припрема план развоја кинематографије и кинематографије НР Србије и да се стара о његовом остварењу; 2) да руководи кинематографијом на територији НР Србије; 3) да административно-оперативно руководи државним филмским предузећима републичког значаја за производњу и расподелу филмова; 4) да се стара о подизању и усавршавању филмских кадрова у НР Србији.²³

Одмах после рата организује се у новој Југославији производња домаћег краткометражног филма с документарним, информативним и уметничким садржајем као и производња дугометражних филмова уметничког садржаја.²⁴ Јануара 1945. године у Београду је снимљена Кинохроника бр. 1, први филм савремене југословенске кинематографије. На тај филм је надовезано још неколико кинохроника и документарних филмова.

Од 20. октобра 1945. године почео је да се приказује први већи документарни филм *Београд*, редитеља Николе Поповића. Филм садржи делимично, осим наших и совјетских снимака и предратне рекламне филмове о Београду и немачке заплећене снимке.²⁵

Часопис *Фискултура* (бр. 11) од 23. децембра 1945. године пренео је: „У Београду се даје већ дуже време савршени колорисани документарни филм *Парада фискултурника у Москви*. Филм задивљује гледаоце колико лепотом својих боја, толико и одличном организацијом ове свечаности и оргиналним вежбама фискултурника из свих делова пространог Совјетског Савеза“. Часопис је тада пренео да ће овај филм да крене по унутрашњости.

Посебно треба истаћи филм *Нова земља* (1946) Радоша Новаковића о насељавању колониста из ратом разорених пасивних крајеве у плодну равницу Војводине.

Филмске новости за које се везује једини домаћи филмски журнал постале су саставни и незаменљиви део репертоара којим је почињала биоскопска представа. Треба се сетити да телевизије тада код нас није било (практично до краја педесетих година), те је једина визуела информација у покрету био журнал који се могао видети само у биоскопској сали. Када би почело приказивање Филмских новости гледаоци нису могли да улазе у салу, већ су морали да сачекају кратку паузу између журнала и главног филма.²⁶

Данас су Филмске новости права ризница документарних филмова и забележених података кроз време. Нема области коју нису додирнуле и приказале. Од политичког живота, обнове и изградње земље, отварања нових индустријских капацитета, освајања нових

²²Исто, К 82, 1033/48.

²³Службени гласник НРС, бр. 20/49.

²⁴*Jugoslavija tridesetih godina posle oslobođenja i pobeде nad fašizmom 1945-1975*, Београд 1975, 100.

²⁵Омладина, 2. XI 1945, 7.

²⁶www.filmskenovosti.rs/istorija.html, 8. VI 2019.

производа, културе и спорта, до важних и занимљивих збивања ван граница наше земље. У њему се чува преко 15,5 милиона метара филмске траке (35мм и 16мм). Сврстава се међу четири највећа архива документарног филмског материјала у Европи (Праг, Париз, Санкт Петербург).²⁷

Овде су наведени неки филмски материјали, у прве три године након завршетка Другог светског рата: Молотов и Тито састају се у Москви; Први конгрес омладине Балкана; Амбасадор СССР и Шубашић ратификовали уговор између Југославије и СССР (1945); Снимци из Трста; Тито на путу по Пољској и Чехословачкој; Првенство Балкана у шаху (1946); Праг обележава Дан победе; Тито у посети Мађарској и Румунији; Одржава се бицикличка трка Београд-Будимпешта (1947); Берлин постаје жариште конфронтације између великих сила у периоду Хладног рата; Умро Луј Лимијер, творац филмске камере и претеча седме уметности; У Прагу изложба, југословенског сликарства и вајарства (1948). У наредне три године ту су: У Фиренци се састале фудбалске репрезентације Југославије и Француске (1949); Рат између Северне и Јужне Кореје; У Паризу отворена изложба југословенске средњовековне уметности (1950); Сукоб између Индије и Пакистана због Кашмира; Спор између Велике Британије и Египта због Суецког канала (1951).²⁸

У Југословенској кинотеци налазе се и два филмска записа о Врбасу: Изградња дома културе (1947) и Прослава дана задруге (1957), као и Сетва пиринча у Косанчићу (1946).²⁹

Половином марта 1946. године *Пионирске новине* пренеле су да ће се филм *Дани и ноћи*, који је говорио о борбама батаљона капетана Субарова, једног од бранилаца Стаљинграда, у јесењим данима и ноћима 1942. године, ускоро приказивати у нашим биоскопима „и који сви треба да видимо“.

У филму Свињарка и пастир приказане су лепоте совјетских крајева, од Кавказа до Белог мора. Кроз хумор, весеље, песму, преко широких слика природе, приказује се љубав двоје драгих, огрћући их дивним народним ношњама и обичајима.³⁰

Тадашња четири филмска предузећа *Звезда* и *Авала* у Београду, *Јадран* у Загребу и *Триглав* у Љубљани, дали су репортерски, низ кратких филмова о нашој земљи; њеној борби за обнову и изградњу, природним лепотама итд. Било је међу њима и филмова већег обима. Такви су документарни филмови: *Трагом Четврте и Пете офанзиве*, *Омладина гради*, *Смотра младости*, *Омладинска пруга Брчко-Бановићи*, *Партизанске болнице у Славонији* итд.

Ученици Гимназије, 16. марта 1946. године, видели су совјетски филм *За отаџбину*.

²⁷www.rts.rs/page/magazine/ci/story/401/film-i-tv/1745727/sedamdeset-godina-filmskih-novosti, 10. VI 2019.

²⁸Ђорђе Кадјевић, *Filmske novosti 1944–2014*, Београд 2014, 7, 45–46.

²⁹Слободан Елезовић, *Више од живота, Први век биоскопа у Врбасу*, Друго, допуњено издање, Врбас 2013, 98.

³⁰Слободна Војводина, 1. II 1946, 4.

На седници Наставничког савета Гимназије, 3. маја 1946. године, наставник Љ. Брешић реферише – да су 2. о. м. извесни ученици (њих 11) и поред наредбе коју је издала управа ове школе (да је ученицима дозвољено кретање само до 7 h увече) дошли у биоскоп. Како су исти ученици и поред опомене и поред упозорења друга Брешића да ће ако се не удаље из биоскопа бити кажњени, остали у биоскопу (10), то тражи да се ови ученици казне због прекршаја наредбе управе ове школе и због непослушности према наставнику.³¹ На предлог наставника Ј. Демченка, почетком шк. 1946/47. године, Наставнички савет Гимназије ограничио је кретање ученика на улици до 20 часова.³²

У току другог полугодишт те ш. г. ученицима Гимназије приказани су совјетски филмови: *Стварање нове Југославије* (8. марта); *Камени цвет* (21. марта), *Младост Максима Горког* (7. маја), *Младост наше отаџбине* (11. маја) и *У име народа* (23. маја).

За седам месеци рада тридесетак уметничких и техничких руководилаца и глумаца створили су први играни филм савремене југословенске кинематографије *Славица* (*Авала филм*, ред. Вјеслав Афрић, одобрен за јавно приказивање 29. априла 1947. године).³³

У том филму о почетцима партизанске морнарице доминирају филмска наива, емотивност и мелодраматичност. Такав соцреалистички приступ присутан је у целом делу, посебно у завршници о јуначком жртвовању живота за опште добро, када се у филм уносе и елементи фолклорног реализма.

Са свим квалитетима и свим недостацима, *Славица* је значајан филм у нашој младој филмској индустрији. Овај филм наишао је

³¹Наставнички савет 10 ученика кажњава укором Наставничког савета пред скупом ученика. Док С. П, ученик IV разреда, који се на опомену наставника Брешића удаљио из биоскопа, није кажњен.

³²ИАГНС, Ф. 23, Гимназија Ж. Зрењанин Врбас, *Књига записника НС*, седница, 10. IX 1946. (ИАГНС, Ф. 23)

³³По ослобођењу Југославије 1945. снимљен је први совјетско-југословенски филм режисера Абрахама Рома, у пројекцији Мосфилм и Државног филмског предузећа ДФЈ, под називом *Бура над Балканом*, који је по завршетку добио коначни назив *У планинама Југославије* (Б горах Југославије). Првих десет година после Другог светског рата у Југославији је снимљено 56 дугометражних филмова, иако је званична филмографија наводила 54. Изостављен је управо први играни филм *У планинама Југославије*, чије снимање је почело крајем 1945, а завршено почетком 1946. године. Југословенски комунисти нису били задовољни политичким значењем овог филма, у којем су Црвена армија и Стаљин приказивани као најзаслужнији за ослобођење Југославије, а да су Тито и партизани били асистенти Црвеној армији. Свој допринос да се овај филм заборави у широј јавности дао је раскид односа са Совјетским Савезом после Резолуције ИБ-а 1948. године, тако да је историја југословенске кинематографије одредила филм *Славица* из 1947. године као први југословенски дугометражни играни филм. У филму се победа слави без Стаљинове слике, само са Титовом, чиме је изражена чежња за самосталношћу у односу на СССР, али и покушај да на историјску сцену на прво место изађу Тито и партизани испред Стаљина и Црвене армије. мр А. Вранеш, нав. дело, 83–84.

одушевљен пријем и код публике и код људи који су могли о њој да дају стручну и уметничку оцену.³⁴

Већ на самом почетку југословенског филма велики део сценаристичких активности преузели су на себе књижевници: Бранко Ћопић, Цирил Космач, Александар Вучо,³⁵ Јожа Хорват, Ото Бихаљи-Мерин, Франце Бевк, Оскар Давичо, Иван Потрч. Од укупно 24 снимљена филма у првих пет година (1947–1952) само девет су екранизације, од чега четири по делима неког од наведених писаца. Улога и значај књижевника у „првој петолетки“ нашег филма заокружује податак да је Оскар Давичо написао два, док су Бранко Ћопић, Јожа Хорват и Франц Бевк аутори по једног оригиналног сценарија за филмове снимљене у том периоду.

Филм *Живјет ће овај народ*, који је рађен по сценарију Бранка Ћопића (*Јадран филм*, ред. Никола Поповић, одобрен 22. децембра 1947. године), посвећен је почецима деловања Комунистичке партије у западној Босни. Појединачне судбине уклапају се у масовну слику јединства народа и Партије у западној Босни, посебно у НОБ када се рађа ново доба/нова збиља, при чему се велича вођа НОБ-а, Партије и предности колективног над појединачним, те наглашава загарантована срећна будућност.³⁶ Тај сценарио садржи елементе његове приповетке, као што је касније послужио за основ романа *Пролом*.³⁷

У другој половини фебруара 1947. године Комитет за кинематографију Владе ФНРЈ донео је *Упутство за организовање повлашћених кинематографских представа* (бр. 968). По истом чланови Синдиката, Народног фронта (НФ), Антифашистичког фронта жена (АФЖ), Народне омладине (НО), Инвалидских организација, Пионирске организације, ђаци и обданишта имали су право на повлашћене цене за приказивање најбољих филмова. Повластице су вределе само за колективне посете од најмање 20 особа. Уколико представа не би била распродана, руководица биоскопа, могао је повлашћене улазнице издати и више од 25% укупног броја седишта, али за то је требао имати писмену сагласност (одобрење), за сваку представу посебно, од Предузећа за расподелу филмова, односно његове експозитуре (где је постојала) или Финансијског одељења МНО. То одобрење руководица биоскопа приложиће приликом обрачуна најамине за филм Предузећу за расподелу филмова.

Цена повлашћеној улазници, на посебним представама износила је: а) за инвалиде, ђаке, пионире, обданишта и занатске домове 50%; б) за Синдикат, НФ, АФЖ и сличне организације 75%,

³⁴Омладина, 31. V 1947, 6.

³⁵А. Вучо, у првим годинама после ослобођења и победе социјализма, био је један од највећих ауторитета и идејни вођа нових културних стремљења. Познавао је литературу, веровао у моћ филма, а добро се сналазио и у претежно еуфоричним и нереалним хтењима и захтевима програмске свакодневнице. D. Milinković Fimon, нав. дело, 56, 85.

³⁶Филм *Славица* гледало је до јула 1950. године, само на територији НР Србије, преко 1.800.000 људи, а *Живјеће овај народ* преко милион и сто хиљада људи. *Улога филма у народном просвећивању*, 40.

³⁷D. Milinković Fimon, нав. дело, 61.

од најниже цене улазнице у дотичном биоскопу, без обзира на врсту седишта. Уколико цена повлашћеној улазници не би износила цели број заокруживаће се на следећи цели број. За сваку издату повлашћену улазницу обрачунавао се допринос за „Црвени крст“ у износу од 0,50 динара. Кинематографи су били дужни да за колективне посете издају посебну улазницу, у погледу резервисања улазница и расподеле седишта.³⁸

Тако је у Акту СО НОВ Кула (бр. 119) од 13. фебруара 1947. године наложено: „У местима где се дају совјетски филмови, требају се организовати колективне посете од стране омладине“. Од дечијих филмова приказивали су се: *Син пука*, који је рађен према приповетци Валентина Катајева, затим *Повратак*, *Детињство Максима Горког*, *Бели се усамљено једро* и др.³⁹

Лист *Пионири* својим априлским бројем 1947. године, пренео је: „О филму *Трагом IV и V офанзиве* не би требало овде ни говорити. То је филм о нашим јунацима, који вам између осталог говори о Сави Ковачевићу. Будите горди, другови пионири, да је то ваша земља, ваша Југославија, која има Саву Ковачевића, који је јуначки живео и умро. [...]“.

У току првог полугодишта, шк. 1947/48. године, ученици (пионири и омладина) оvd. Гимназије присуствовали су филмским представама: *Александар Невски* (8. октобра); *Човек са пушком* (10. новембра) и *Петар Велики* (11. децембра). У току другог полугодишта организовано им је шест филмских представа. Прва, *Лењин у 1918*. (19. фебруара); *Смотра младости* (10. марта); совјетску бајку *Пепељуга* (3. априла); а *Здравствуй Москва* (29. априла).

„Данас, 29. априла 1948. г. после петог часа ова школа ће колективно посетити биоскоп. Одлазак је у 5 ½ ч. после подне. Вођа поворке је друг Коларов и другарица Стеванчев Теодора“.

У суботу, 8. маја колективно ће посетити филмску представу *Фискултурна слет у Москви 1947*, док ће филм *Дело Артамоновых* ученици видети 21. маја т.г.⁴⁰

Од краја јануара до краја фебруара 1948. године организоване су две филмске колективне представе за МО АФЖ Врбаса. Приказани су совјетски филмови: *Шест сати после победе* и *Лењин у 1918*. Истим присуствује око 600 чланица организације.⁴¹

³⁸За куповање улазница уз повлашћене цене, подносило се писмено требовање руководиоцу (пословођи) кинематографа (биоскопа). Повлашћене улазнице могле су се издавати за редовне и посебне представе. Посебне представе одржаване су у дане, односно сате, када није било редовних представа, с тим да је морало бити закупуљено најмање 75% свих седишта. Уколико је за неку групу требао мањи број седишта, посебна представа ће се одржати за више таквих мањих група заједно. На редовним представама повлашћене улазнице могле су се издати највише до 25% седишта у сали. Цена повлашћеној улазници на редовним представама износила је 75% од вредности цене седишта. Историјски архив Сомбор, Ф. 226, Савез социјалистичке омладине Кула 1945–1968, К 17, *Препис Унутства*, бр. 174, 19. III 1947. (ИАС, Ф. 226)

³⁹*Пионирске новине*, 14. III 1947, 4; Политика, 2. IV 1947, 7.

⁴⁰ИАГНС, Ф. 23, *Књига записника НС*, седнице: 3. и 29. IV. и 7. и 20. V 1948.

⁴¹„Совјетска филмска уметност носи у свет велике и племените идеје

Током 1948. године у Врбасу су приказани филмови Михаила Рома: *Лењин у октобру*, *Лењин у 1918*, *Човек број 217*, *Руско питање*, *Живот у цитадели*.⁴²

Ради могућности посете биоскопу ученицима Гимназије одређена је среда поподне (17–19 часова) и недеља поподне (15–17 и 17–19 часова).⁴³

На појединим читалачким групама МО АФЖ Врбаса, у овом периоду, покренуто је питање „да се забрани ноћно посеђивање биоскопа деци испод 14 година“.⁴⁴

У другој половини фебруара 1948. године за полазнице Живинарско-повртарског курса Кулског и Бачкопаланачког среза, одржаног у Врбасу, организоване су колективне филмске представе: *Шест сати после победе* и уметнички филм *Солисткиња балета*.⁴⁵ Марта т. г. поново је организована колективна посета биоскопу за чланице АФЖ. Приказан је филм *Смотра младости*, са журналом о дечијим домовима и јаслицама.⁴⁶

У току 1948. године Шећерана *Бачка*, од сопствених средстава, купила је опрему за сопствени биоскоп. Три пута недељно одржаване су представе.

Убрзо након тога снимљен је наш трећи уметнички филм *Бесмртна младост* (*Авала филм*, ред. Војислав Нановић, одобрен за јавно приказивање 17. маја 1948. године). Филм је један од првих покушаја да се на филмском платну прикаже живот и борба омладине Београда под руководством КПЈ против окупатора и њихових плаћеника.

Лист *Омладина*, 17. априла т. г, пренео је: „Ускоро ће наши биоскопи приказивати нови уметнички филм *Живот је наш*, који обрађује живот омладине на изградњи Омладинске пруге Шамац-Сарајево“ (*Авала филм*, ред. Војислав Нановић, одобрен 14. августа 1948. године).⁴⁷

Маја 1948. године Секција биоскопа организовала је неколико колективних посета, како за раднике, али се за пропаганду филма

Лењина – Стаљина, буди код најобичнијих људи наду за лепшу будућност и свест да се треба борити против зла и насиља – против реакције која влада у капиталистичким земљама“. Совјетски филм, 9.

⁴²Друштво за културну сарадњу Југославије и СССР приказало је у Дому совјетске културе, у времену од 21. IX до 7. X 1948. године циклус филмова награђених Стаљиновом наградом за 1947. годину. Један део ових филмова већ је приказан у нашој земљи, док ће се остали ускоро појавити на биоскопским платнима, као нпр. *Живот у цитадели*“. Политика, 8. X 1948, 5.

⁴³ИАГНС, Ф. 23, *Књига записника Наставничког савета*, седнице: 12. XI 1947. и 18. IX 1950.

⁴⁴ИАС, Ф. 225, Конференција за друштвену активност жена Кула (1945-1968), *Извештај МО АФЖ о агитационо - пропагандном и КП раду*, 24. I – 24. II 1948. (ИАС, Ф. 225)

⁴⁵Исто, *Извештај о раду Живинарско-повртарског курса у Врбасу*, 15–29. II 1948.

⁴⁶Исто, *Извештај о раду Културно-просветне секције МО АФЖ Врбаса*, 24. II и 25. III 1948.

⁴⁷*Омладина*, 5. VI 1948, 2.

није много учинило. Но и поред тога филм има доста љубитеља и представе су добро посећене.⁴⁸

У току маја 1948. године у Кулском срезу одржано је 156 биоскопских представа, а приказана су 52 филма.⁴⁹ На основу писања *Слободне Војводине* од 11. августа 1948. године на подручју Кулског среза радило је осам биоскопа, један од њих је у Врбасу. „Они стално раде, без икаквог застоја. Већином се дају совјетски филмови, за које влада велико интересовање код посетилаца“.

Током јуна 1948. врбаске задруге организовале су колективне посете биоскопу пошто је журнал приказивао живот омладине са прошлогодишње Омладинске пруге (Шамац-Сарајево), те започете радове на акцијама у првој половини т. г.⁵⁰

О томе нам говоре и реферати са Изборних скупштина Актива НО за 1948. годину. Прво у СРЗ *Сутјеска* у Врбасу – Док на другој страни видимо интересовање саме омладине за колективне посете совјетских филмова као и наших домаћих. Такође је и индивидуална посета биоскопа била масовна, [...]. У Активу Пољопривредне машинске станице каже се да је било 20 посета биоскопу од стране наше омладине.⁵¹

Приликом приказивања совјетског филма *Југославија* биоскопска сала била је дупке пуна. На платну се нижу слике из народне херојске прошлости. Бригаде у јуришу. Филм се приближавао крају. Црвена армија и НОВ се састају пред Београдом. Нагнути над картом, совјетски комадант и Пеко Дапчевић се договарају о нападу на заједничког непријатеља. „Ено га наш Пеко!“ – чују се повици гледалаца.

Те године приказаше се и *Пролеће*, совјетска филмска комедија (Мосфилм, реж. Гр. Александров, 1947).

До краја 1948. године у нашој земљи произведено је 112 документарних филмова, преко 250 недељних и месечних филмских прегледа и 13 филмова за школску наставу и народно просвећивање.⁵²

На тај начин филм је код нас постао и документ и нова снага наших народа у борби за социјалистичку изградњу.

Сукоб из 1948. (Резолуција ИБ-а) дочекан је у потпуној доминацији совјетског културног утицаја, поготово у области филма, па због тога ни сам раскид, бар са југословенске стране, није био

⁴⁸ Архив Војводине, Ф. 334, Покрајински секретаријат Савеза комуниста Војводине Нови Сад (1945–1990), К. 247, 10019, 3. (АВ, Ф. 334)

⁴⁹ ИАС, Ф. 226, Савез социјалистичке омладине Кула (1945–1968), К 18, *Извештај СО НОВ Кула о културно-просветном раду*, бр. 217, 9. VI 1948. (ИАС, Ф. 226)

⁵⁰ *Млади борац*, 3. VI 1948, 2.

⁵¹ ИАС, Ф. 226, К 19, *Изборна конференција Актива НО СРЗ Сутјеска*, 19. I и ПМС, 17. I 1949.

⁵² *Њива*, бр. 26/1949, 9; До краја 1948. израђено је: 51 документарни филм, 55 филмских месечника. Уметнички филмови: *Славица*, *Живјеће овај народ*, *Бесмртна младост*, *Живот је наш*, *Софка*, *На својој земљи*, бројни документарни, наставни филмови, месечни прегледи и журнаи све дубље и уметнички снажније одражавају проблеме наше стварности. *Полет*, бр. 6–7 / мај–јун 1949, 61.

нагао и радикалан и он се на пољу кинематографије готово није могао ни осетити у другој половини 1948. године, као ни почетком 1949. године.⁵³

За време зимског распуста 1949. године, од 16. јануара до 1. фебруара, за ученике ОШ у Врбасу организована је посета филмској представи совјетског филма *Гајци*, који је приказивао дивне пределе под снегом, са пионирима скијашима и др. забавама на снегу.

Из Извештаја МНО Врбас за 1948. годину, 1 априла 1949. године, види се да је Биоскоп Слобода за ту годину планирао промет од 1.822.000 динара, а остварио 1.825.850 динара. „Почетком ове године биоскоп је предат Среском одбору НФ-а“.

На основу Налога Повереништва за локалну индустрију и занатство СНО Кула (бр. 2486) од 16. фебруара 1949. године МНО Врбас као дотадашњи АОР предао је Биоскоп *Слобода* СО НФ Кула у даљу надлежност. Примопредаја је извршена 24. фебруара 1949. године, а комисију су сачињавали: Јакоб Фејса, испред СО НФ Кула, Момчило Аларгић, испред СНО Кула, Станко Раичевић, испред МНО Врбас, Иван Хоровиц, управник биоскопа и Мила Попноваков, благајник биоскопа.⁵⁴

Наша прва три уметничка филма *Славица*, *Живјет ће овај народ* и *Бесмртна младост* за кратко време приказивања имала су преко 4 милиона гледалаца, а што поврђује и велика посећеност у Врбасу. Гледати увече, после напорног рада на пољу, филм – то је престало да буде за њих сан о коме се узалудно машта или догађај који се деси једном у години, па се онда месецима прича о њему. То је постало њихова свакодневна потреба, саставни део живота.

У првој половини 1949. године у Врбасу ће се приказати наши уметнички филмови: *Живот је наш*, *Бесмртна младост* и *Софка*.⁵⁵ Тако ће филм *Живот је наш*, ученици Гимназије видети 11. фебруара 1949. године. У истом периоду на репертоару су били совјетски филмови као и совјетски драмски комади (*Најезда*, Леонида Леонова; *Повест о правом човеку*, Бориса Пољевоја; *Млада грађа*, Фадјејевљева итд).

⁵³О релативној толеранцији према совјетским филмовима у току 1949. године говоре нам подаци из књиге Цензорне комисије: *Социјалистичка Москва* (одобрен 6. јуна) или *Стаљинградска битка* (одобрен 8. августа). Д. Стипић, нав. дело, 106–107.

⁵⁴Том приликом у каси Биоскопа нађено је 8.948,50 динара, салдо рачуна код Народне банке Филијала Кула, на дан 31. децембра 1948. године, износио је 70.791 динара. Предузеће је потраживало од Економије МНО 169.513,36 динара, Огледне станице МНО 22.328, 57 динара и Млина *1. мај* 25.000 динара. Док је залиха улазница износила, у набавној вредности, 13.622 динара. ИАГНС, Ф. 309, К 84, 1679/49.

⁵⁵Први екранизовани роман у југословенском филму је *Нечиста крв*. Адаптацијом дела *Нечиста крв*, Борислава Станковића, настао је филм *Софка*, чији је сценариста Александар Вучо (1948). Као што је познато роман је први пут објављен 1910. године и спада међу наша најпознатија и најчитанија књижевна остварења и остаће незаобилазни део школске лектире и књижевне историје везане за такозвани период лирског реализма. Dragan Milinković Fimon, нав. дело, 84.

Сталан развој наше кинематографије, која је од првог филма (*Славица*), до оних снимљених до јула 1949. године, приказала квалитетан пораст, прелаз од филма са хроникама на филм са драмском поставком.

Међу пропагандним филмовима који се баве темом сукоба са Стаљином и његовим последицама били су филмови: *Они нису изневерили отаџбину* (Звезда филм, реж. Миленко Штрбац, одобрен 20. децембра 1948); *Разбијачи клевета* (Застава филм, новембар 1949); *Пред народним судом* (реж. Слободан Радуловић, децембар 1949). Снимање филма *Говори Москва* (Звезда филм, реж. Фадил Хацић), започело је 1. априла 1949. године и с обзиром да је у питању био краткометражни филм, трајало је неубичајено дуго и монтажа је коначно завршена 20. октобра 1950. године.⁵⁶

Средином јула 1949. године *Авала филм* завршила је први наш филм са луткама: *Пионир и двојка*, који је рађен по замисли Вере и Љубише Јоцић.⁵⁷ Овај филм награђен је т. г. у Венецији, у категорији педагошког филма.⁵⁸

Крајем 1949. године почео се приказивати филм *Барба Жване*, по новели *Волови долазе*, Драга Жервеа (Звезда филм, реж. В. Афрић, одобрен 17. октобра 1949). Филм приказује један фрагмент из борбе истарских народа за своју слободу.

У извештају о раду I актива НО СРЗ *Сутјеска* за 1949. годину наводи се да је посета биоскопским представама била врло слаба, „те да се више водило рачуна могао је овај Актив више пута организовати колективну посету“. Тада је предложено да се у току 1950. године организују колективне посете биоскопским представама, како би се омладина више заинтересовала за овај облик културног уздицања.

По истом питању III актив НО Задруге *Сутјеска*, у свом извештају наводи: „[...] Такође, постојала је могућност да се више пута изврши колективна посета биоскопу и на састанцима задуживани другови који су се требали старати о томе, [...] само је два пута колективно Актив посетио биоскоп“.⁵⁹

Почетак нове школске године у ОШ имао је за циљ да деца кроз пригодне свечаности „омили школу и рад у њој“ од првог дана. „[...] 5. Поподне организовати за пионире заједно са наставницима биоскопску представу, позоришни комад или програм који би дало неко културно-уметничко друштво за пионире.[...]“.⁶⁰

Поводом 29. новембра 1949. године за Пионирску организацију

⁵⁶Д. Стипић, нав. дело, 111–112.

⁵⁷Од двојке, коју је из математике добио један пионир, створен је жив лик, који прогања тог пионира, створен је несташко који излази из дневника и анализира разне забаве, којима би пионира одвојио од књиге. У целокупном декору, нарочито приликом приказивања вожње *пионира*-лутки Пионирском жељезницом, којом се вози и онај *пионир* који је добио двојку, па је затим поправио и тако стекао право да се вози на истој, постигнуту су такви квалитети, који ни најмање не заостају за глумом. *Омладина*, 3. VII 1949, 3.

⁵⁸А. S. Јанковић, нав. дело, 116.

⁵⁹ИАС, Ф. 226, *Реферати о раду Актива у 1949.*

⁶⁰АОШПППФВ, *Распис СНО Кула*, бр. 15146, 1. IX 1949.

Врбаса организована је бесплатна колективна посета филмској представи.

Биоскопу *Слобода* за 1950. утврђена је квота радне снаге од четири извршиоца.⁶¹

Почетком пролећа 1950. године, адаптацијом истоимене приповетке, пала је прва клапа филма *Мајор Баук*, за који је сценарио написао књижевник Бранко Топић (Босна филм, реж. Никола Поповић, одобрен 25. јула 1951).

Те године уследила је екранизација *Црвеног цвета*, по роману *Довиђења у октобру*, Ота Бихаљи-Мерина, који је и коаутор сценарија са Симом Караогловићем (*Звезда филм*, реж. Густав Гаврин, одобрен 8. августа 1950).

Нашим новим филмским остварењима у току 1950. године штампа је дала посебан публицитет. Тако је *Њива*, у априлском броју 1950. године, обавестила своје читаоце да је *Авала филм*, након пет месеци снимања, завршила документарни филм *Људи из задруге*. Филмом се даје приказ стварног живота у селу, о формирању задруге, о предратним велепоседницима, сумњивцима у задружни живот. Филм је дао и неколико успешних слика веселе сеоске деце, девојака на прелу и сватова у задрузи.⁶²

Наставнички савет овд. Гимназије на својој седници, 2. априла 1950. године, донео је одлуку да награди све одличне ученике једном улазницом за биоскопску представу.

Колективна ђачка посета филму *V конгрес КПЈ* за ученике Гимназије организована је 6. априла 1950. године, са почетком у 18 часова. Овај филм није се могао појединачно видети, јер су све представе биле резервисане за колективне посете.

Лист *Омладина*, 18. јула 1950. године, пренео је: „Још није прошло ни пет година откако су ударени темељи нашој кинематографији, а ми данас имамо 10 уметничких, стотине документарних, научних, културних филмова, прегледа и журнала. У овој години отпочеле су припреме за снимање 20 нових уметничких филмова и око 60 дужих и краћих документарних филмова“. Један од њих је и филм *Хајдук Станко*, по роману Јанка Веселиновића.

Исти лист, почетком септембра т. г, обавештава да је *Застава филм*, током 1950. године, завршила снимање документарног филма *На бијелим стазама* и филма *На граници*. Филм *На бијелим стазама*, приказао је живот припадника Армије у смучарском центру на Јахорини и почео се приказивати у биоскопима. Филм *На граници*, који је режирао Бранко Вукотић, приказао је живот и напоре наших граничара, који чувају безбедност граница Југославије.⁶³

Филм фантастике *Чуднотворни мач*, по сценарију и режији Војислава Нановића (*Звезда филм*, одобрен 17. маја 1948), приказан

⁶¹ИАС, Ф. 218, Народни одбор среза Кула, *Записник ИО СНО Кула*, 14. III 1950.

⁶²Филм *Људи из задруге*, Јована Живановића, један је од оних наших документарних филмова, који је обрадио тематику социјалистичког преображаја села. Р. Ивановић, *Људи из задруге*, у: Филм, бр.3/јун 1950, 5.

⁶³*Омладина*, 3. IX 1950, 3; Филм, бр. 8, јануар 1951, 4.

је у Врбасу крајем 1950. године. Магичну силу Баш-челика и његових људи успева да победи Небојша, уз помоћ чуднотворног мача који је стекао својом храброшћу и мудрошћу.

У вези организованих посета филмских представа за пионире, на седници НВ ОШ, 19. октобра 1950. године, скренута је пажња на следеће: „Приликом одласка на приредбе или биоскопске представе деца да се скупљају у школи, како не би пред истим стварали неред; биоскопске представе ученици да посећују средом поподне у пет и недељом од три и пет часова поподне – представе искључиво за ученике; деца је забрањено похађање вечерње представе у биоскопу, без родитеља“.

Од ослобођења до 1951. године остварен је дуги низ краткометражних филмова, који су били у репертоару биоскопа представљени као документарни. Продукција ове врсте филмова достигла је број 211, што вероватно представља релативно једну од највећих продукција у свету. Садржај тих филмова био је посвећен темама из друштвено-политичког, привредног и културног живота, а у мањој мери темама из области науке (историје, географије итд).⁶⁴

Да се не би реметио наставни процес, на седници НВ ОШ, 06. фебруара 1951. године, прочитан је Акт Повереништва за просвету СНО Кула (бр. 472), којим се „забрањује одлазак на приредбе, биоскопске представе и сл. за време наставе“.

Приликом одржавања IX ПК КПС за Војводину, 1. марта 1951. године, за делегате Конференције била је организована колективна посета филмској представи *Плави 9*.⁶⁵ Као делегат овом партијском скупу присуствовала је и врбашанка Јуца Дишовски.

У релативно кратком временском размаку, за непуних шест година свога постојања, наша кинематографија је, поред других остварења, успела да екранизује и два најзначајнија дела класичне српске литературе из периода критичког реализма, прво роман Боре Станковића *Нечиста крв*, а у првој половини 1951. године и роман Симе Матавуља *Бакоња фра Брне*,⁶⁶ који ће, као и први, ускоро моћи да виде Врбашани.

Новине *Филм*, у периоду јун–јул 1951. године, пренеле су новости из производње домаћих филмова. Прво, да ће филм *Последњи дан*, Владимира Погачића бити готов у августу т. г. Филм је рађен по сценографији Оскара Давича и представља први покушај да се у нашу филмску уметност уведе још један нов жанр „шпијунски“ филм. Затим, да је Радош Новаковић, пошто је завршио рад на филму *Дечак Мита*, склопио уговор са Авала филмом ради снимања новог уметничког филма *Циганка*, по мотивима из *Коштане*, Боре Станковића. Тада је обавештена јавност да је завршен филм *1. мај 1951*, Жике Чичулића,⁶⁷

⁶⁴Бојан Штих, „Поезија у документу“, у: *Филм*, бр. 10, фебруар 1951, 1.

⁶⁵Филм *Плави 9* (Јадран филм, ред. Крешимир Голник, одобрен 22. децембра 1950), наш је први хумористичко-уметнички филм. Филм црпи тематику из нашег савременог живота. Радња се одиграва међу спортистима, а обухвата и живот наше млађе генерације, обрађујући га на комедиографски начин.

⁶⁶Танасије Младеновић, *Бакоња фра Брне*, у: *Филм*, бр. 13, мај 1951, 4.

⁶⁷Режисер Жика Чичулић познат је по својим филмовима: *Трудбеници на*

те да је Триглав филм почео да снима филмску приповетку *Кекец*, у режији Јожа Гајеа.

Филмске новине (бр. 1), почетком септембра 1951. године, пренеле су да је завршена филмска бајка *Дечак и змај*. То је прича о дечаку који је залутао међу облацима. Дечак је направио змаја од хартије и на њему нацртао човечуљка. Са брежуљка је спустио змаја, онако како су многи од нас то чинили. Змај је одлетео, високо, небу под облаке. Ветар је био врло јак, повукао је змаја, а змај дечака. Носио га је преко поља, прелетео са њим речицу, сломио ограду, обомотао се око дрвета и на крају отргао и побегао дечаку.

На седници Наставничког савета Прве осмолетке, 29. септембра 1951. године, између осталог решено је: „Нижи разреди у биоскоп да иду само колективно, а старији само средом и недељом на дневне преставе. Ради одржавања реда у биоскопу, директор ће устројити листу дежурних наставника“.

Зајавно информисање грађанства или запослених у привредним субјектима Врбаса, коришћени су: месни добошари, изложбени панои истакнути на јавним местима или изложима друштвених установа и привредних субјеката, месна разгласна станица, те писане поруке (графикони, плакати, паролe, илустровани материјали).

Наредбом Команде места Врбас од 22. јануара 1945. године поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу.⁶⁸ „Наредбом Команданта места бр. 346/45 поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу и редовна предавања у школи отпочеће 1. фебруара 1945. године. О предњем нека МНОО или команде Војних станица обавесте путем добоша грађанство, како би родитељи који имају уписану децу у ову школу могли исту упутити на дан 1. фебруара о.г. у 8 часова изјутра.[...]“.⁶⁹

Овде су дати и неки од садржаја дописа које је ОШ упутила МНО: „Молимо МНО да путем добоша обнародује да рад у Школи почиње 5. IX 1946. године“; „Молимо да објавите путем добоша преглед деце дорасле за школску 1948/49. годину“. По истом питању Школа је поново, 14. августа, тражила од МНО: „Да се одмах по целом Врбасу објави добошем, да родитељи припреме крштенице за своју децу, која ће бити уписана у I разред идуће школске године или изјаву да су књиге уништене, на основу којих би се деца могла уписати“.

У Плану рада Среског одбора Народне омладине Кула, у оквиру Техничког сектора агитације, за четврто тромесечје 1947. године, планиране су следеће активности: „1. Редовно водити графиконе и уносити резултате рада омладине; 2. У току месеца изменити излоге у Врбасу са новим резултатима, [...]“.⁷⁰

Одлуком СНО Кула о прекршајима и мерама за оне који не буду поштовали наведене мере, 10. априла 1948. године, као прекршаји

одмору, Срећно, са тематиком из живота алексиначких рудара и *1. мај 1950.*

⁶⁸ИАГНС, Ф. 284, Војна станица Нови Врбас (1944-1945), К 1, 42/45.

⁶⁹ИАГНС, Ф. 306, К 75, *Обавештење Команде места Врбас, бр. К 346*, 22. I 1945.

⁷⁰ИАС, Ф. 289, СК Савез комуниста Србије Кула (1947-1951), План рада СК НО, IV тромесечје 1947.

сматраће се: „[...] 12/ Уништавање плаката и објава које су намењене пропаганди на пољу културно-васпитног рада, те пропаганди на пољу упознавања народа о догађајима, како у политичком, тако и друштвеном животу, ако су такве плакате и објаве излепљене на легалан начин. [...]“.

О раду разгласне станице у Врбасу за месец мај 1948. године, СО НОВ Кула у свом Извештају о културно-просветном раду (бр. 217) од 9. јуна т. г. наводи: „Гласноговорник нам постоји само у Врбасу. Преко њега, поред тога што се преноси народна музика са Београдске радио станице, врши се агитација за радне акције као и за друге задатке НФ, омладине и других масовних организација, читају се чланци из предузећа итд“.

Месна разгласна станица, поред свог програма, уједно је преузимала редовне вести и народну музику са Радио Београда. Једном месечно читали су се чланци (вести) из места и предузећа. Јуна 1948. године решено је да се тај рад прошири па је при Управи Дома културе створена посебна секција дописника који ће припремати „чланке за звучну пропаганду разгласне станице“.⁷¹

Управитељ ОШ, 13. маја 1950. године, обавештава ГНО у Врбасу: „Молимо да путем курира и разгласне станице обавестите грађанство да ће се упис деце за основну школу, рођене 1943. г. /за I разред/ обављати у Основној школи /ул. „Н. фронта“ 52/ у времену од 15. маја до 27. маја 1950. г. у канцеларији од 8-12 и поподне од 3–5 часова“.

У оквиру агитације поводом Дечије недеље 1950. године путем разгласне станице становништво Врбаса упознато је са активностима које ће се спровести у току те Недеље.

Крајем јуна 1949. године на Збору бирача у Дому културе разматрала су се питања на уређењу места („фластерисање“ улица, радови на Задружном дому, хигијенско-естетско уређење школског простора итд). Због немогућности већег броја суграђана да присуствује овом састанку, цео ток је преношен путем разгласне станице.⁷²

„Пароле на дан избора, марта 1947. године, направиће Зака Стакић и Јелена Ерлеман“ (учитељи) наведено је у обавештењу које је ОШ упутила Управи НФ.

На састанку руководилаца Културно-просветног сектора Актива Народне омладине Врбас, 3. децембра 1947. године, изнето је да је омладина Индустијско-занатске школе, у периоду септембар-новембар т. г, исписала 25 парола.

Повереништво за свиларство у Врбасу, својим Актом (бр. 33/49), 4. марта 1949. године, позвало је овд. ОШ: „Изволите у смислу горњег дописа и приложених плаката проагитовати одгајивање свилене бубе код ученика наше школе и њихових родитеља“.

Јуна т.г. организована је на територији Војводине Акција Преглед кромпиршта од кромпирове златице, у којој су учествовала школска деца. За ту прилику Повереништво за пољопривреду ГИО

⁷¹АВ, Ф. 334, К. 247, 10019, 3.

⁷²Слободна Војводина, 26. VII 1949, 3.

НС АПВ издало је пригодну поштанску илустровану дописницу *Кромпирова златица – Погледајте своја кромпиришта*.

Многобројне поруке (пароле) пратиле су упис Другог народног зајама у Врбасу (1950): „Свака обвезница Народног зајма – корак ближе социјализму“; „Уписати Народни зајам значи убрзати извршење Петогодишњег плана“ и др.

Пред улазом у Шећерану Бачка, половином новембра 1950. године, изложена је једна, на први поглед чудновата направа. То је три метра високи „термометар“ чији степени не показују степене температуре, него проценте извршења дневних задатака. Широка црвена трака „жива“, једног јутра попела се високо – колектив је са 118% извршио јучерашњи план производње шећера.

Пароле: „Овај дом је наш одговор клеветницима“ и „Завршимо дом до 29. новембра“ (1950), исписане изнад прозора Задружног дома из Главне улице, наговештавале су отварање истог. У призмељу зграде довршавала се велика сала са балконом, за културно-уметничке приредбе и за биоскоп. Сала је могла да прими 1.000 посетилаца. Тако је Врбас добио и трећу биоскопску салу.

Једног дана фебруара 1951. године, Врбас је излепљен необичним плакатом. Објавио је ретку новост: „Ове вечери КУД Сава Ковачевић одржаће своју прву приредбу“. Приредба је изведена у тек отвореном Задружном дому.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021/707-566.

СРП - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петровадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407